



Eläintarhan alueen ympäristöhistoriallinen selvitys



Eläintarhan alueen ympäristöhistoriallinen selvitys

Tilaaja

Liikennevirasto

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
Asemakaavaosasto

Ohjausryhmä

Liikennevirasto
Jussi Lindberg

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
Jukka Tarkkala
Niina Strengell
Martin Bunders
Arja Kasanen
Janne Prokkola

Helsingin kaupungin rakennusvirasto
Petri Arponen
Anu Kiiskinen

Helsingin kaupunginmuseo
Johanna Björkman

Selvitystyön tekijät

Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy
Matti Liski
Eeva Ruoff
Niina Alapeteri
Pauliina Korhonen

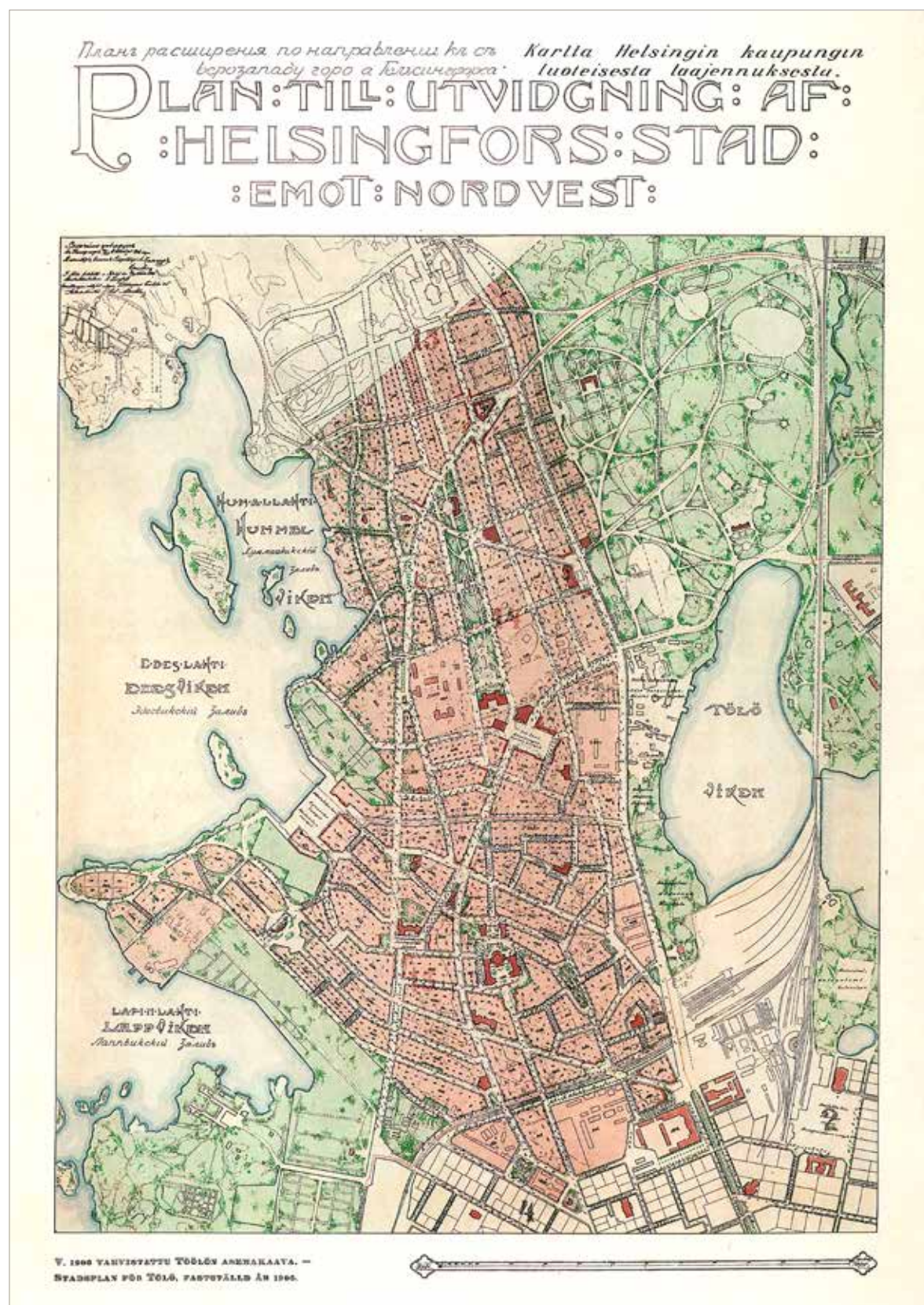
Taitto: Matti Liski ja Sofia Tigerstedt, Näkymä Oy
Nykytilan värikuvat vuodelta 2012: Matti Liski (ML).
Etukannen kuva: Töölönlahti ja Mäntymäki. Akvarelli. Carl Adolf Hårdh. 1867. HKM.
Takakannen kuva: Alppipuisto. ML 2012.
Pohjakartat: Kantakartta 2012 © KMO (061/2013).

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2013:2
Eläintarhan alueen ympäristöhistoriallinen selvitys

ISSN 2243-092X

Sisällysluettelo

Johdanto	7
1 Alueen sijainti ja suunnittelutilanne	9
2 Tarkastelualuetta koskevia varhaisia tietoja	11
3 Töölönpuisto	15
Puistossa sijanneita rakennuksia	20
4 Hajaannuksen kausi 1877–1907	25
Hävinneitä osa-alueita	30
Päärata Eläintarhan alueella	36
5 Suunnittelu- ja kaavoituskysymyksiä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa	39
6 Keskuspuisto-hanke	47
Vesihuoltoa Eläintarhan alueella	50
7 Merkittäviä osa-alueita	53
Alppipuisto	53
Eläintarhan urheilukenttä	56
Kaupunginpuutarha	57
Kulttuuritalo	61
Lenininpuisto	63
Mäntymäki	65
Pallokentät	68
Olympiastadion ja sen puistikko	70
Urheilukadun puistikko	74
Uimastadion	76
Vesilinnanmäki	78
8 Alueen säilyneisyys ja arvot	81
Nykytilanne	81
Alueiden säilyneisyys, vaalittavat ominaispiirteet ja arvot	85
9 Kehittämissuosituksia	119
Jatkosuunnittelun tavoitteet Pissarakadan vaikutusalueiden osalta	121
Viitteet	130
Lähteet ja kirjallisuus	136



Kuva 1 | Töölön asemakaavakilpailun tuloksena syntynyt asemakaava vuodelta 1906 on edelleen voimassa suuressa osassa Eläintarhan aluetta. Plan till Utvidgning af Helsingfors Stad emot nord vest. V. 1906 vahvistettu Töölön asemakaava. HKA.

han aluetta. Plan till Utvidgning af Helsingfors Stad emot nord vest. V. 1906 vahvistettu Töölön asemakaava. HKA.

Johdanto

Eläintarhan laaja historiallisesti kerrostunut puistoalue sijaitsee Töölönlahden pohjoispuolella, rautatien kahtia jakamassa maisemassa. Alue on alkuperäisen keskuspuiston ydinaluetta. Puistoalueen historia ulottuu 1850-luvulle, jolloin Töölönpuiston rakentamistyöt aloitettiin. Nykyiselleen, selvästi erilaisten toimintojen ja osa-alueiden muodostamaksi kokonaisuudeksi se rakentui hiljalleen vaiheittain ja eri vuosikymmenten kaupunkisuunnitteluhanteiden ja -tavoitteiden muokkaamana. Tänä päivänä Eläintarha on luonteeltaan luonnontilaisen kaltaisten kalliometsien ja urheilurakennusten rytmittämä kaupunkipuisto. Lähitulevaisuudessa puistoalueelle kohdistuu muutospaineita mm. Pissararadan mahdollisen rakentamisen ja Mäntymäen maankäytön myötä.

Työssä on laadittu Eläintarhan alueen ja Alppipuiston yhteenvetomainen kulttuurihistoriallinen selvitys. Työssä esitetään arvio alueen nykytilanteesta ja säilyneisyydestä sekä määritellään vaalittavat ominaispiirteet ja alueen kulttuurihistorialliset arvot ja suojelutavoitteet. Niiden pohjalta on tarkasteltu suunnitteilla olevaan Pissararataan liittyviä muutokohtia. Selvitys toimii asemakaavoituksen laatimisen ja Pissararadan jatkosuunnittelun pohja-aineistona.

Selvityksessä osoitetaan Eläintarhan alueen merkitys Helsingin keskustan ainutlaatuisena virkistys- ja viherkeitaana (ks. yhteenvedoesitys s. 114), joka yhdessä Töölönlahden puistoalueen kanssa voisi

vetää vertoja myös kansainvälisille keskuspuisto-esikuville. Tämä seikka on havaittavissa jo koko Töölönpuistoa esittävän ruotsalaisen puutarha-arkkitehdin Knut Forsbergin laatimasta suunnitelmasta (s.14), jonka löytyminen arkistojen kätköistä on tämän työn ja Helsingin puistohistorian kannalta erittäin merkittävää. Suunnitelmasta selviää Eläintarhan alueen puistoksi aiotun alueen laajuus ja maisemallinen monipuolisuus. Ainutlaatuista on, että alue on säilynyt nykypäivään asti lähes alkuperäisen laajuisena kaupunkipuistona. Se on poikkeuksellinen ja vaalittava arvo tiivistyvän suurkaupungin sydämessä.

Selvitys on laadittu Liikenneviraston ja Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston toimeksiannosta maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy:ssä vuoden 2012 aikana, jossa työstä ovat vastanneet maisema-arkkitehti Matti Liski, dosentti Eeva Ruoff ja maisema-arkkitehti Niina Alapeteri avustajinaan maisema-arkkitehti-yo:t Pauliina Korhonen ja Sofia Tigerstedt.

Työtä on valvonut ohjausryhmä, johon ovat edustajina kuuluneet projektipäällikkö Jussi Lindberg Liikennevirastosta; projektipäällikkö Jukka Tarkkala, maisema-arkkitehti Niina Strengell, arkkitehdit Martin Bunders ja Janne Prokkola kaupunkisuunnitteluvirastosta; aluesuunnittelijat Petri Arponen ja Anu Kiiskinen rakennusvirastosta sekä tutkija Johanna Björkman kaupunginmuseosta.



1 Alueen sijainti ja suunnittelutilanne

Kohdealue sijaitsee Töölönlahden pohjoispuolella, sijoittuen kahteen eri kaupunginosaan; Eläintarhan alue sijaitsee Taka-Töölössä (14. kaupunginosa) ja Alppipuisto Alppiharjussa (12. kaupunginosa). Näitä kaupunginosia erottaa voimakkaana rajana Helsingin ja Pasilan asemien välillä olevat junaraitteet. Tämä raja erottaa alueita itä-länsisuuntaisesti niin maisemallisesti, kaupunkikuvallisesti kuin myös liikenneyhteyksien kannalta. Alue rajautuu pohjoisessa Nordenskiöldinkatuun, koillisessa Viipurinkatuun ja Porvoonkatuun, idässä Sturenkatuun, etelässä Helsinginkatuun ja lännessä Mannerheimintiehen, Toivonkatuun sekä Urheilukatuun.

Selvitysalueen eri osa-alueita ovat jalkapallostadionin ja pallokenttien alue, Olympiastadionin lähiympäristöineen, Mäntymäki, Kaupunginpuutarha ja Uimastadionin lähiympäristöineen, Eläintarhan urheilukenttä, Alppipuisto, Leninipuisto, Linnanmäki sekä päärata ja Vauhtitie. Selvitysalue on osa yhtä Helsingin keskeistä vihersormea, Keskuspuistoa. Eläintarhan alue on keskuspuiston toiminnallinen osa, jossa on pitkä kulttuurihistoria vapaa-ajan vieton ja urheilutapahtumien pitopaikkana. Se liittyy kantakaupungin virkistystoiminnat viherakseliin, joka ulottuu Vantaalle saakka. Toiminnallisesti alue on hyvä suur tapahtumien järjestämiseen, koska siellä on suuria aukioita ja hyvät liikenneyhteydet.

Selvitysalue jakautuu useaan eri kaava-alueeseen, jonka vanhin voimassa oleva kaava on 1900-luvun alusta ja tuorein 2000-luvulta.¹ Suurin kaava-alue muodostuu pääradan ja Olympiastadionin väliin, missä on voimassa Gustaf Nyströmin ja Lars Sonckin vuonna 1906 laatima Töölön asemakaava (nro 447). Radan itäpuolella on laaja Alppipuiston, Linnanmäen ja Leninipuiston kaava-alue, jossa on voimassa vuoden 1995 asemakaava (nro 9897). Ajantasa-asemakaavassa selvitysalue on suurimmaksi osaksi merkitty puistoalueeksi, Eläintarhan pysäköintialueiden ympäristöt urheilu- ja virkistyspalveluiden alueeksi, sekä Olympiastadion, jalkapallostadion ja Savilan pumpaamo korttelialueeksi.

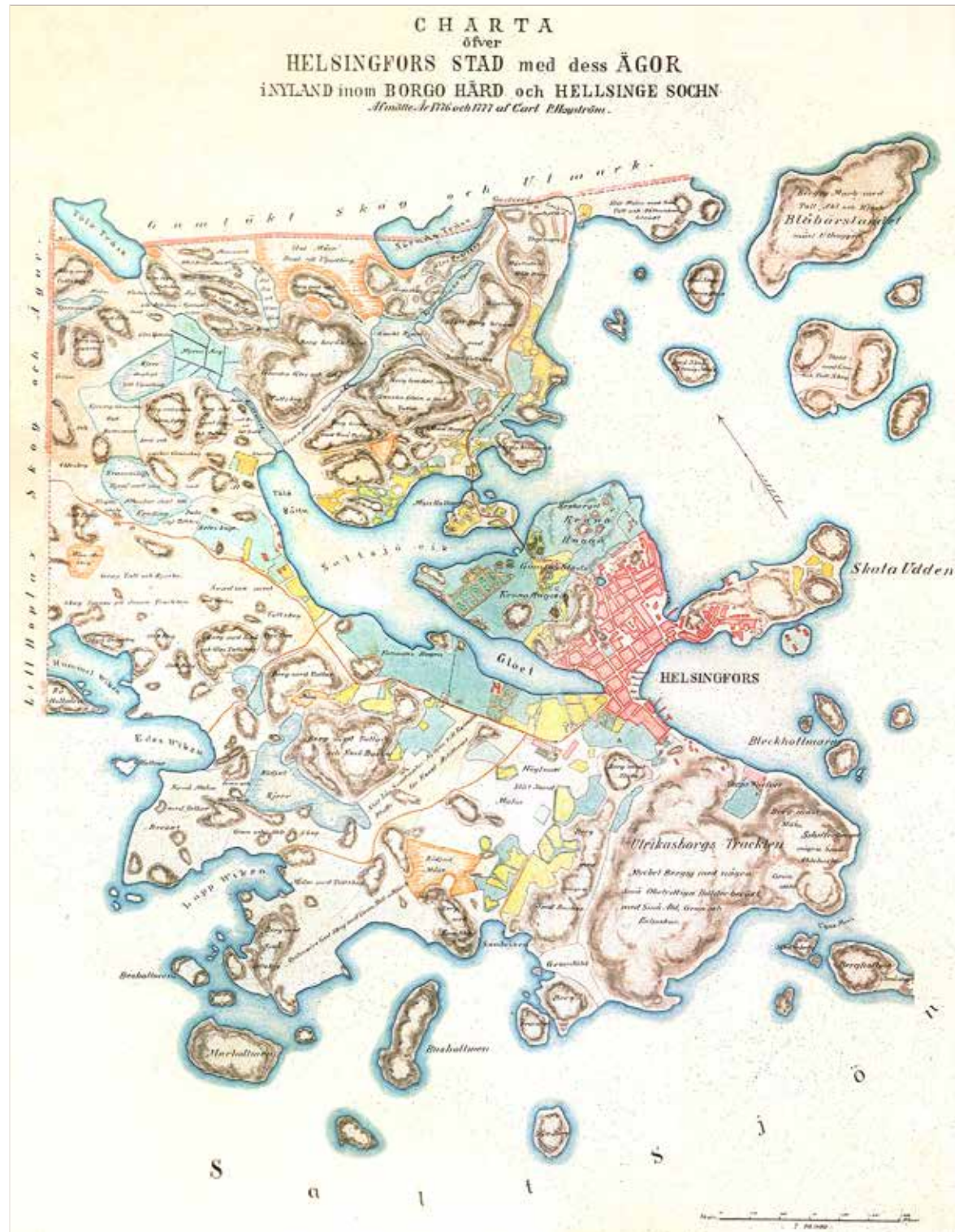
Yleiskaavassa 2002 selvitysalue on osoitettu kaupunkipuistoksi sekä suurelta osin kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittäväksi alueeksi. Tästä alueesta ulkopuolelle jäävät jäähalli sekä jalkapallostadionin lähiympäristöineen. Yleiskaavamerkinnällä edellytetään, että aluetta kehitetään siten, että alueen arvot ja ominaisuudet säilyvät. Linnanmäen alue on lisäksi osoitettu merkinnällä 'HUV - ympärivuotisenä tivolialueena kehitettävä alue'.

Olympiastadionin lähiympäristöineen, Töölön kisa-halli ja uimastadion muodostavat valtakunnallisesti merkittävän hyvin säilyneen olympiarakennuskokonaisuuden (RKY-alue), joka kuuluu myös kansainvälisen Docomomo-järjestön hyväksymään suomalaisen modernin arkkitehtuurin merkkiteosvalikoimaan.²

Alueelle on suunnitteilla Helsingin keskustan päärautatieaseman ruuhkaa helpottava Pissararata, jonka linjaus menee kohdealueen poikki. Radan tarkoitus mennä maan sisälle lähellä nykyisiä raiteita, mutta rata-alueen leventäminen, tunnelien suuaukot sekä muut rakenteet tulisivat muuttamaan alueen maisemaa. Liikennevirasto ja Helsingin kaupunki on laatinut hankkeesta ympäristövaikutusten arvioinnin vuonna 2010–2011 ja hankkeen toteuttamisesta on periaatepäätös. Pissaran vaatima asemakaavoitus ja asemakaavan muutostyöt tehdään vuosien 2012–2014 aikana, jonka takia alue on rakennuskielossa.

Muita alueella käynnissä olevia suunnitteluhankkeita on Olympiastadionin perusparantamisen suunnitelma ja sen tonttia koskeva hankekaava, joka on aloitteilla vuonna 2012 sekä Mäntymäen kenttien maankäytön selvitys, jossa pohditaan uudisrakentamisen sijoittamista alueelle sekä mahdollisesti maanalaisten tilojen sijoittamista kenttien alle.³

Kuva 2 | Nykytilanteen ilmakuva ja selvitysalueen sijainti, Helsingin kaupunki / © KMO.



Kuva 3 | Kartan vasemmassa yläosassa ojitettu Myhrin niitty (Myrus Äng), joka sai nimensä omistajansa J.N. Myhrin mukaan. Charta öfver Helsingfors stad med dess ägor

i Nyland inom Borgos härd och Hellsinge sochn. Carl P. Hagström 1776–1777. Maanmittauslaitoksen arkisto.

2 Tarkastelualuetta koskevia varhaisia tietoja

Toimeksiannon kohteena oleva alue sijaitsee Töölön kylän entisillä mailla. Kylä mainitaan historiallisissa lähteissä ensimmäisen kerran 1200-luvulla. Kylän rakennuskanta sijaitsi Töölönlahden länsipuolella. 1600-luvun alussa se oli oikeastaan olemassa vain veroluetteloissa, sillä siellä oli silloin vain yksi veroja maksanut talo. Kylän alueet luovutettiin Helsingin kaupungille vuonna 1640-luvun alussa. Niitä esittävät vanhimmat kartat ovat peräisin em. vuosisadalta, mutta ne ovat niin yleispiirteisiä, että niiden perusteella ei voi päätellä mitään seudun topografiasta.

Helsingin asukkaiden vähitellen siirryttyä kaupungin alkuperäiseltä paikalta Vanhankaupungin kosken rannalta Vironniemelle, perustettiin tiilitehdas saven oton kannalta suotuisalle paikalle suunnilleen nykyisen oopperatalon kohdalle. Tehtaan toiminta hiipui kuitenkin pian. Tarkastelualueen tärkeimmäksi rakennetuksi elementiksi jäi siten osuus ”Espoon tiestä”, joka johti Espoon pitäjän kirkolle ja sieltä Turkuun. Siitä on sen vuoksi käytetty myös nimeä Turuntie ja sitä on kutsuttu myös nimillä ”yleinen maantie”, ”Läntinen Viertotie”, ”Töölön maantie” yms. Nykyinen Mannerheimintie noudattaa suurin piirtein a.o. tien linjauksia.

Suomenlinnan rakentamisen yhteydessä edellä mainittu tiilitehdas aloitti toimintansa uudelleen, sillä linnoituksen rakentamiseen tarvittiin runsaasti tiiliä. Helsingin porvarit toimivat tehtaan vuokraajina tai osaomistajina. Eräs heistä oli kauppias Johan Niclas Myhr (1714–1778).⁴ Tehtaalle kuului laaja maa-alue – ilmeisesti juuri savenottoa varten – jota Myhr oli käyttänyt niittynään, mutta jonne sen seuraava vuokraaja, Helsingin kunnallispuhemies ja valtiopäivämies Anders Byström (1724–1802) perusti laajan kävelypuutarhan. Hän antoi istuttaa sinne satoja vaahteroita ja lehmuksia käytävien varsille ja ryhmiksi. Byström katsoi alueen sopivan nimittäin paremmin johonkin jalompaan tarkoitukseen kuin pelkkään heinän niittoon.⁵ Hän näyttää

siis olleen ensimmäinen henkilö, joka näki alueen maisemalliset arvot puistotaiteen kannalta.

Maanmittari Carl P. Hagströmin vuosina 1776–1777 laatiman Helsingin kartan mukaan suurin osa tarkastelualuetta oli suota, laidunta (*beteshage*), niittyjä ja avokallioita. Sillä on merkintöjä leppiä, kuusia, katajia ja mäntyjä kasvaneista erillisistä alueista. Niin kutsuttu Krasnasteffin suo,⁶ jolla kasvoi pieniä leppäpensaita, kelpasi Hagströmin mukaan jo viljelymaaksi. Töölönlahden pohjukkaan aikoinaan laskeutunut Töölönjoen kohdalle hän on myös merkinnyt suota. Joki oli silloin siis maatonut samoin kun Töölönjärvi, joka sijaitsi nykyisen Pasilan alueella. Stadionin kallio ja muut kalliot on hahmoteltu kartalle. Kartta on suhteiltaan ja mittakaavaltaan epätarkka, mutta Hagströmin sille kirjoittamat merkinnät antanevat melko luotettavan käsityksen alueen silloisista maasto-olosuhteista.

Tarkastelualuetta ei liene yksityiskohtaisemmin mitattu tai kartoitettu ennen kuin Helsingin kaupunki alkoi vuokrata sieltä niittylohkoja asukkailleen. Eräs heistä oli edellä mainittu kauppias Myhr.⁷ Hagströmin vuonna 1787 laatiman Helsingin kartan mukaan Myhrin niitty – ”Myres-äng” sijaitsi Vesilinnanmäen ja stadionin alueen kallioiden välisessä maastossa.⁸ Kauppias Myhr oli kuollut vuonna 1778, mutta ”Myhrens äng” oli muodostunut paikannimeksi, joka oli käytössä ainakin vielä 1800-luvun puolivälin tienoilla.⁹ Alueen vetisyyttä kuvaa Töölön puistoyhtiön pöytäkirjoissa alueesta silloin tällöin käytetty nimitys ”Myrens kärr” – Myhrin suo.

Helsingin kaupunginlääkäri B. O. Rosenström¹⁰ totesi 1790-luvulla, että Myhrin niityn lähteen vesi oli mineraalipitoista ja että sen nauttiminen auttoi monissa vaivoissa.¹¹ Rosenström järjesti siellä ilmeisesti vuodesta 1793 alkaen ”runninjuontia” (*brunnsdrickning*). Kolme vuotta myöhemmin tämän terveyslähteen (*hälsobrunn*) päälle rakennettiin kaivuhuone potilaita varten. Siihen aikaan oli



Kuva 4 | Huvila Toivo, 49D Läntinen Viertotie, 1932. HKM.

tapana perustaa terveyslähden yhteyteen yleensä puisto tai ainakin joitakin ”promenadikäytäviä” (ks. alla). Myhrin niitylle ei ilmeisesti kuitenkaan perustettu sen enempää kävelyteitä kuin istutuksiaakaan. Mahdollisesti tämä johtui siitä, että lähteestä ei tullut kovin suosittu. Espoon vanhastaan tunnettu terveyslähde veti helsinkiläisiä ilmeisesti enemmän puoleensa, ja Rosenström itse oli pyrkimässä sen intendentiksi.¹² Niinpä Myhrin lähteen virallinen käyttö näyttää päättyneen jo vuoden 1803 tienoilla.¹³

Helsinki vuokrasi asukkailleen 1600-luvulta lähtien varsinaisen asutuskeskuksen ulkopuolelta peltoja, niittyjä ja viljelypalstoja, joista he maksoivat niin

sanottua peltorahaa kaupungille. Tarkastelualueen toisaalta kallioiden, toisaalta suoperäisen luonteen takia siellä ei liene kuitenkaan ollut paljoakaan viljelykelpoista maata. Helsingin kasvu, sen asukkaiden halu viettää kesää ”pölyisen” kaupungin ulkopuolella sekä maisemia ja näköaloja kohtaan herännyt kiinnostus vaikuttivat siihen, että kaupunki alkoi palstoittaa ja vuokrata 1800-luvun alkupuolella myös aiemmin joutomaana pidettyjä kallioalueita. Järjestysnumeron lisäksi tonteille annettiin joskus myös oma nimi, kuten Villa Alpen, Villa Toivo, Villa Tallberg. Käsite ”villa” ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että ao. tonteille olisi silloin tai myöhemminkään rakennettu ”huvilaa” tai muuta asumusta.¹⁴



Kuva 5 | Eläintarha ja Töölönlahden pohjukka noin vuonna 1870. Lahden pohjukan kautta kulkeva tie ravintola Alppilalle ylittää radan. Vesilinnanmäki kohoaa oikealla. Valokuva E. Hoffers. HKM.



Kuva 6 | Töölönpuistoa esittävä Knut Forsbergin päiväämätön suunnitelma on todennäköisesti vuodelta 1865, jolloin hän laati aluetta esittävän uuden kartan ja kustannus-ehdotuksen (Töölön puistoyhtiön pöytäkirjat 1. ja 4.4.1865 sekä 3.4.1875). Uuden kartan pohjana lienee ollut vuonna 1852 laadittu Töölönpuiston alkuperäinen suunnitelma, johon Forsberg on päivittänyt silloisen nykytilan, ts. vuonna 1862 valmistuneen rautatien ja muokannut suunnitelmaa niiltä osin.

Suunnitelmasta hahmottaa suunnitellun puiston laajuuden. Puistomaisesti käsitellyt alueet sijoittuvat Töölönlahden pohjukkaan ja nykyisen Alppipuiston kohdalle, radan molemmin puolin. Istutukset on numeroitu ja topografia merkitty tarkasti. Töölönlahden pohjukkaan on sijoitettu todennäköisesti vesiparantola ja muita siihen liittyviä rakennuksia, joiden ympäristöt on käsitelty puutarhaisesti. Alppilan kalliolla kiemurtelee puistokäytäviä ja sinne on sijoitettu kaksi

näköalapaikkaa, mutta istutuksia sinne ei ole ehdotettu. Kuvassa näkyvä, vuonna 1876 valmistunut "vesilinna" lienee piirretty kartalle jälkeen päin (alkuperäinen laveeraus näkyy alla). Kartassa on myös jälkeen päin tehtyjä lyijykynämerkintöjä, mm. 1870 valmistuneen alppipaviljongin paikalla on teksti "paviljongen". Plankarta till Djurgårds - anläggning vid Töölö utanföre Helsingfors. HKA.

3 Töölönpuisto

Helsingissä alettiin vuoden 1846 paikkeilla suunnitella ajanmukaisen vesiparannuslaitoksen – *kallvattenkuranstalt* – ja laajan puiston perustamista Töölönlahden pohjoisrannalle.¹⁵ Ajatuksen takana oli helsinkiläisiä yksityishenkilöitä. Se saavutti runsaasti kannatusta. Helsinkiläiset olivat jo aiemmin valittaneet sitä, että kaupungista puuttui puisto, jossa kaikki sen asukkaat saattoivat tuntea olonsa kotoisaksi. "Seurapuisto" - nykyinen Kaisaniemi - oli kyllä olemassa, mutta sen ravintolan hintoja pidettiin järjettömän korkeina eikä "tavallinen kansa" kuulemma tuntenut olevansa sinne tervetullutta:

*"Thölö är det enda ställe wid och i Helsingfors, der man warseblifvit någon skymt af folklif ibland om midsommarquällarna. Det borde derföre företrädeswis wäljas till folknöjen. I Sällskapsträdgårdens promenader äro de lägre klasserna icke rätt hemma. De inse nog att ingen tänkt pa deras glädje der... Föredrar man dock att äga folktomare, men fashionabla promenader, wälan, sa kunde Thölö, som sades blifwa den egentliga mötesplatsen för den stora massa af stadens innewånare, som icke röker cigarr och dricker thé... I Stockholms Djurgård kan en familj af folket kalasa på sitt wis en hel afton för 24 skillingar riksgälds, ungefär hwad man här på wärdshusen betalar för en butelj mjöd..."*¹⁶

Tätä hanketta kuvailtiin sittemmin muissakin lehdissä yritykseksi luoda Tukholman Djurgårdenin kaltainen alue Helsinkiin.¹⁷ Nimitys Djurgården jäi sitten Töölönpuiston epäviralliseksi nimeksi, vaikka sinne ei koskaan perustettu eläintarhaa.¹⁸ Helsinkiläisiltä puuttui tosiaan virkistysalueita, sillä kaupungin lähistöllä ei ollut 2,5 kilometrin säteellä myöskään mitään metsiä. Helsingin uudelleen rakentaminen kaupungin vuonna 1808 tapahtuneen palon jälkeen oli vaatinut suunnattomasti puutarvaa eivätkä metsät päässeet sen jälkeen uusiutumaan. Kaupungin kasvaessa rakennustoiminta jatkui ja rakennusten lämmittäminen vaati yhä suurempia määriä halkoja.

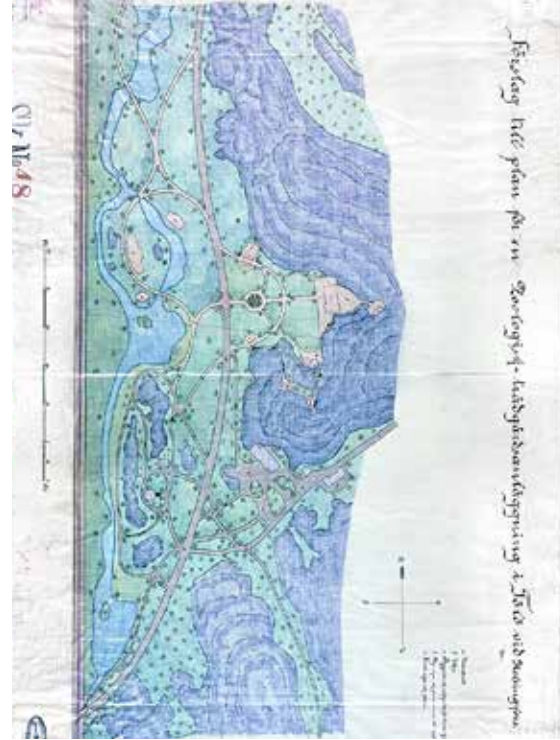
Helsinkiin 1830-luvulla perustettu Kaivopuisto tarjosi asiakkailleen sekä kylpyjä että terveysvesien juontia, mutta sinne oli maksullinen sisäänpääsy. Entisenlaisten kylpyhoitojen arvostus oli myös alkanut hiipua Euroopan mantereella. Lääkärit olivat tulleet siihen tulokseen, että niin sanotuilla kylmävesihoidoilla päästiin parempiin tuloksiin. Niinpä Turun Kupittaaan lähteen "vesilääkäri", tri Avellan, kävi tutustumassa lääkintäkollegion myöntämin varoin useisiin ulkomaisiin uuden suunnan laitoksiin ja Kupittaaalla aloitettiin uudenaikaiset kylmävesikuurit Avellanin johdolla vuoden 1846 kesäkuussa. Kupittaaalle tuli heti ensimmäisenä vuonna niin paljon potilaita, että lähteiden vesi ei riittänyt.¹⁹ Helsinkiläiset kutsuivat tri Avellanin tutkimaan Myhrin niityn lähteitä vuonna 1847:

*"...Med afseende härå hafwa några för saken nitälskande personer härstädes fästas uppmärksamhet wid de ymniga källor som uppspringa i den s.k. Myrens äng wid Thölö botten, och sedan Finlands ende praktiserande wattenläkare, Doktor Avellan, derom anmodad tagit lokalen i ögnasigte och om dess lämplighet gifwit en ganska förmånlig intyg, är man numera allwarligen betänkt uppå att på nämnde ställe inrätta en wattenkuranstalt i så stor skala, som wattentillgången profwas medgifwa..."*²⁰

"Töölön puistoyhtiö" -hanke kehittyi siis tämän tapaisten ajatusten perusteella. Sen tuli perustaa vesiparannuslaitos sekä siihen liittyvä puisto, jossa kaikki kaupunkilaiset viihtyisivät. Suunnitelmaa kannattaneet henkilöt kääntyivät asiassa vielä samana syksynä Helsingin kaupunginvanhinten puoleen. Anomuksen takana oli arkkiatri, lääketieteen professori Lars Henrik Törnroth, kauppaneuvokset F. Gadd, L.E. Wallen, D. Lindfors "och flere Handlande och Borgare i denna Stad".²¹ Saatuaan kaupunginvanhinten periaatteellisen suostumuksen asialle he toimittivat anomuksensa Uudenmaanläänin kuvernöörille, joka lähetti sen edelleen senaatin talousosastolle.



Kuva 7 | Talvinen kuva Eläintarhasta. Kuvassa muinaisen Töölön joen uoma vuoden 1920 tienoilla. Valokuva Ivan Timiriasev. HKM.



Kuva 8 | Ehdotus eläintarhaksi Helsingin Töölöön. Suunnitelma on laadittu nykyisen Alppipuiston alueelle ja siinä näkyy myös silloiset ravintola Alppila ja Keisaripaviljonki. Förslag till plan för en zoologisk-trädgårdsanläggning i Tölö vid Helsingfors. 1889. HKA/KPOA.



Kuva 9 | Maalaus Alppilasta. Vasemmalla ylhäällä näköalapaikka nykyisen Linnanmäen kohdalla. Sen alapuolella on Ravintola Alppila ja oikealla Keisaripaviljonki/telta. Taustalla Töölönlahti. 1876. Maalaari Thorsten Waenerberg (1846–1917). HKM.

Anomuksessa pyydettiin saada

1. siirtää ilmeisesti Läntiseltä Viertotieltä Töölönvuorelle (nyk. Vesilinnanmäelle) Mäntymäen takaa johtanut tie toiseen paikkaan, so. Töölönlahden rannalle. (Vanha tie kulki ilmeisesti pohjoisempaan, Mäntymäen takana.)²²
2. vuokrata Helsingin kaupungilta Töölönlahden pohjoisrannalla sijainneet tontit ”Alpen”, ”Tallberg” ja ”Viksberg” 25 vuodeksi.

Päätös oli myönteinen, kaupungin katsottiin hyötyvän asiasta monella tapaa.²³ Vesiparannuslaitoksessa oli tarkoitus käyttää Myhrin niityllä sijainneiden lähteiden hyväksi todettua vettä.²⁴

Tämäntyyppisten laitoksiin kuului aina laajahko puistoalue, missä potilaat saattoivat oleskella raittiissa ilmassa ja tehdä pitkiä kävely- tai ajeluretkiä:

”...promenader hwilka nödvändigt böra hafwa ett betydligt omfang, emedan motioneringen utgör en wesentlig del af kuren.”²⁵

Raajarikkoisten ja muuten heikkojen potilaiden tuli voida nauttia ajeluretkistä raittiissa ilmassa, vrehässä ja miellyttävä ympäristössä.²⁶ Puistoyhtiön johtokuntaan kuului asiantuntevia helsinkiläisiä

lääkäreitä, kuten asessori J. F. Rabbe eli Kaivopuiston kylpylaitoksen lääkäri, ylilääkäri J.G. Sanmark ja myöhemmin myös professori Felix von Willebrand, joka oli itsekin perehtynyt vesiparannusmenetelmiin ulkomailla. Tulevan puiston oli tarkoitus palvella myös niiden vähävaraisempien kaupunkilaisten virkistyskäyttöä, joilla ei ollut mahdollisuutta viettää kesää maalla:

”[Thölö parkanläggning]...densamma kan beredas tillfälle att förleva en ledig dag i den fria naturen undanryckta stadens i flera hänseenden osunda sommarluft och icke sällan fördervliga fridagssysselsättningar.”²⁷

”Alpen” oli puistoyhtiön kannalta tärkein vuokra-alue. Maisemallisesti vaikuttavat kalliot, jyrkänteet ja niiden väliset rotkot kuten myös upeimmat näköalapaikat, terveyslähde ja muut vesihoitojen kannalta tärkeät lähteet sijaitsivat siellä. Se oli myös pinta-alaltaan suurin yhtiön vuokraamista tonteista. Yhtiö ei kuitenkaan saanut ”Alpenin” ja ”Tallbergin” alueita välittömästi haltuunsa, sillä osa niiden alueista oli vuokrattu pienempinä palstoina eri henkilöille. Puistoyhtiölle luvattiin, että se saisi

ao. alueet haltuunsa kyseisten vuokrasopimusten umpeuduttua. Viksbergin suhteen tätä ongelmaa ei ollut, sillä kauppaneuvos Henrik Borgström, eräs ”Töölön puistoyhtiö”-hankkeen lämpimistä kannattajista, oli vuokrannut sen itselleen jo 21.12.1846 ja luovutti puistoyhtiölle oikeutensa siihen.²⁸

Yhtiön johtokunta tilasi puiston yleissuunnitelman ruotsalaiselta puutarhataiteilija Knut Forsbergilta (1829–1895), koska se katsoi, että Suomessa ei tuolloin ollut ketään siihen tehtävään sopivaa henkilöä.²⁹ Tämä oli saanut toimeksiantoja Ruotsin kruununprinssiltä, Tukholman kaupungilta ja yksityishenkilöiltä, ja mainitut tahot olivat kuulemma olleet tyytyväisiä Forsbergiin. Hänen laatimansa yleissuunnitelma käsitti koko tulevan puiston alueen eli mainitut välittömästi toistensa vieressä sijainneet tontit: Alpen, Viksberg ja Tallberg a, joiden yhteinen pinta-ala oli melkein 90 hehtaaria. Forsberg esitteli suunnitelmansa yhtiön johtokunnan kokouksessa 21.8.1852.³⁰ Hänen laatimansa kartta jäi yhtiön omaisuudeksi ja siihen viitataan usein sen pöytäkirjoissa. Se ei näytä säilyneen jälkimaailmalle.³¹

Yhtiö aloitti puiston rakentamistyöt vuonna 1852. Alue aidattiin ja siellä tehtiin ojitus- ja tasoitustöitä. Seuraavana vuonna se lähetti Helsingin maistraatille muistion, jossa se totesi, että kaupungista puiston suunnalle johtanut tie – so. Itäinen Viertotie – oli ruma. Kaupungin kauneus vaati sitä, että Töölönlahden itärannalle rakennetaan puistokäytävä ja etenkin sitä, että lahden ranta-alueet eivät saaneet joutua yksityisten omistajien käsiin.³² Asian varmemmaksi vakuudeksi yhtiö lähetti Forsbergin laatiman puistosuunnitelman kaupunginvanhimprien nähtäväksi. Yhtiö itse vuokrasi nimenomaan ao. tiejärjestelyjen takia käyttöönsä ”Villa Linnunlaulun” alueen.

Vuonna 1853 Helsingissä puhkesi kolera ja samana vuonna alkanut Itämainen eli Krimin sota alkoi aiheuttaa epävarmuutta ja rauhattomuutta koko maassa. Venäjä varustautui käymään sota Suomenlahdella, Helsinkiä ja sen ympäristöä alettiin linnoittaa länsivaltojen hyökkäyksen varalta. Kaikki muu rakennustoiminta, puhumattakaan kaupungin kaunistamiseksi tehdyistä suunnitelmista pysähtyi ja kaupungin väkiluku laski.³³ Helsinkiin ja Viaporiin sijoitetut



Kuva 10 | Töölönlahti ja vanha sokeritehdas. Taustalla oikealla Mäntymäki. Öljymaalaus 1876. Thorsten Waenerberg. HKM.

joukko-osastot asetettiin hälytystilaan, ja armeija rakennutti puistoyhtiön alueelle ruutikellarin. Seuraavana vuonna eräs tykistöjoukko lukuisine hevosineen määrättiin asettumaan sinne ja puiston alueelle perustettiin myös ”kruununleipomo” – *kronobageri*. Niinpä puistoyhtiö katsoi vuonna 1854 olevansa pakotettu luopumaan puistotöiden jatkamisesta. Kukaan ei nimittäin osannut sanoa, kuinka kauan sotaväki tarvitsisi aluetta ja yhtiön johtokunta arveli, että sotilaiden majailu alueella tärvelisi jo nekin perustamistyöt, jotka se oli siihen mennessä ehtinyt teettää. Niitä oli ennen kaikkea alueen kuivaamiseksi tehdyt työt, kyseisenä vuonna alueella oli tässä tarkoituksessa kaivettu 3000 sylvä eli noin 6000 metriä ojia.³⁴

Puistotöiden jouduttamiseksi yhtiön johtokunta teki 23. toukokuuta 1857 Suomen Kaartin Pataljoonan silloisen päällikön, eversti Ernst von Willebrandin kanssa kahdeksitoista vuodeksi sopimuksen siitä, että kaarti ottaisi vastatakseen noin 13 hehtaarin kokoisen alueen ”niin kutsutun Myhrin suon” – *det såkallad Myrens kärr* – sekä erään toisen pienemmän suon ojitamisesta ja viljelyyn saattamisesta.³⁵

Helsinki-Hämeenlinna radan rakentaminen vuosina 1859–1861 ei liene ensi alkuun heikentänyt puiston perustamista kohtaan tunnettua kiinnostusta. Tätä osoittaa esimerkiksi puistoyhtiön Knut Forsbergilta vuonna 1865 tilaama suunnitelma ylelliseltä vaikuttavan huvila-kaupunginosan perustamisesta ”Linnunlaulun” alueelle, jonka vastarakennettu rata jo halkaisi kahteen osaan (kuva 19).³⁶

Knut Forsbergin laatiman puiston yleissuunnitelman toteuttamisesta vastasi vuodesta 1857 alkaen tarhurimestari Carl Helm,³⁷ joka oli aikoinaan kutsuttu perustamaan Kaivopuistoa. Hän luopui tehtävästä kuitenkin monien muiden töidensä vuoksi, ja puistoyhtiö kutsui vuonna 1861 Berliinin kuninkaallisten puistojen johtajan Carl Joseph Lennén suosituksista *gaertner* Wilhelm August Drewniokin johtamaan näitä töitä.³⁸ Samana syksynä puistoyhtiö tilasi 200 lehmusta Lyypekistä, joista suurin osa istutettiin neliriviseksi lehtikujaksi. Se johti Läntiseltä Viertotieltä (nyk. Mannerheimintieltä) Töölönpuistoon. Loput puut istutettiin – ilmeisesti edelleen lehtikujaksi – herra Bogdanoffin alueelle, joka näyttää olleen Mäntymäkeen rajautuvan tontin vuokraaja.³⁹



Kuva 11 | Näköala Alppilasta. Taustalla Töölönlahti ja Töölön sokeritehdas ja Mäntymäki eteläisin osa, joka sijaitsi ns. Keisaripaviljongin kukkulan eteläpuolella. Alppilaan johtava tie ylittää ratapenkereen. Valokuva E. Hoffers. 1868. HKM.

1860-luku kului Suomessa yleisen talouslaman merkeissä. Jo vuoden 1863 tammikuussa puistoyhtiöllä oli 250 henkilöä tekemässä kaivutöitä, rakentamassa patoja ja kuljettamassa maata kallioalueille. Osa heistä oli jäänyt työttömiksi rautatien rakentamisen päätyttyä, osa oli tullut Helsinkiin ”puutteenalaisista lääneistä”, so. pohjoisilta työttömyysalueilta.⁴⁰ Vuonna 1864 puistoyhtiö sai lahjoituksen, joka tuli käyttää ”kadon rasittamista pohjoisista lääneistä tulleita työntekijöitä varten”.⁴¹ Seuraavana vuonna Knut Forsberg sai tehtäväkseen laatia uuden puistosuunnitelman ilmeisesti sen takia, että siinä voitaisiin ottaa välivuotina rakennettu rautatie huomioon (kuva 6). Hän laati myös siihen liittyvän kustannuslaskelman. Suunnitelma edellytti noin 4 000 uuden puun ja pensaan istuttamista alueelle. Työt kuitenkin keskeytetään, ”kunnes olosuhteet muuttuvat suotuisemmiksi”.⁴² Suuret kato- ja nälkävuodet olivat jo alkamassa. Kaikki mahdolliset lahjoitusvarat ja vapaaehtoistoiminta suunnattiin hädänalaisten ihmisten auttamiseen.

Töölönpuiston perustaminen edistyi hitaammin kuin oli alun perin kaavailtu. Vastoinkäymisistä

huolimatta puisto herätti kuitenkin jo 1870-luvulle tultaessa huomiota kauneudellaan.

Puistoyhtiön suunnittelemaa vesiparannuslaitosta ei koskaan rakennettu. Tähän oli useita syitä. Eräs niistä oli em. rautatielinjan vetäminen puistoalueen halki. Vuonna 1860 puistoyhtiön johtokunta nimittäin totesi, että vesiparannuslaitokselle varatun rakennuspaikan korottaminen rautatiekiskojen tasolle tulisi niin kalliiksi, että se sitoisi yhtiön varat moneksi vuodeksi eteenpäin. Suunnitelma koki uuden takaiskun vuonna 1863. Yhtiön hallitus sai silloin tietää, että Kaisaniemeen oli suunnitteilla vastaavanlainen laitos. Se totesi, että sen oli lykättävä omaa rakennushankettaan. Helsingin väkiluku ei ollut tarpeeksi suuri, että sinne olisi kannattanut perustaa kahta samojen periaatteiden mukaan toimivaa hoitolaitosta.⁴³ Vuonna 1876 yhtiön johtokunta perusteli rakennushankkeen toteutumattomuutta puolestaan sillä, että lähteiden alun perin runsaaksi todetut vesivarat olivat vähentyneet sen jälkeen, kun rautatielaitos oli ottanut suuret määrät hiekkaa niistä pohjoiseen sijainneelta alueelta.⁴⁴

Puistossa sijanneita rakennuksia

Alppipaviljonki

Töölön puistoyhtiö alkoi 1860-luvun lopulla suunnitella alkuperäiseen kokonaissuunnitelmaan kuuluneen ravintolan perustamista. Sen paikaksi valittiin ”Alpin” eli Vesilinnanmäen rinne, jolta avautui laajoja näköaloja. Yhtiön tuolloinen puheenjohtaja, kauppaneuvos Henrik Borgström, sitoutui vastamaan ravintolan rakentamiskustannuksista.⁴⁵ Siitä piti ensi alkuun tulla vain vaatimaton, kesäkäyttöön tarkoitettu lautarakennus, missä puistossa kävijät saattoivat levähtää, saada suojaa sateelta ja nauttia yksinkertaisesta ”maalaisesta” tarjoilusta. Hän tuli jonkun ajan kuluttua kuitenkin siihen tulokseen, että isompi, lämmitettävä ja hirsistä rakennettu talo olisi mielekkäämpi ratkaisu. Sitä voitaisiin käyttää ympärivuotisesti. Arkkitehti Hampus Dahlström laati yksinkertaisen ”sveitsiläistyyllisen” rakennuksen piirustukset, joka valmistui vuoden 1870 kesällä. Suomen Taiteilijaseura järjesti jäsenilleen retken Töölönpuistoon kesäkuun 16. päivänä. Tilaisuuden ohjelmaan kuului muun muassa pyöräilynäytös. Ravintolarakennus ei ollut silloin vielä aivan valmis. Seuran jäsenet totesivat kuitenkin, että sen paikka oli tavattoman hyvin valittu. Illan päätteeksi he kävelivät Alpille, jonne yhtiö oli rakennuttanut leveän, ”makadamisoidun” tien. Maisemien kauneus oli mykistävää. Valtioneuvos ja taiteenkerääjä Fredrik Cygnaeus ylisti puheessaan Henrik Borgströmiä tulkiten seuran jäsenten ihailun hänen suurenmoista puistoaan kohtaan.⁴⁶ Sen jälkeen laulettiin orkesterin säestyksellä professori B. O. Lillen tilaisuutta varten kirjoittama kappale ”Till Thölö Parkens Grundläggare”.⁴⁷

Ravintolaa kutsuttiin alkuun nimellä ”Alppipaviljonki”, myöhemmin ”Alppila”.⁴⁸ Rakennuksella oli palovakuutus, mutta siellä syyskuun 7. päivänä 1875 tapahtunut tulipalo aiheutti puistoyhtiön johtokunnalle paljon ikävyyksiä. Ravintoloitsija vei asian oikeuteen ja tämä tapahtui juuri siinä vaiheessa, jolloin puisto oli siirtymässä Helsingin kaupungin haltuun ja yhtiön johtokunta oli varustautunut käyttämään aikansa sen viimeistelyyn.

Palon jälkeen ravintola rakennettiin arkkitehti Theodor Deckerin (1838–1899) piirustusten mukaan nopeasti uudelleen ennen kaikkea sen vuoksi, että keisari Aleksanteri II oli tulossa vuoden 1876 kesällä Helsinkiin. Thorsten Vaenerbergin maalauksessa ravintolan ympärillä näkyvät monet pienet puut lienevät istutuksia, joita tehtiin tuolloin palovahinkojen ja rakennustöiden jälkien korjaamiseksi (kuva 9). Alppipaviljonki paloi uudelleen vuoden 1897 marraskuussa. Uunista savupiippuun johtaneeseen torveen oli tullut reikä, ja kipinät olivat sitä kautta päässeet sytyttämään seinäpaperit. Kun palokunta pääsi paikalle, ei rakennuksen pelastamiseksi voitu tehdä enää mitään. Ravintoloitsija W. Noschis sisusti alueella olleen ”polkupyörätallin” tilapäiseksi ravintolaksi ja uuden rakennuksen suunnittelu pantiin välittömästi vireille. Ravintolan silloinen omistaja eli Suomen Puutarhayhdistys tilasi piirustukset uudelleen Theodor Deckeriltä, professori Wilhelm J. Sucksdorff oli myös valvomassa rakennuksen suunnittelua ja pystyttämistä.⁴⁹ Uusi rakennus pystytettiin samalle paikalle kuin entinen, mutta se tehtiin jonkin verran entistä suuremmaksi. Se saatiin väliaikaiseen kuntoon jo seuraavaksi vapuksi. Samassa yhteydessä soittolava pystytettiin kauemmaksi, jotta ulkotarjoilualueetta saatiin laajennetuksi.

Uudemmat ravintolarakennukset edustivat myöhempää, muhkeampaa ”sveitsiläistyyliä” ja muodostivat omalla tavallaan eräänlaisen kiintopisteen, *point-de-vue*-aiheen, laajassa, metsäisessä maisematilassa. Ravintola oli ylioppilaiden, mutta myös kävelijöiden, hiihtäjien ja pyöräilijöiden suuressa suosiossa. Musiikkilavalla oli usein orkesteriesityksiä ja ravintolan tarjoilu oli erittäin tasokasta. Niinpä Alppilassa vietettiin paljon sekä perhe- että edustusjuhlia siitä huolimatta, että se sijaitsi varsin kaukana kaupungin silloisesta keskustasta.⁵⁰

Suomen Matkailuyhdistyksen julkaisussa tätä aluetta esiteltiin vuonna 1889 seuraavanlaisesti:



Kuva 12 | Ravintola Alppila. Valokuva Axel Lindahl. 1883. HKM.

Kuva 13 | Eläintarha vappuna 1908. Valokuva Artur Faltin. MV.



”... puiston pieni ravintola Alppila, joka on rakennettu erään havupuuta kasvavan kukkulan rinteelle. Täältä näytetään tie ns. Alpeille, noin 43 metriä korkeille kukkuloille, joilta lavea, sangen kaunis näköala avautuu yli puiston ja lahden sekä suuren osan Helsinkiä, joka loistavana kohoaa Kaisaniemen viheriöitsevien lehtojen yli. Ei tule varsinkaan silloin laiminlyödä käydä tässä nuoressa ja puolivalmiissa, mutta hyvin sijaitsevassa Helsingin suurimmassa puistossa, jossa voipi tehdä matkoja myös vaunuissa ja ratsain”.⁵¹

Ravintolan ympäristö oli suunniteltu puutarhamaiseksi ja sitä somistivat kesäisin runsaat, suuriin astioihin istutetut koristekasvit ajan tyylin mukaisesti. Alppipuisto ja Alppipaviljonki muodostuivat erityisesti suomenkielisten ylioppilaiden suosimaksi vapunjuhlimispaikaksi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosina. Tuhansittain helsinkiläisiä kokoontui sinne silloin kuuntelemaan ylioppilaiden laulua. Tulipalo tuhosi ravintolan vuonna 1951, eikä sitä rakennettu sen jälkeen enää uudelleen.

“Keisaripaviljonki”

Vuoden 1876 heinäkuussa keisari Aleksanteri II vieraili Helsingissä tutustumassa Suomen Yleiseen Teollisuusnäyttelyyn. Helsingin kaupunginvaltuusto järjesti vierailun kunniaksi kansanjuhlan Töölönpuistossa. Alppilan ravintolan lähellä olevalle kukkulalle pystytettiin tilapäinen telttamainen paviljonki keisarillisen seurueen illallisia varten (kuva 14). Arkkitehti F. A. Sjöström laati sitä varten piirustukset.⁵² Tätä avoseinäistä, telttamaista rakennelmaa pidettiin kuitenkin niin onnistuneena, että se päätettiin säilyttää. Niinpä se varustettiin puukatolla ja sitä vahvistettiin muutenkin siten, että se saattoi palvella puistossa kävijöitä oleskelu- ja näköalapaikkana.⁵³ Sen lisäksi päätettiin, että paviljonkia ympäröineelle alueelle ei saanut pysyttää rakennuksia, jotta näköalat eivät turmeltu, ja että kyseinen alue tuli säilyttää osana yleistä puistoa.⁵⁴

Vesilinna

Vesilaitoksen perustamista alettiin kaavoilla Helsinkiin 1860-luvulla. Arveltiin että Töölönpuiston alueella sijaitsevat lukuisat lähteet riittäisivät täyttämään kaupungin veden tarpeen.⁵⁵ Tarkemmat laskelmat osoittivat kuitenkin, että vesi oli johdettava Vantaalta. Pitkän suunnittelukauden jälkeen Helsingin ensimmäinen vesisäiliö eli ”vesilinna” valmistui vuonna 1876 insinööri Endre Lekven ja insinööri Robert Huberin piirustusten mukaan (kuva 15).⁵⁶ Vuonna 1881 Helsingin kaupunginvaltuusto myönsi määrärahan yleisölle tarkoitetun kaiteilla ja penkeillä varustetun kattotasanteen rakentamiseksi vesilinnan katolle sekä kaiteiden asettamiseksi sinne johtaneeseen porraskäytävään.⁵⁷ Siten Töölönpuistossa vierailleet kävijät saattoivat kiivetä sinne ja ihailia sieltä avautuvia näköaloja:

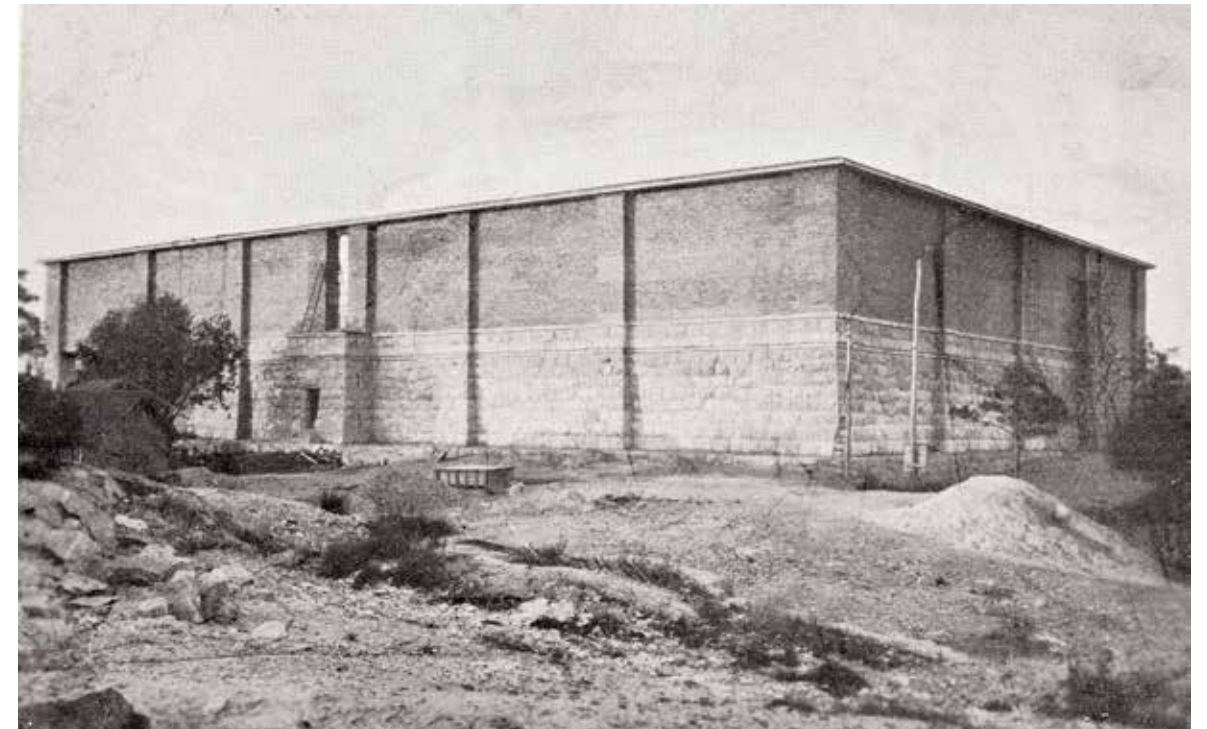
”Från den ej långt från Alphyddan uppförda Vattenborgen, Helsingfors vattenlednings stora reservoar, har man en hänförande utsikt, frapperande genom de oväntadt vidsträckta skogsmarkerna i norr, hvilka äfven hit, i närheten af den lefnadsglada hufvudstaden, bringa en fläkt af det vemod, den sorgtyngda ensamhet, som tillhör det finska landskapets karaktär.”⁵⁸

Vesijohtojen vetäminen ja vesisäiliön rakentaminen runteli luonnollisesti Töölönpuiston aluetta. Puitoyhtiö joutui sen vuoksi teettämään nurmikoiden korjaustöitä ja kasvien siirtoja useina vuosina. Ne tehtiin Carl Helmin johdolla, joka oli ollut jo aiemmin mukana Töölönpuistoa perustamassa (ks. yllä). Vesijohtojen vetämisestä vastannut berliiniläinen Neptune AG teetti osan puiston korjaustöistä Helmillä omaan laskuunsa.⁵⁹

Kuva 14 | Keisaripaviljonki 1890-luvulla. Valokuva K. E. Ståhlberg. HKM.



Kuva 15 | Alppilan vesilinna laajennusten jälkeen. Säiliö valmistui 1876 ja laajennukset 1902, 1915 ja 1929. MV.



4 Hajaannuksen kausi 1877–1907

Töölön puistoyhtiön tekemä 25 vuoden mittainen vuokrasopimus päättyi vuoden 1876 lopussa ja sen perustama puisto siirtyi seuraavan vuoden alusta Helsingin kaupungille. Asiaa oli valmisteltu eri yhteyksissä jo pitempään etukäteen. Kaupunki oli muun muassa päättänyt, että Töölön puistonyhtiön palkkaama puistonvartija Lönnström saisi jäädä entiseen toimeensa alueen siirryttyä kaupungin haltuun.⁶⁰

Puiston kaupungille siirtymisen yhteydessä siellä toimitettiin katselmuksia. Vuoden 1877 tammi-kuussa synnimiehet huomioivat talvisesta vuodenaikasta johtuen lähinnä vain puistossa sijainneet rakennukset ja rakenteet. Niistä laaditusta luettelosta käy ilmi, että niistä tärkeimmät olivat: puistoa ympäröinyt aita kaksine portteineen, Töölönlahdella sijainnut laituri, em. puistonvartijan hirsinen asuintalo puuvajoineen joka sijaitsi laiturin vieressä, porttivahdin mökki puiston itäisen portin vierellä, so. Alppilan alueella, puistokartta, puiston alueella olleet tienviitat, lautatavara, halot ja työkalut – lapi-oita, kirveitä, sahoja, haravia. Varsinaista puistoa koskenut katselmus pidettiin kesällä. Silloin todettiin, että puiston käytävät olivat kunnossa, ja että sen eteläosa oli hyvin hoidettu, siellä oli nurmipintoja, koti- ja ulkomaisia puuvartisia kasveja. Pohjoisosassa oli kuitenkin vetinen ja puiston ja teurastaja Salomon Janssonin alueen välille aikoinaan pystytetty aita oli huonossa kunnossa.⁶¹ Se korjattiin seuraavana kesänä.⁶²

Alppipaviljonki ja sen ympäristö jäivät vuonna 1877 kauppaneuvos Henrik Borgströmin hallintaan, joka oli sitoutunut luovuttamaan ne tuolloin suunnitteilla olleelle Suomen Puutarhayhdistykselle (ks. alla). Tämän yhdistyksen perustamista oli suunniteltu jo pitempään. Sen tarkoituksena oli muun muassa puutarhakoulun perustaminen Helsinkiin.⁶³ Näissä merkeissä asiasta oli tehty esitys myös kaupunginvaltuustolle, joka suhtautui siihen suopeasti:

”Meilläkin tämän laatuinen yhdistys varmasti voisi tehokkaasti edistää puutarhakulttuuria, osin

kotiuttamalla vieraita kasveja, osin ja varsinkin perustamalla koulun käytännöllisten puutarhan viljelijäin kehittämiseksi, jotka oppijaksonsa suoritettuaan olisivat perehtyneet ainakin meillä mahdollisiin yksinkertaisempiin viljelysmenetelmiin ja sen jälkeen levittäisivät niiden tuntemusta eri tahoille maahamme. --- Ei myöskään ollut unohdettava, että kaupunki puutarha-yhdistykseltä saisi omiin puutarhatöihinsä taitavia työntekijöitä ja sen taimistoista taimia, jotka aikaisemmin oli ollut tilattava ulkomailta, sekä että keittiöpuutarhatuotteiden tuonti kaupunkiin puutarha-ammattia koskevien tietojen levenemisen johdosta lisääntyisi.”⁶⁴

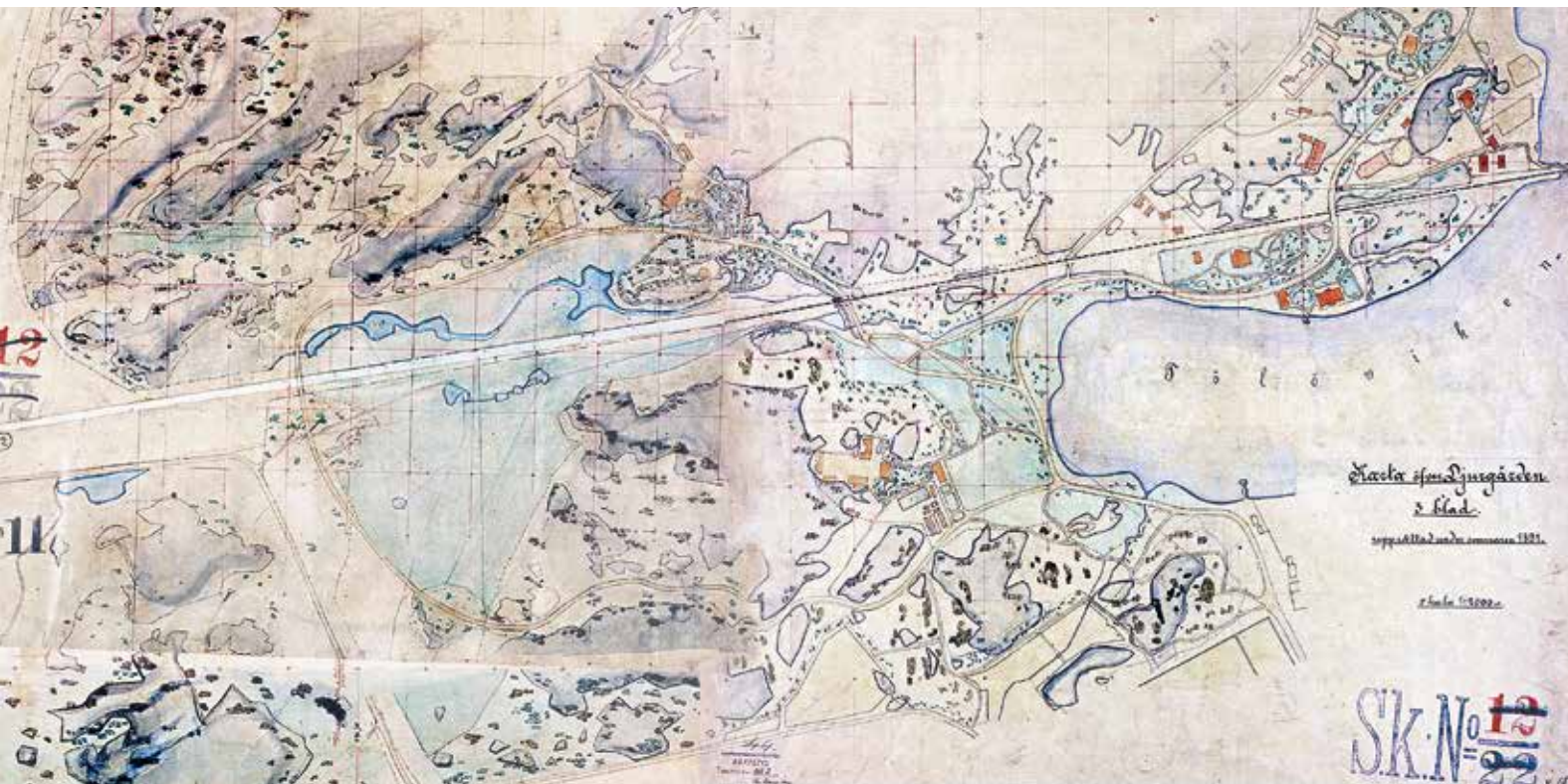
Kaupunginvaltuusto esitti vuonna 1875, että suunnitellulle yhdistykselle luovutettaisiin sen anomat alueet niin pitkäksi aikaa kun yhdistys hoitaisi niitä mallikelpoisesti, kuitenkin korkeintaan 50 vuodeksi. Puutarha ei myöskään saanut kehittyä kaupapuu-tarhan luontoiseksi.⁶⁵ Kaupunki varasi siis 20,24 tynnyrinalan eli noin 10 hehtaarin suuruisen tontin nykyisen kaupunginpuutarhan alueelta ao. yhdistystä varten. Kyseinen alue oli todettu maaperältään ja suojaisuudeltaan sopivimmaksi tähän tarkoitukseen.⁶⁶

Oy Suomen Puutarhayhdistys / Finska Trädgårdsföreningen Ab perustettiin vuonna 1881. Sen perustamista oli lykätty siihen saakka, kunnes kaikki puutarhakoulun opetusta, rakennuksia ja taimistoa koskeneet seikat oli saatu järjestetyiksi.⁶⁷

Yhdistys sai siis em. alueet haltuunsa sillä ehdolla, että se perustaisi Helsinkiin puutarhakoulun, toimisi Suomen puutarhakulttuurin edistämiseksi sekä vastaisi kyseisten alueiden ylläpidosta ja jatkaisi Töölönpuiston ”kaunistamista” ennen kaikkea Alpin kukkulalla, so. nykyisen Vesilinnanmäellä.⁶⁸ Töölönpuiston ylläpidon jääminen yksityisen tahon huoleksi lienee vaikuttanut ratkaisevasti kaupungin myönteiseen päätökseen alueluovutuksen suhteen. Helsingissä oli kyllä ollut kaupunginpuutarhuri huolehtimassa julkisista puistoista jo 1840-luvulta saakka,⁶⁹ mutta tämän käytössä olleet määrärahat

Kuva 16 | Näkymä Eläintarhasta 1890-luvulta.
Valokuva K. E. Ståhlberg, MV.

MELSINKI. Eläintarhasta.
HELSINGFORS. Från Djurgården.
N:o 162. Ståhlberg, H:fors.



Kuva 17 | Vuoden 1891 mittauskartasta voi hahmottaa alkuperäisen Töölönpuiston 1890-luvulle mennessä rakennetut puistomaiset alueet (vrt. kuva 6). Kartassa puistoalueet istutuksineen levittäytyvät Mäntymäelle, Töölönlahden pohjukkaan sekä Keisari- ja Alppipaviljongin ympärille.

Lampien ympäristössä ei näy istutuksia ja puistokäytäviä, mutta niitä ympäröi vihreällä väritetty alue, joka esittää puistomaiseksi rakennettua aluetta. Siellä oli tuolloin vanhojen valokuvien mukaan jonkinlainen polkuverkosto ja joitain istutuksia. Mittauksesta käy hyvin ilmi, että Töölönpuiston käy-

täväverkosto ja istutukset eivät rakentuneet Forsbergin suunnitelman mukaisessa laajuudessa. Kartassa näkyy myös radan ylityspaikka ja kevyenliikenteen alikulku nykyisen Tivolitien kohdalla. Karta öfver Djurgården. 1891. HKA.

olivat pieniä eivätkä istutukset olleet aina pääkaupungilta edellytettävällä tasolla. Niinpä vuonna 1876 todettiin että Kaisaniemen puisto oli aivan kurjassa kunnossa.⁷⁰ Ei siis ollut ihme, että kaupungin silloisiin muihin puistoihin nähden tavattoman laajan Töölönpuiston hoitoa oli jo etukäteen pyritty ”ulkoistamaan” eli sen luoteisosassa sijainneet nurmialueet oli vuokrattu teurastajamestari H.F. Zweybergille ja senaatinikäntäjä R. Hernbergille.⁷¹ Niitä hoidettiin viikatteella leikaten, kuten muitakin sen ajan puistonurmia. Ruohonleikkukoneita oli kehitetty Englannissa jo 1830-luvulla, mutta ne olivat kömpelöitä ja hankalia käyttää. Helsingin kaupungin kerrotaan hankkineen ensimmäisen ruohonleikkurinsa vasta 1890-luvulla. Kaupunki hoidatti puistojensa nurmientä siihen saakka vuokraamalla niitä henkilöille, jotka huolehtivat niiden niitosta, käyttivät heinät itse tai myivät ne edelleen kaupungin laskuun. Hevosajoneuvot olivat nimittäin sen ajan ainoa ”liikennemuoto” ja monella kaupunkilaisella oli vielä muitakin heiniä ja pehkuja tarvinneita kotieläimiä.⁷²

Näiden järjestelyjen yhteydessä kaupunginvaltuusto käsitteli myös ns. Linnunlaulun aluetta, joka oli kuulunut Töölön puistoyhtiön toiminta-alueeseen, tosin erillisten sopimuksien puitteissa. Puistoyhtiö oli teettänyt vuonna 1865 Knut Forsbergilla suunnitelman eräänlaista huvilakaupunginosaa varten (kuva 19). Tätä suunnitelmaa ei kuitenkaan ollut ryhdytty toteuttamaan. Nyt kaupunki lunasti sen kauppaneuvos Henrik Borgströmiltä 700 markan hinnasta. Ao. summa maksettiin ”Töölönpuiston alueella sijaitsevan Alpin kukkulan rahaston” kassaan.⁷³ Forsbergin suunnitelmaa pidettiin ”erittäin täydellisenä ja huolellisesti harkittuna”. Se koettiin onnistuneemmaksi kuin kaupungininsinööri Conrad Reuterin saman alueen luonnos vuodelta 1874, joka ei tuntunut pyrkivänkään olemaan muuta kuin pintapuolinen luonnos. Asiaa pohtinut valio-kunta kiinnitti erityistä huomiota siihen, että ao. huviloiden ympäristöt olisivat hyvin hoidettuina ”kauniina jatkona Töölönpuistolle, miellyttävänä välittäjänä kaupungin asutusta osasta puiston maalai-



Kuva 18 | Postikortti, päivätty 30.3.1911. Alppipuisto. Taustalla sokeritehdas ja Mäntymäki. MV.

seen rauhaan sekä yhdistävänä renkaana kaupungin luonnonkauniiden ympäristöjen ketjussa.⁷⁴

Kaupunki luovutti Puutarhayhdistykselle yllämainituilla ehdoilla myös 14,05 tynnyrialan eli noin 7 hehtaarin kokoisen alueen Alppipaviljongin lähistöltä. Vuonna se 1881 antoi yhdistyksen taimistoa varten vielä 9 kapanalan ja 630 neliöjalan suuruisen alueen, joka sijaitsi Alppipuiston koillispuolella. Sittemmin puutarhayhdistys sai käyttöönsä vielä pienen alueen Henrik Borgströmin patsaan edustalla olevasta rinteestä.⁷⁵

1890-luvun valokuvissa näkyvät Alppipuiston lammet oli rakennettu luonnontilaisen kaltaiseksi. Samalta ajalta olevissa Helsingin kartoissa puiston vesiaihe on esitetty pitkänä, orgaanisen muotoisena lampena, joka välillä kapeni melkein puromaiseksi ja välillä leveni. Lammen ympäristön tunnelma vaihteli eri osissa puistoa. Yhtäällä vaikutelma oli valoisa ja lammen yli avautui näkymiä mm. puistosilloille ja

ratapenkereelle, toisaalla tunnelma oli taas erämaa-alueetta muistuttava. Lampeen oli rakennettu yksi suurehko ja kaksi pienempää saarta, joilla oli puita ja pensaita. Ainakin yhteen saareen johti kevytrakenteinen silta. Matalissa kohdissa kasvoi lumpeita. Puiston käytävät myötäilivät lammen rantoja ja niillä oli yksinkertaisia istuinpenkkejä.

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa otetut valokuvat kertovat puiston näyttäneen tuolloin hyvin luonnontilaiselta etenkin selänteillä. Niillä vallitsi kuiva kangasmetsä, joka muuttui tuoreemmaksi metsätyypiksi alempana rinteillä. Paikoitellen puistossa oli vetisiä, jopa soisia painanteita. Valokuvista ja kartoista näkyy selvästi, että hiekkakäytävien leveydet vaihtelivat noin kahden ja kuuden metrin välillä sen mukaan olivatko ne tarkoitettu hevosajoneuvoja vai ainoastaan kävelijöitä varten. Nuo leveät ja vähemmän kaareilevat käytävät olivat puistoyhtiön perustamia ”kävelyajoteita” – *promenadkörvägar*. Ne oli alun perin tarkoitettu vesiparannuslaitoksen



Kuva 19 | Töölön puistoyhtiön teettämä, Knut Forsbergin laatima suunnitelma huvilakaupunginosaksi nykyisen Linnunlaulun

ja Eläintarhan lahden alueelle. Plankarta till Indelning af Villatomter emellan Långa Bron och Djurgården, Helsingfors 1865. HKA.

heikkokuntoisten potilaiden ajeluretkiä varten. Käytäviä reunustanut kasvillisuus oli paikotellen muokattu puistomaiseksi. Valokuvat osoittavat, että puistoa käytettiin paljon myös talviaikaan.

Vuoden 1890 elokuun 28. päivän kuuluisa myrsky runteli erittäin pahoin Helsingin puistoja ja myös Töölönpuiston aluetta. Sen kunnostamista ja uusien puiden istuttamista tehtiin useiden seuraavien vuosien ajan. Vuonna 1894 sinne istutettiin 2 400 mäntyä ja 155 pihtaa,⁷⁶ ja vuonna 1899 alueelle istutettiin 160 lehtikuusta ja 34 pihtaa ja sen lisäksi sinne kylvettiin 7 kiloa tammenterhoja.⁷⁷

Myrskytuhoista huolimatta Eläintarhan puisto viehätti ihmisiä kauneudellaan. O.M. Reuter kuvaili sitä seuraavalla tavalla vuonna 1901 Tukholmassa julkaisemassaan teoksessa:

”Djurgården „.... åsamlat en profbit på det finska fosterlandets naturskönhet i tallmons allvarliga ro, de löfrika lundarnas svalka, ängarnas grönska, dalens sorlande bäck, granitplatåns utsikt öfver sjö och land och slutligen den albekrönta viken. All förkonstling, all utländsk prakt, har hållits fjärran från denna park, som låter den finska naturens eget väsende tala

till vandrarens sinne. I norr begränsas parken af den högsta bergssträckningen i Helsingfors' omnejd...”⁷⁸

Reuter kertoo myös, että Eläintarha oli suosittu ulkoilualue ja että se oli talvisinkin täynnä väkeä ja etenkin sunnuntaisin siellä oli paljon hiihtäjiä ja kelkkailijoita. Se näyttää täyttäneen myös siihen asetetut toiveet vähävaraisempien helsinkiläisten virkistysalueena, kuten seuraavasta sosiaaliuuvos Martta Salmela-Järvisen lapsuudenajan muistelmasta käy ilmi:

”Milloin ei menty Korkeasaareen, mentiin Kaisaniemeen, tai kun oikein retkelle lähdettiin, Eläintarhaan. Silloin keitettiin kahvi kotona, pannu käärittiin papereihin koppaan ja perillä asetuttiin nurmikolle juomaan ja syömään eväitä. Yltympäriinsä oli samanlaisia leirikuntia sunnuntaitaan viettämässä. Miehet loikoilivat maassa tai pelasivat korttia, akat istuivat juttelemassa toistensa kanssa, kun olivat ensin koonneet ruoanjätteet ja kahvikupit koreihinsa. Me tytöt leikimme naattaa tai olimme piilosilla puiden välissä, isommat pojat leikkivät kalliolla röövaria ja fastaakaria, ja pienimmät lapset seisovivat rautatien aidan luona vilkuttamassa ohikulkueille junille.”⁷⁹



Kuva 20 | Kuvassa Alppipuiston läpi kulkenut tie 1860-luvulla, pohjoiseen päin kuvattuna. Vasemmassa reunassa junaradan pengeri. Valokuva E. Hoffers. MV.

Kuva 21 | Alppipuisto 1880-luvulla, eteläisin lampi. Valokuva Charles Riis & Co. MV.

Kuva 22 | Djurgårdenin kiosk Eläintarhassa 16.5.1901. Kioski edusti ns. norjalaistyylisiä räystäiden lohikäärmeaiheiseen. Kioski siirrettiin Seuraasaareen 1960-luvulla. MV.

Hävinneitä osa-alueita

Alppilan tanssilava

Alppilan tanssilava sijaitsi Tivolitien pohjoispuolella, Tivolikujan päätteenä olevan paikoitusalueen kohdalla. Alue oli sen rakentamisen aikaan eli 1930-luvulla vielä metsäinen ja lava oli hyvin suosittu. Lavan viereisellä kalliolla sijaitsi Alppilan hyppymäki, ks. alla.

Hippodromi

Hippodromi sijaitsi Mannerheimintiellä nykyisen Töölön kisahallin pohjoispään, so. entisen B-Messuhallin paikalla, jonka rakentamisen tieltä se purettiin 1940-luvun lopussa. Se palveli ensisijaisesti taitoratsastuksen harrastajia ja ratsastuksen opetusta, mutta myös sirkusseurueet esiintyivät siellä. Arkkitehti K. A. Andersson suunnitteli Hippodromin ja se valmistui vuoden 1910 syyskuussa.⁸⁰

Hyppymäki

Helsingin ensimmäinen varsinainen hyppymäki rakennettiin Helsingin Hiihtoseuran toimesta Alppipuiston alueelle vuonna 1904. Se sijaitsi Tivolikujaa vastapäätä olevan pysäköintialueen viereisellä kalliolla. Hyppymäki otettiin käyttöön seuraavan vuoden maaliskuussa järjestetyissä kilpailuissa. Mäkikilpailut olivat nousseet Norjassa suureen suosioon ja myös Helsingissä olivat nimenomaan Hiihtoseuran norjalaiset jäsenet olleet ajamassa hyppymäen rakentamista. Se oli kooltaan vaatimaton, mutta hyppykilpailut tarjosivat katsojille enemmän jännitystä ja nähtävää kuin murtomaa-hiihto ja niistä uutisoitiin paljon sen ajan lehdistössä. Hyppymäestä on edelleen maastossa näkyvissä hyppytornin kalliion poratut ankkurit.

Yllämainitun paikoitusalueen kohdalla sijaitsi sittemmin Alppilan tanssilava, ks. yllä.



Kuva 23 | Tanssit Alppilavalla 1946. Vasemmassa yläkulmassa näkyy pyöreä vesisäiliö. Valokuva Väinö Kannisto. HKM.



Kuva 24 | Hippodromi, Mannerheimintie 17. Valokuva T. Toivanen 15.6.1949. HKM.



Kuva 25 | Alppipuiston hyppymäessä järjestettiin mäkihyppyä vuosina 1918-1939. Taustalla näkyy junarata. MV.

Koulupuutarha

Muurarimestari Alexander Ärtin säätiön korkovarat päätettiin 1900-luvun alussa käyttää Helsingin kansakoulupuutarhan perustamiseen. Kaupunki luovutti tätä tarkoitusta varten vajaan kahden hehtaarin kokoisen tontin nykyisen Nordenskiöldinkadun lähistöltä. Paikkaa pidettiin suojaisena ja kadulla oli tuolloin tuskin mitään liikennettä. Puutarha perustettiin kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin laatiman suunnitelman mukaan.⁸¹ Siihen kuului 800 palstaa lapsille, leikkialue, lampi ja opetuskasvialue. Aluetta ympäröineet puut oli määrä valita siten, että ne edustaisivat Suomessa kasvavia lajeja. Puutarha oli tarkoitettu ensisijaisesti niille lapsille, jotka eivät päässeet kesäsiirtoloihin tai muuten maalle. Heille järjestettiin siellä ohjattuja leikkejä ja askartelutoimintaa.⁸² Alue otettiin käyttöön vuonna 1911. Tätä koulupuutarhaa pidettiin asiantuntijapiireissä erittäin esimerkillisenä.⁸³ Tämä erittäin hyvin hoidettu alue palveli Helsingin kansakoulujen opetusta ja kaupunkilaislasten virkistystä 1960-luvulle saakka, jolloin se siirrettiin Jäähallin rakentamisen takia Itä-Pakilaan.



Kuva 26 | Eläintarhan koulupuutarhan päiväämätön suunnitelma 1900-luvun alusta. Nykyisen Nordenskiöldinkadun ja Pohjoisen Stadionintien kulmaukseen 1911 valmistunut koulupuutarha oli käytössä 1960-luvulle asti. Förslag till Folkskoletrådgård i Djurgården. HKA/KPOA.



Kuva 27 | Kaupunginpuutarhan aluetta 1920-luvulla. Alueella kasvaa vielä nykyäänkin kuvan mukainen kartiotammi. Valokuva R. Roos. HKM.

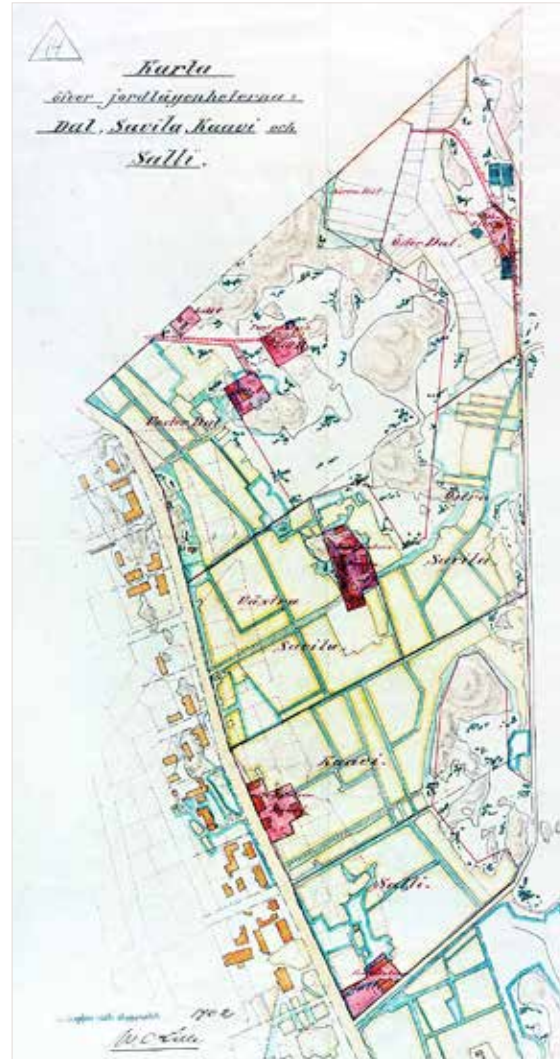
Läntisen Viertotien ”villat”

Kaupunki oli 1800-luvun kuluessa palstoittanut Läntisen Viertotien, nykyisen Mannerheimintien, itäpuolella sijainneen alueen kahdeksi suureksi tontiksi. Toinen niistä oli ’Savila’, joka ulottui alunperin nykyiselle Nordenskiöldinkadulle saakka, ja toinen oli Laakso, joka alkoi sen takaa. Molemmat jaettiin sittemmin useammaksi pienemmäksi alueeksi: ’Väster Dal’, ’Öster Dal’, ’Norra Dal’. Näitä lohkottiin vähitellen pienemmiksi, joten Savilasta aikoinaan erotettu ’Västra Savila’ jaettiin ’Toivo’-nimiseksi tontiksi ja se taas puolestaan ’Toivo 1:ksi’ ja ’Toivo 2:ksi’. ’Toivot’ sijaitsivat nykyisen jalkapallostadionin ja jäähallin kohdalla. Savilasta lohkotut ’Sallin’ ja ’Kaavin’ tontit sijaitsivat nykyisen Töölön Kisa-hallin pohjoispuolella, pallokenttien kohdalla. Eräät näiden tonttien vuokraajista olivat vihannesviljelyyn erikoistuneita venäläisperäisiä henkilöitä. Heidän viljelyksistään on joskus käytetty negatiivista ilmaisua ”ryssien kaalimaat”⁸⁴, mikä ei ole paikallaan. Kaalin ja muiden vihannesten menestyksellä kaupallinen viljely avomaalla vaatii ammattitaitoa⁸⁵ ja nämä varsin pitkälle erikoistuneet viljelijät olivat tunnetusti siivoa ja rauhallista väkeä.

Pyöräilyrata (Velodromi)

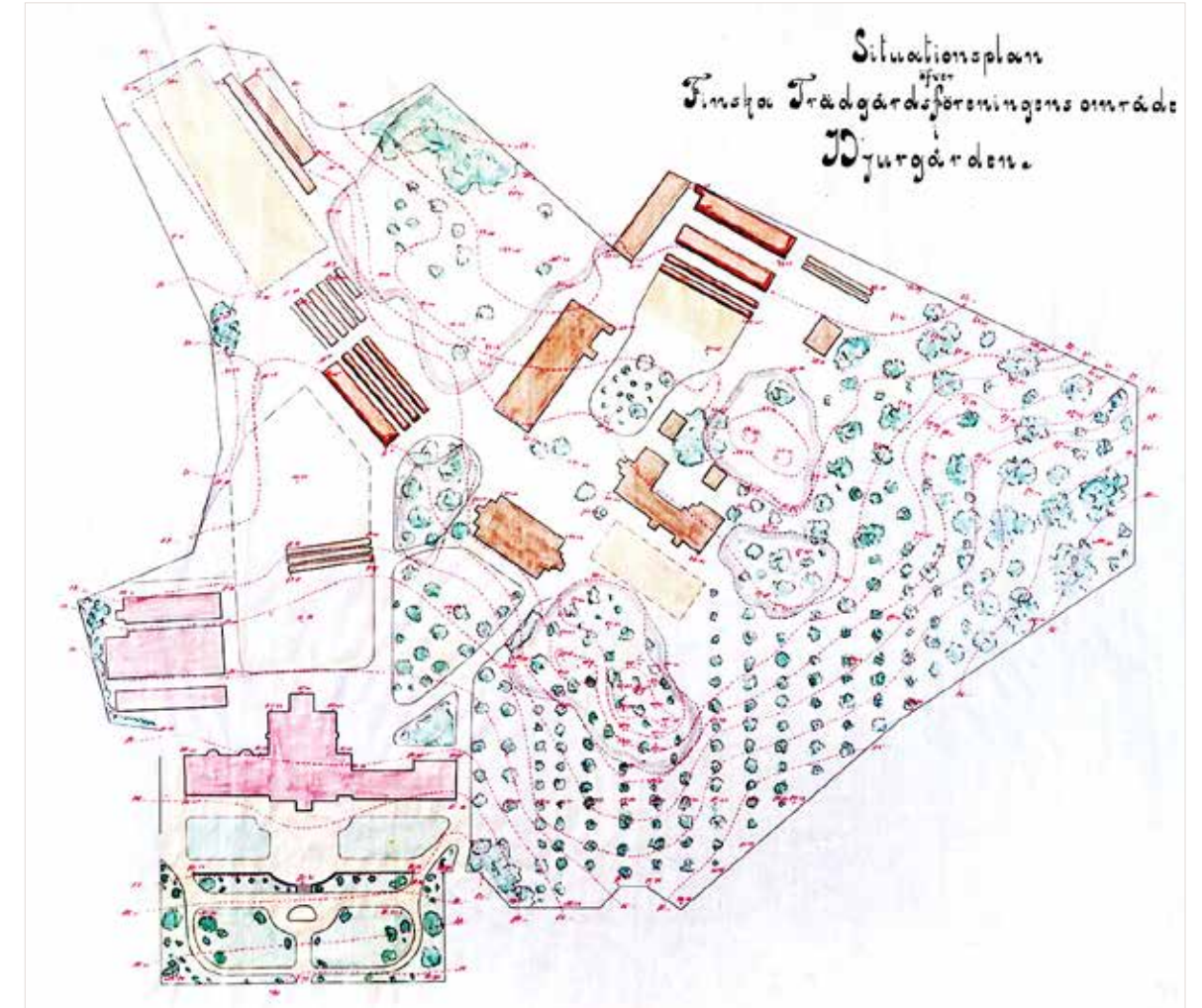
Pyöräilyklubi sai vuonna 1894 kaupungilta luvan rakentaa Eläintarhasta vuokraamalleen niitylle pyöräilyradan. Tätä rataa on joskus erheellisesti kutsuttu velodromiksi, mutta se ei ollut varsinainen velodromi, so. rakennus jonka sisällä olisi voitu pyöräillä myös talvella. Rata valmistui vuonna 1897⁸⁶ ja se purettiin vuonna 1903.⁸⁷

Kuva 29 | Läntinen Viertotie 7–9. Mannerheimintie 17–19. Etualalla Sallin huvila-alue ja taustalla Hippodromi. N. 1925. HKM.



Kuva 28 | Vuoden 1902 kartasta käy ilmi Dalin, Savilan, Kaavin ja Sallin maapalstat, joiden paikalla rakentui myöhemmin Töölön pallokentät, jäähalli ja jalkapallostadion. Karta öfver jordlägenheterna: Dal, Savila, Kaavi och Salli. W. O. Lille. 1902. HKA.

Kuva 30 | Läntinen Viertotie eli nykyinen Mannerheimintie 29–43 kuvattuna vuonna 1925. Taustalla Kulkutautisairaala ja Nordenskiöldinkatu. Etualalla Sallinkatu. Pelikentän kulman takana näkyväälle alueelle kaavailtiin kaupungin taimistoa 1900-luvun alussa. Kuva on epäselvä, mutta alueella saattaa kuvan mukaan kasvaa taimistopuita ja -pensaita riveissä. HKM.

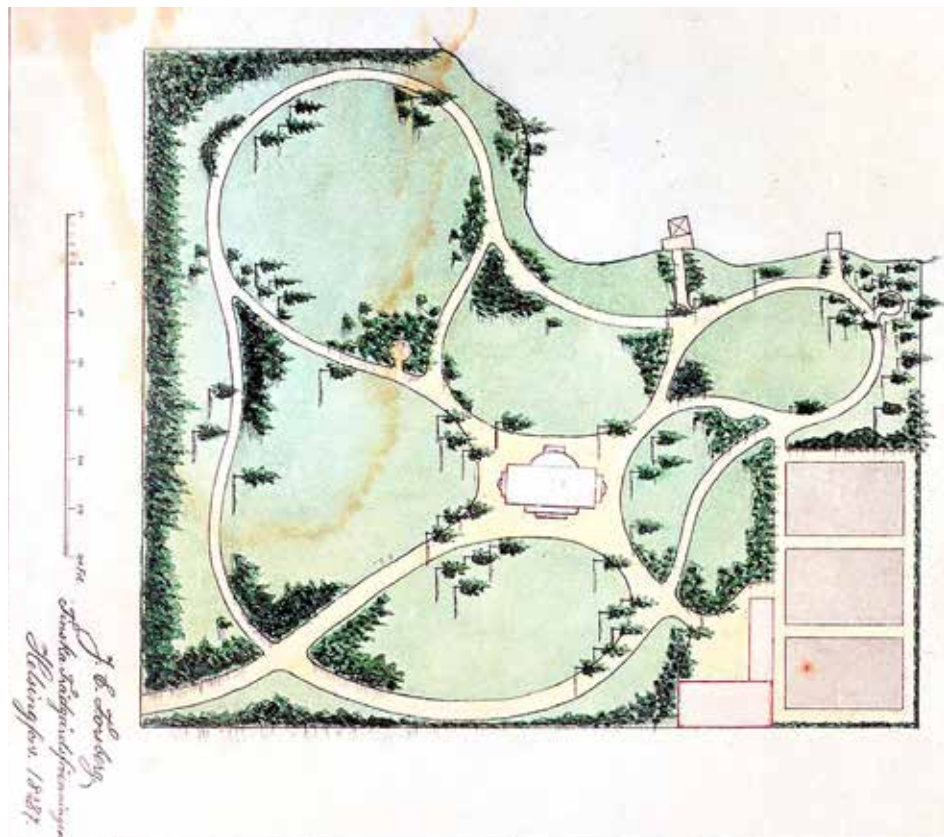


Kuva 31 | Kartta Suomen puutarhayhdistyksen koulu- ja taimistoalueesta Töölönlahden pohjukassa. Situationsplan öfver Finska Trädgårdsföreningens område i Djurgården. N. 1900. HKA.

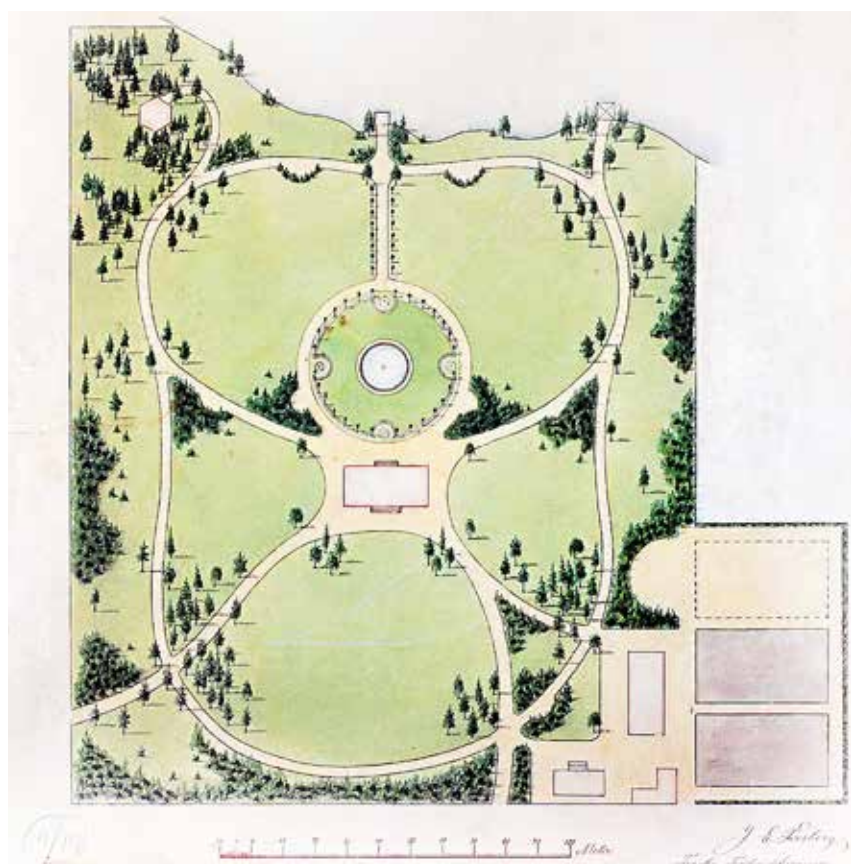
Suomen puutarhayhdistyksen koulu- ja taimistoalueet

Suomen Puutarhayhdistys antoi pystyttää sille vuonna 1876 luovutetulle alueelle Töölönlahtea kohti viettävälle rinteelle useita rakennuksia koulu-, taimisto- varasto- ja asuintarkoituksia varten. Alueelle rakennettiin myös kasvihuoneita, lavoja yms. Tämän rakennuskannan kehitystä voi seurata aluetta koskevien karttojen ja asemapiirustusten perusteella. Näiden rakennusten ja rakenteiden

pystyttämistä ei aivan varauksettomasti kannatettu kaupungin valiokunnassa, joka ilmaisi huolensa siitä, että Puutarhayhdistys oli pienentämässä Töölönpuiston sitä alaa, jonka tuli olla kaikkien käytettävissä mm. kansanjuhlien järjestämiseen.⁸⁸ Suurin osa näistä rakennuksista on sittemmin palanut tai purettu.⁸⁹



Kuvat 32–33 | J. E. Forsbergin puutarha-suunnitelmaluonnoksia suunnitteilla olleen Finska Trädgårdsföreningen lasisen kasvihuoneen/talvipuutarhan ympäristöön. Ylempi vuodelta 1887 ja alempi vuodelta 1888. J. E. Forsberg oli kotoisin Helsingistä ja hänet otettiin puutarhakoulun oppilaaksi vuonna 1887 (Suomalainen Wirallinen lehti 22.9.1887, s. 1). HKA.



Kuva 34 | Ote vuoden 1943 ilmakuvaista, jossa näkyy Paul Olssonin Vesilinnanmäen uuden vesisäiliön ympäristön toteutettu suunnitelma ja kattopuutarha. MML.

Uuden Vesilinnan ympäristösuunnitelma ja kattopuutarha

Helsingin pyöreä, punatiilistä rakennettu vesisäiliö otettiin käyttöön vuoden 1938 lopulla. Rakennus oli kaupunginarkkitehti Gunnar Taucherin piirtämä ja sen ympäristösuunnitelmat samoin kuin rakennuksen katolle perustetun kattopuutarhan sommitelma laadittiin Paul Olssonin toimistossa vuosina 1938–1939. Ne olivat ilmeisesti tunnetun puutarha-arkkitehti Onni Savonlahden piirtämiä.⁹⁰ Savonlahti toimi tuolloin Olssonin toimistossa. Tämän harvinaislaatuisen sommitelman historiaa ei ole lähemmin tutkittu. Kattopuutarhat olivat kuitenkin osa Helsingin modernismia, niitä oli niin Postitalon kuin SYK talon, Nervanderinkatu 13, katoilla. Nykyisin niistä tunnetaan kuitenkin vain ravintola Savoy'n kattopuutarha, joka on oikeastaan eräänlainen parveke-terassi. Vesisäiliön kattopuutarha olisi Helsingin kannalta merkittävä näköalapaikka ja nähtävyyshohde.

Kuva 35 | Marja-Riitta Penna olympiatyön puvussa. Taustalla Linnanmäki. Valokuva Hilja Penna. 1952. HKM.





Päärata Eläintarhan alueella

1800-luvun alkupuolella Suomeen alettiin suunnitella rautatietä ja vuonna 1849 Alfred Stjernvall esitteli ensimmäisen rautatiesuunnitelman. Monet tahot pitivät vesireittejä ja kanavia tärkeämpinä, mutta J. V. Snellman ryhtyi ajamaan rautateiden asiaa. Keväällä 1856 esitti keisari Aleksanteri II senaatissa uudistusohjelman, josta seurasi päätös Helsinki-Hämeenlinna-radan rakentamisesta. Radasta päätettiin tehdä yksiraiteinen, mutta kahta raidetta varten pengerretty reitti. Helsingin aseman sijainnista keskusteltiin pitkään.¹

Rautatien paikaksi esitettiin neljää vaihtoehtoa, joista kolme kulki Töölönlahden länsirannalla ja neljäs Töölönlahden ja Kaisaniemen puiston yli ja syvässä kallioleikkauksessa Eläintarhan kallioiden halki. Neljäs vaihtoehto valittiin, vaikka kustannukset olivat suuremmat kuin muissa suunnitelmissa.² Rautatieyhtiön tekninen johtaja Knut Stjernvall laati lopullisen rata-suunnitelman.³

Radan rakennustyöt alkoivat kenraalikuvernöörin vahvistaessa työpiirustukset vuonna 1857. Ammattiväkeä ei radan rakennukseen ollut saatavissa, joten työ opittiin tekemällä. Lisäksi työmaalle siirrettiin Saimaan kanavan rakentamiseen osallistuneet vangit. Ensimmäinen juna Helsingistä Hämeenlinnaan ja takaisin kulki tammikuussa 1862, ja säännöllinen liikenne alkoi maaliskuun puolessa välissä. "Aluksi juna teki viikossa kolme matkaa ylös Hämeenlinnaan ja joka toinen arkipäivä paluumatkan Helsinkiin. Matka kesti neljä tuntia 40 minuuttia. Tavalliselle kansalle riitti ihmettelemistä, jopa pelonkin aihetta, ja juna tultiin katsomaan pitkienkin taivalten takaa."⁴

1930- ja 40-luvulla päivälehdissä käytiin kiivasta keskustelua Helsingin ratapihan ja asemien sijoittu-

miseen liittyen. Liikennemäärät olivat kasvaneet niin paljon, että radoille syntyi ruuhkaa ja niin henkilöliikenteen kuin Töölön tavara-asemankin raiteita oli liian vähän.⁵ Helsingin kaupunki ja Valtion rautatie olivat vuonna 1928 allekirjoittaneet kaupunkirajan / aluevaihtosopimuksen, jossa rautatie myi kaupungille 53 000m² suuruisen alueen Töölön tavara-aseman länsiosasta. Myynti kuitenkin lykkäytyi kymmenellä vuodella ja tuli uudelleen esille vuoden 1939 alkupuolella⁶, jolloin asiaa oli puutunut jo moneen kertaan niin julkisuudessa kuin hallinnonkin puolella. Eniten keskustelua herättivät suunnitelmat huonokuntoisen Töölönlahden täyttämisestä sekä tavara- ja/tai henkilöaseman siirtäminen joko Eläintarhan tai Pasilan kohdalle. Aseman siirtoa pohjoisemmaksi perusteltiin mm. sillä, että asemarakennus oli käynyt liian ahtaaksi ja kaupungin keskeiseltä paikalta vapautuisi runsaasti arvokasta tilaa raiteiden poistamisen myötä. Töölönlahden täyttämisen suunnittelusta sen sijaan luovuttiin varsin pian, sillä se todettiin liian kalliiksi ja vaikeaksi vaikeiden pohjaolosuhteiden vuoksi.⁷

Rata-aluetta laajennettiin useassa vaiheessa. 1890-luvulla lisättiin toinen raide ja 1900-luvun alussa alueella kulki jo neljä raidetta. Alppipuiston ja Vauhtitien pehmeikköjen kohdalla tapahtui sortumia. 1960-70-luvulla ratojen määrä tuplaantui kahdeksaan raiteeseen, ja tuolloin mm. Linnunlaulusta jouduttiin purkamaan useita huviloita.⁸ Tivolitien alikulku rakennettiin vuosien 1969-71 välisenä aikana samaan aikaan Tivolitien kanssa. Uuden tieyhteyden kautta oli tarkoitus kulkea mm. Linnanmäen taksijä huoltoliikenne.⁹ Tuolloin 1800-luvulta asti käytössä ollut jalankulkutunneli suljettiin.¹⁰ Ensimmäiset sähköjunat tulivat lähiliikenteeseen vuonna 1969.¹¹



Kuva viereinen sivu | Eläintarhan pysäkki noin vuonna 1900. Pysäkki sijaitsi radan itäpuolella jotakuinkin Helsinginkadun ja Alppilan alikäytävien puolessa välissä. Silloinen laiturin paikka jää nykyisen rata-alueen alle. Valokuva Gustaf Sandberg. SLS.

Kuva yllä | Tivolitien tasoristeys ja tunneli jalankulkijoita varten radan ali vuonna 1911. Valokuva Signe Brander. HKM.

Kuva oikealla | Rata ylittää Helsinginkadun. Vasemmalla nousevat Alppipuiston kalliot. 1960-luku. Valokuva Aulis Ryyppö. MV.

Kuva alinna oikealla | Radan rakennustyöt Helsinginkadun kohdalla 1970-luvun alussa. Valokuva Aulis Ryyppö. MV.



Kuva 36 | Eläintarha. Kuva on otettu todennäköisesti Ravintola Alppilan terassilta. Alla Nykyisen Alppipuiston läpi kulkenut tie. Sen reunan puuistusten takana sijaitsevat lammet. Taustalla näkyy tavarajuna radalla tummana hahmona. Valokuva K. E. Ståhlberg. 1890-luku. HKM.



HELSINKI. Eläintarha.
H. FORS. Från Djurgården.
N:o 82. Ståhlberg, K. E.

5 Suunnittelu- ja kaavoituskysymyksiä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa

Vuoden 1877 asemakaavassa Djurgården-nimisellä alueella näkyy puistomainen alue kaarevasti linjautuvine käytävineen. Nykyisen Hammarskjöldintien linjaus on hahmotettavissa jo tällä kartalla. Junaradan molemmin puolin ovat pitkät vesiaiheet. Nykyisen Alppipuiston alueella on muutamia rakennuksia eli ravintolan lisäksi soittolava, polkupyörätalli yms. Kartalle on merkitty myös *Vattenledningsbassin* Vesilinnanmäellä. 1880-luvulla tie Töölönlahden ympäri saatiin valmiiksi ja Linnunlaulun silta rakennettiin. 1890-luvun lopulla puiston istutuksia kunnostettiin kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin suunnitelmien mukaan.⁹¹

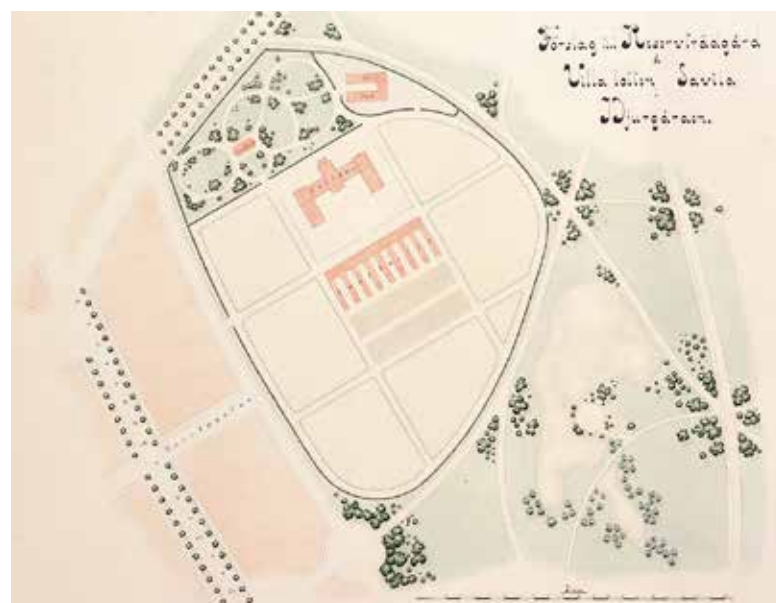
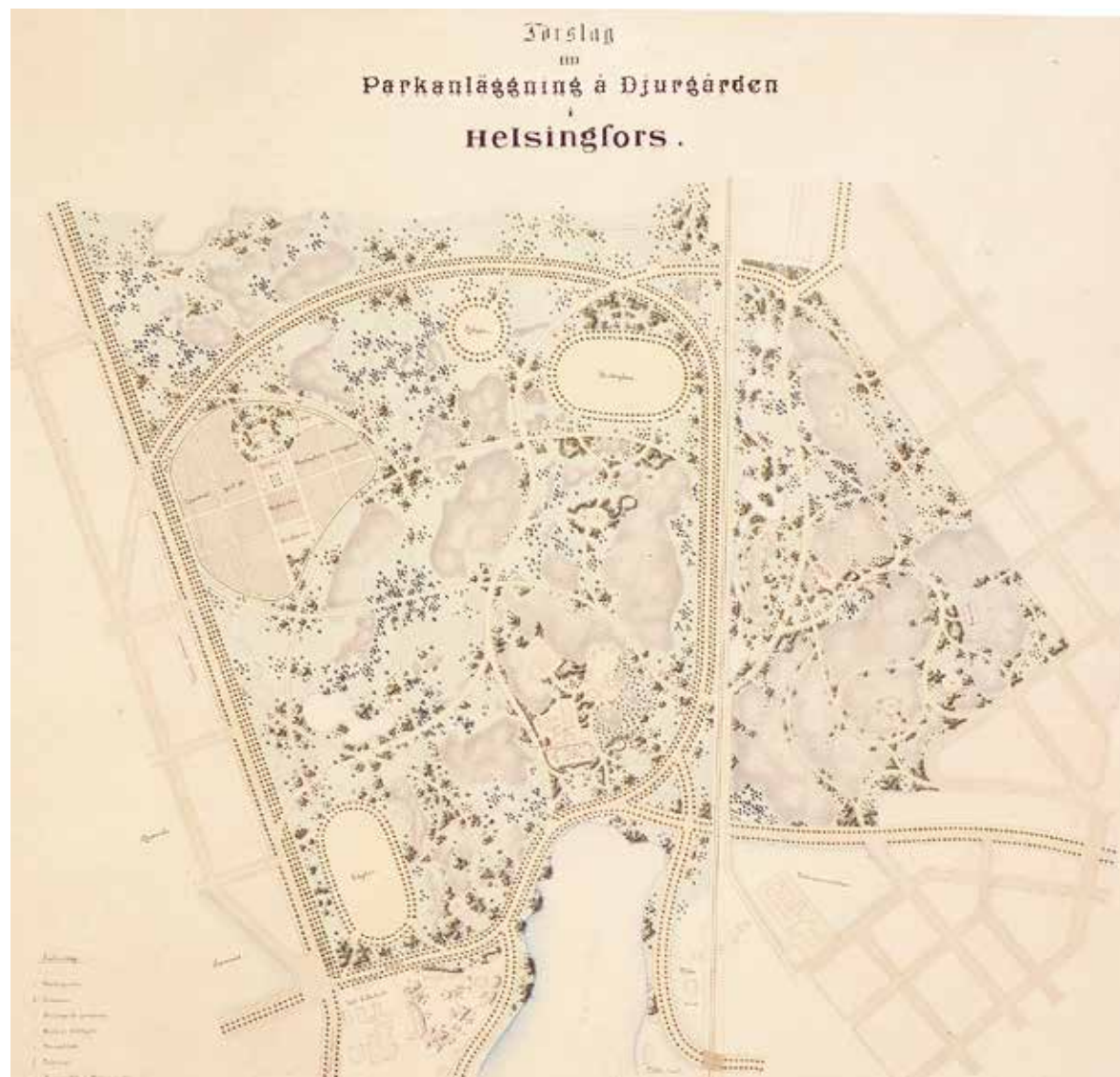
Vuonna 1897 kaupunginvaltuusto esitti ajatuksen urheilukentän laatimisesta Eläintarhan alueelle. Puutarhalautakunta asetti tavoitteeksi urheilullisen kansanpuiston, jossa säilyisi ”villin luonnon” leima.⁹² Puutarhalautakunnan tavoitteena oli säilyttää Töölön puistoyhtiön tradition mukainen ajatus puistosta ”vähäosaisten” virkistysalueena. Ulkoilmaelämää ajatellen alueen luontoa ei haluttu käsitellä enempää kuin liikenneverkon, urheilualueiden ja aina välttämättömien näköalapaikkojen rakentaminen ehdottomasti vaati. Kaupunginpuutarhuri Svante Olsson laati useita ehdotuksia ”Eläintarhan” alueen järjestämiseksi.

Töölönpuisto oli pääkaupungin suurin puisto ja helsinkiläisten todellinen virkistysalue 1900-luvun alussa. Kaupungin kasvu oli poikkeuksellisen nopeaa ja Helsingin vanhakantaisiksi koettuja kaavoitus- ja maankäyttösuunnitelmia arvosteltiin niin arkkitehtien kuin tavallisten asukkaiden taholta.⁹³ Kun Töölönpuiston molemmille puolille alkoi kehittyä erittäin tiheästi rakennettuja kaupunginosia, sen merkitys ulkoilma-alueena korostui entisestään. Kaupungin vapaassa hallinnassa oli tuolloin vain osa Töölönpuistosta. Erityisen detaljoidusti sommitellut alueet – eli Alppipuisto ja nykyinen kaupunginpuutarha sekä niiden välitön lähiympäristö – oli luovutettu Suomen Puutarhayhdistykselle aina vuoteen

1926 saakka. Siinä mielessä on ymmärrettävää, että kaupungin puutarhalautakunta näki mahdollisuuden kehittää mainituille, kaupungin välittömässä hallinnassa olleille alueille eräänlainen ”urheilullisen kansanpuiston”, jossa niiden luonnonvaraiselta vaikuttava tunnelma säilyisi.

Kansainvälisen olympiakomitean perustamisen vuonna 1894 ja vuoden 1896 Ateenassa järjestettyjen nykyajan ensimmäisten olympiakisojen myötä urheiluharrastus oli alkanut kasvaa vahvasti koko Euroopassa. Näyttää, että innostusta oli ennakoitu Helsingissä jo aiemmin, sillä eräälle vuonna 1892 laaditulle Eläintarhan aluetta esittävälle kartalle on jo merkitty suurehko urheilukenttä suunnilleen nykyisen Jäähallin kohdalle. Ilmeisesti Turun tuolloin suunnitteilla ollut – ja aikoinaan kansainvälistikin tarkastellen esimerkillinen – Urheilupuisto vauhditti näiden suunnitelmien laatimista. Helsingissä ei haluttu jäädä turkulaisista jälkeen. Suomessa urheiluharrastusten edistämiseksi nähtiin kyseisenä ajanjaksona ennen kaikkea kansanterveydellisiä ja epäilemättä myös poliittisia etuja. Suomi halusi profiloitua kansakuntana.

Vuonna 1898 kaupunkiin oli suunnitteilla kolme urheilukenttää, yksi Punavuoren alueelle ja kaksi Töölönpuistoon. Näiden molempien viimemainittujen kooksi oli suunniteltu 30 000 m². Näiden lisäksi Töölönpuistoon oli suunnitteilla ratsastusurheilijoita varten pyöreä hiekkakenttä, joka oli halkaisijaltaan 50 metriä. Tämä kaksirivisen lehtikujan ympäröimä alue näkyy nykyisen Nordenskiöldinkadun äärellä Olssonin vuonna 1900 laatimassa suunnitelmassa.⁹⁴ Urheilualueita toivottiin kuitenkin lisää. Eräitä Kallion ja Arkadian alueille ehdotettuja paikkoja pidettiin kuitenkin maastoltaan liian hankalina, so. kalliina toteuttaa. Keskikaupungiltakin löydettiin vielä sopiva tontti eli Kirurgisen sairaalan ja Kaartin kasarmin väliltä.⁹⁵



Kuva 37 (yllä) | Svante Olssonin ensimmäinen kokonaisvaltainen puistosuunnitelma Helsingin Eläintarhaan on päivätty 1.3.1900. Förslag till parkanläggning å Djurgården i Helsingfors. HKA/KPOA.

Kuva 38 (vasemmalla) | Svante Olssonin järjestelyehdotus kaupunginpuutarhasta Savilassa, Eläintarhan alueella. Förslag till reservträdgård å Villa lotten Savila i Djurgården. Svante Olsson 1.5.1906. HKA/KPOA.

Kuva 39 (viereinen sivu) | Paikka Eläintarhasta. Ilme on puistomainen. Keskellä kuvaa näkyvä pieni valkoinen alue on Töölönlahti. Valokuva Daniel Nyblin. 1890. MV.



Svante Olssonin vuonna 1904 laatima ”Förslag till Parkanläggning å Djurgårds- Hesperia- och Hagasundsområdena samt Reglering af Tölö- Djurgårds- och Kaisaniemivikens stränder” on kaupunkikuvalisestisesti erittäin merkittävä. Siinä on siis huomioitu kaikki Töölönlahtea reunustavat viheralueet sekä itse lahden rantojen käsittely. Olssonin ehdotus ennakoisi Bertel Jungin tunnetumpaa ”Keskuspuisto”-suunnitelmaa (ks. alla).

Vuonna 1900 laaditussa suunnitelmassa Eläintarhan alue esitetään laajana puistona. Vuoden 1906 asemakaavassa (kuva 1) puistoalue on esitetty pääpiirteissään samanlaisena, mutta käytäväverkosto on hieman laajempi. Alueen pohjoisosassa näkyy urheilukenttä ja siihen liittyvä rakennus, jotka sijaitsevat nykyisen Eläintarhan urheilukentän kohdalla. ”Velodromi” on merkitty sen länsipuolelle.

Svante Olsson ajoi myös tarmokkaasti sitä, että kaupunginpuutarha, sen kasvihuoneet ja taimisto voisivat siirtyä tilapäiseltä sijoituspaikaltaan Tehtaanpuiston viereltä väljempiin tiloihin.⁹⁶ Hänen vuonna 1900 laatimassaan suunnitelmassa ao. alue

on ajateltu sijoitettavaksi Savilan eli suunnilleen nykyisen jalkapallostadionin tienoilta.⁹⁷

Vuonna 1906 puutarhalautakunta ilmaisi huolestuneisuutensa Linnunlaulun alueesta, sillä siellä olleiden huviloiden paikalle ajateltiin pystyttää yliopistorakennuksia, kun taas ao. huvilat oli ollut tarkoitus purkaa kansanpuiston tieltä.⁹⁸ Lautakunta totesi:

”Sinänsä ehkä ymmärrettävä kaukonäköisyyden puute --- on aikaansaanut, että Helsingin kaupungilla on aivan liian vähäisessä määrin avoimia paikkoja, jotka tarjoavat asukkaille häiriöttömän ulkoilmaelämän virkistystä helposti saavutettavilla tahoilla. Tämänkaltaisten keitaiden elintärkeä tarve suurkaupunkien kiverämaissa on useimmissa pääkaupungeissa otettu mahdollisimman laajalti huomioon. Missä alkuperäisiin asemakaavoihin ei ole sellaisia riittävässä laajuudessa sisällytetty, on myöhemmin kiiruhdettu täyttämään puutetta, ja valistavia esimerkkejä niistä kustannuksista, joita tämän tarkoituksen on katsottu oikeuttavan, voisi helposti esittää useilta suunnilta.”⁹⁹

Suomen puutarhayhdistys joutui lopettamaan toimintansa vuonna 1907.¹⁰⁰ Täten siihen saakka sen käytössä olleet Töölönpuiston alueet siirtyivät kaupungin hallintaan ajateltua aikaisemmin - yhdistyksellä oli nimittäin periaatteessa ollut oikeus niihin vuoteen 1926 saakka. Tarkastelualueen maankäyttöä voitiin nyt siis pohtia aikaisempaa kokonaisvaltaisemmin.

Puutarhalautakunta valmisteli yhdessä Svante Olsson kanssa vuonna 1910 ehdotuksen, jossa oli varaus stadionille Reijolan alueella, so. nykyisen Nordenskiöldin kadun pohjoispuolella (kuva 41). Stadion oli suunniteltu noin 20 000 katsojaa varten. Myös puiston tuli samalla laajeta kyseiselle alueelle. Puutarhalautakunnan mukaan ehdotus oli syntynyt yhteistyössä kaupungin asemakaava-arkkitehdin kanssa ja asemakaavatoimikunta oli myös hyväksynyt sen. Ehdotukseen sisältyi runsaasti istutuksilla varustettuja ”lehtokatuja”, muun muassa tulevan Vauhtitien istuttaminen kolmiriviseksi lehtipuukujanteeksi.¹⁰¹

Olssonin toisessa, samana vuonna laatimassa ehdotuksessa joka koski Eläintarhan ja Alppipuiston alueita näkyy aikakaudelle tyypillisiä loivasti kaartelevia käytäviä, joiden risteyksissä on puu- ja pensasryhmiä. Alueelle on hahmotettu kaksi puukujanteiden reunustamaa urheilukenttää, toinen nykyisen Eläintarhan urheilukentän kohdalle ja toinen Mäntymäen edustalle. Eri puolille puistoa Olsson on sijoittanut useita pieniä ja pari suurempaa kasvillisuuden kehystämää aukiota. Hammarskjöldintien linjaus sekä Puutarhayhdistyksen alue on säilytetty ja alueen luoteisosassa näyttäisi olevan toinen, taimiston kaltainen rakennelma ympäristöineen. Nordenskiöldinkatua, Vauhtitietä ja osaa Helsinginkatua reunustavat puukujanteet. Töölönlahden pohjoisrantaan Olsson on suunnitelmassa jättänyt avoimia kohtia, jotta puistosta olisi näkymiä lahdelle ja sen toiselle rannalle.

Kaupunginhallitus hyväksyi suunnitelman vuonna 1910, ja seuraavan vuoden budjettiin sisällytettiin suurehkoja summia alueen yleistä kohentamista varten. Kaupunginpuutarhaan rakennettavia uusia kasvihuoneita varten myönnettiin 86 300, lavoja varten 4 500, työpaja- ja varastotiloja rakentami-



Kuva 40 (yllä) | Svante Olssonin laatima ehdotus laajaksi puistoalueeksi Eläintarhan ja Töölönlahden ympäristöön 1904. Förslag till parkanläggning i Djurgårds-Hesperia, Hagasundsområdena samt reglering af Tölö-Djurgårds- och Kaisaniemivikens stränder. HKA/KPOA.

Kuva 41 (viereinen sivu) | Svante Olssonin ja puutarhalautakunnan laatima järjestelyehdotus Eläintarhan alueelle ja Töölönlahden ympäristöön 1910. Förslag till ordnande af Djurgården samt reglering af Tölö-Djurgårds och Kaisaniemivikarnas stränder. HKA/KPOA.



seen 12 000 markkaa, Eläintarhan ja Hakasalmen puistojen raivaus- ja siistimistöihin 15 000 markkaa, villa Toivo nro1 alueelle perustettavan urheilukentän valmisteluille 5 000 markkaa sekä kaupungin puutarhan ja Savilan alueen välistä tietä varten 10 000 ja Eläintarhasta Pasilaan – rautatien länsipuolella kulkevaa ajotietä – so. Vauhtitietä varten 15 000 markkaa.¹⁰²

Puutarhalautakunnan ja Svante Olssonin suunnitelmat perustuivat Töölön puistoyhtiön luomalle pohjalle. Töölönpuiston alkuperäisen alueen jakaminen Puutarhayhdistyksen toimintaa varten eli Talvipuutarhan alueen, ravintola Alppilan ympäristön, yhdistyksen lisätaimiston ja Henrik Borg-

strömin patsaan ympäristön erottaminen kokonaisuudesta sekä suurten nurmialueiden ylläpidon ”ulkoistamiset” olivat ilmeisesti vaikuttaneet haitallisesti itse puistokokonaisuuden säilymiseen. Puutarhayhdistyksen pitemmäksi oletettu em. keskeisten puistoalueiden hallintakausi oli johtanut siihen, että Töölönpuiston oli – epäilemättä mitä parhaissa tarkoituksissa – annettu pirstoutua vielä pienemmiksi osiksi sen sijaan, että se olisi pyritty säilyttämään yhtenäisenä alueena. Pyöräilyrata, hyppyrämäki, lukuisat urheilukenttäsuunnitelmat ja kaupunginpuutarhan siirtoa koskenut ajatus eli näille toiminnoille luovutetut tai varatut alueet olivat omiaan karsinoimaan ja rajaamaan puiston käyttöä eri harrastuspiireille ja häivyttämään Töölön puistoyhtiön perusajatusta suuresta yhtenäisestä puistosta.

Kuva 42 | Alppilaan johtava tie. Valokuva Daniel Nyblin. 1890. HKM.



Kuva 43 | Näkymä Eläintarhan kalliolta lounaaseen. Taustalla Urheilukadun rakennuksia. Valokuva Hannes Mustakallio. 1930-luvun alku. HKM.



Kuva 44 | Talvikuva Eläintarhasta 1900-luvun alusta. Taustalla Töölönlahden takana Diakonissalaitos. Valokuva F. W. Westerlund. MV.

6 Keskuspuisto-hanke

Töölönpuistosta eli Eläintarhasta oli muodostunut perustajiensa tavoitteiden mukaisesti virkistysalue, jonka arvo tunnustettiin yleisesti. Helsingin asemakaava-arkkitehti Bertel Jungin vuonna 1911 esittämä Keskuspuisto-suunnitelma oli uusi muunnelma samasta aiheesta eli jo perustettujen suurten puistoalueiden yhdistäminen kaupungin ”vihreäksi sydämeiksi”.

Bertel Jungin Keskuspuisto-suunnitelmaa ja sen eri vaiheita on käsitelty useissa eri yhteyksissä. Hän pyrki visuaalisten arvojen lisäksi ottamaan huomioon 1800-luvun loppuvuosina rajusti kasvaneen kaupunkiväestön terveydelliset olot. Hänen ehdotuksensa mukaan Keskuspuistoon olisivat tulleet kuulumaan seuraavat viheralueet:

- Eläintarha
- Grejuksen eli Reijolantilan metsien eteläosa
- Hakasalmi
- Hesperia
- Kaisaniemi

Kaupunginvaltuusto teki tämän ehdotuksen mukaisen päätöksen em. alueiden varaamisesta Helsingin Keskuspuistoksi vuonna 1914. Päätös herätti myönteistä vastakaikua helsinkiläisten piirissä. Bertel Jung (1872–1946) oli opiskellut Berliinissä ja saanut siellä ilmeisesti vaikutteita siitä, miten olennaisia suuret puistot olivat kaupunkirakennetta rikastuttavina ja kaupunkilaisten terveyteen vaikuttavina tekijöinä. Jung pystyi myös muotoilemaan ajatuksensa kirjallisesti. Yksistään hänen käyttämänsä ”Keskuspuisto”-nimi oli jo sinällään hyvin valittu. Se toi hänen ajamansa asian selvästi ilmi, mutta se viittasi samalla myös New Yorkin ”Central Park” -puistoon, joka oli tullut tunnetuksi ja esimerkilliseksi tunnustetuksi eurooppalaisten kaupunkisuunnittelijoiden keskuudessa. Jung viittaa ”Arkitekten”-lehdessä vuonna 1911 julkaisemassaan artikkelissa nimenomaan yhdysvaltalaisiin puistotarkkaisuihin.

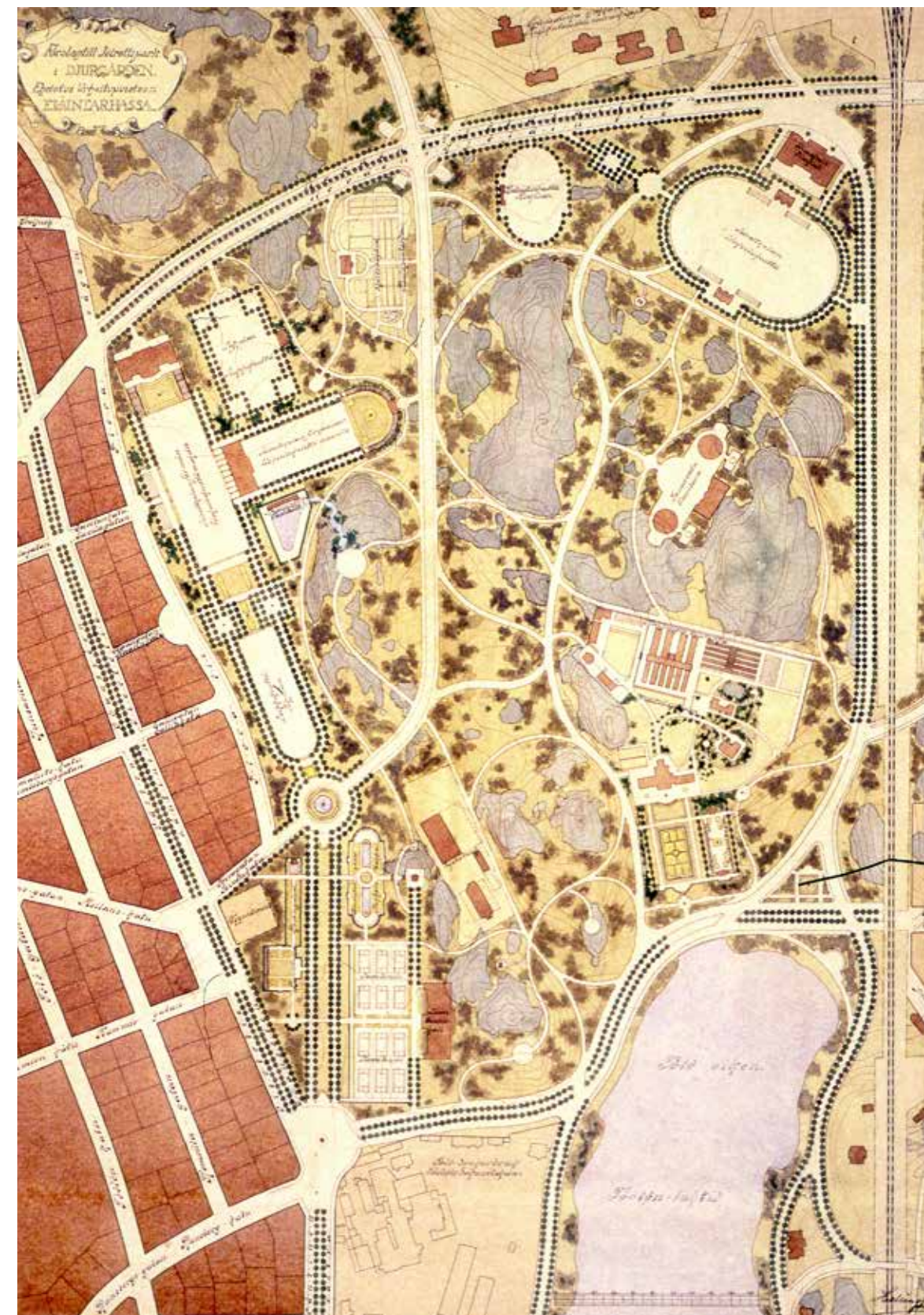
Bertel Jungin myöhemmässä, vuonna 1912 esitellyssä Keskuspuistosuunnitelmassa Töölönlahti oli jaettu neljään osaan lähinnä liikenteellisistä syistä, so. kaupungin läntisen ja itäisen osan välisten liikenneolojen parantamiseksi. Töölönlahden pohjoisosassa oli tässä suunnitelmassa muokattu pieneksi maisemalliseksi järveksi, jonne oli hahmoteltu myös saari. Tämä hänen suunnitelmansa koettiin eräillä tahoilla ilmeisesti liian monumentaaliseksi ja ”rakennetuksi” – eikä syyttä. Svante Olsson piti sitä ilmeisesti myös jossain määrin omien suunnitelmiansa arvostelutemana, sillä hän julkaisi Finska Trädgårdsodlaren-lehdessä vuonna 1914 ehdotuksen Eläintarhan alueelle perustettavasta urheilupuistosta, johon liittyi leikkialueita ja kukkatarhoja.¹⁰³ Omalla tavallaan sekin kärsi monumentaalisuudesta ja urheiluaatteen ylenmääräisestä korostamisesta yleisempien virkistysarvojen kustannuksella. Ensimmäisen maailmansodan puhkeaminen vielä samana vuonna johti siihen, että Helsinki joutui lykkäämään monia kaupungin kehittämistä koskeneita suunnitelmia.¹⁰⁴

Suomen itsenäistymistä ja noin 100 % inflaatiota seuranneena kautena kaupunki joutui taas aivan uudentyyppisten tehtävien – ja vaikeuksien – eteen. Puistoissa viljeltiin vihanneksia ja ne rapistuivat.¹⁰⁵ Ns. kulkutautisairaala, nykyinen Auroran sairaala ja Laakson sairaala rakennettiin 1910–1920-luvulla Nordenskiöldinkadun pohjoispuolella olevalle ns. Reijolan metsäalueelle. Molempia sairaaloja on laajennettu myöhemmin. Vuonna 1924 valtuusto päätti luovuttaa uudelle keskussairaalalle tontin niiden lähistöltä. Yleisten töiden hallitus vastusti tätä Keskuspuiston lisäsupistamista. Helsingin uusi asemakaava-arkkitehti Birger Brunila ei kuitenkaan löytänyt mistään sopivaa sairaalatonttia, vaan ehdotti kompensationsa puiston laajentamista Reijolan suuntaan sekä Humal-, Taival- ja Lapinlahden rantojen varaamista ”sekundaarisiksi puistovyöhykkeiksi”.¹⁰⁶



Kuva 45 (yllä) | Keskuspuiston valtuuston päättämä rajausta vuonna 1914. HKA.

Kuva 46 (vasemmalla) | Bertel Jungin laatima ehdotus keskuspuistoksi. Vuonna 1914 tehty kaupunginvaltuuston päätös keskuspuiston alueesta perustuu tähän suunnitelmaan (vrt. kuva yllä). Förslag till centralpark för Helsingfors. 1912. KSV.



Kuva 47 | Ehdotus Eläintarhan urheilupuistoksi. Olsson. HKA/KPOA.

Sittemmin myös Kallion, Ruskeasuon, Laakson ja Länsi-Pasilan alueilla luovutettiin Keskuspuisto-suunnitelmaan sisältyneitä viher- ja puisto-alueita rakennusmaaksi. Mannerheimintiellä menetettiin pieni, mutta kaupunkikuvallisesti hyvin tärkeä puistoalue Messuhallin (nykyisen Töölön kisahallin) rakentamisen takia. Sittemmin tapahtunut Keskuspuiston ”pidentäminen” vuonna 1914 määritellyn puiston pohjoisrajan taakse ei ole korvannut näitä menetyksiä.

Vesihuoltoa Eläintarhan alueella

Ennen varsinaisen vesilaitoksen syntyä Helsingin asukkaat saivat juomaveden eri puolilla kaupunkia sijaitsevista kaivoista. Kaupunkilaiset olivat tottuneet käyttämään näitä kaivoja jopa siinä määrin, että vesijohdon käyttöönoton jälkeen monet helsinkiläiset suhtautuivat hyvin penseästi kaivojen käyttökieltoon, joka perustui niistä saatavan veden terveydelle aiheuttamiin vaaroihin. Kaivoveden laatu oli eittämättä vuosien kuluessa huonontunut; se oli maultaan epämiellyttävää ja näöltään sameaa. Eikä kaivosta suinkaan aina saanut riittävästi vettä. Varsinaisen sysäyksen vesilaitoksen perustamiselle antoivat kuitenkin ne neuvottelut, joita keisarillisessa Suomen senaatissa käytiin tulensammutuskeinojen parantamiseksi.¹

Alppipuiston alueella on Helsingin vesijohtoverkoston² historian kannalta keskeinen rooli, mikä on yhä näkyvissä alueen rakennuskannassa. Kaupungin lähellä oleva korkea Töölön vuori eli Alppila todettiin sopivaksi paikaksi tarvittavalle vesisäiliölle. Alppilan vesisäiliö, vesilinna, rakennettiin varastoimaan miljoona kanuunaa (2617m³) vettä, minkä oli arvioitu riittävän 30 000 helsinkiläiselle vuorokauden kulutusta varten.³ Vesisäiliö valmistui vuonna 1876. Vesisäiliössä ilmeni kuitenkin jo muutaman vuoden kuluttua vuotava ja yhä laajeneva halkeama, joten vuonna 1901 aloitettiin säiliön kunnostustyöt.⁴

Vedenkulutuksen nopeasti kasvaessa, vesilinnaa suurennettiin useaan kertaan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, mutta yhä enemmän jouduttiin pohtimaan suuremman vesisäiliön perustamista.⁵ Uusi säiliö päätettiin sijoittamaan vanhan säiliön viereen, jolloin mahdollistuisi säiliöiden yhteiskäyttö. Uusi pyöreä vesisäiliö otettiin käyttöön joulukuussa 1938.⁶ Sen katolle suunniteltiin Paul Olssonin toimesta kattopuutarha, joka myös toteutettiin vuonna 1939.⁷ Samoihin aikoihin vesisäiliön ympäristö kunnostettiin myös Paul Olssonin laatiman suunnitelman mukaan.⁸

1800 - 1900 -lukujen vaihteessa Helsinkiin rakennettiin ensimmäiset viemärijärjestelmät, jolloin Töölön ja Pasilan alueiden sekä Helsingin pohjoisen rataosuuden lähiympäristön jätevedet johdettiin Töölönlahteen.⁹ 1900-luvun alussa havahduttiin huomaamaan, että Töölönlahden ja Kaisaniemenlahden vedet pilaantuivat jätevesien vuoksi, mikä synnytti kiivasta

keskustelua lehdissä. Kaupungininsinööri Gabriel Idström oli Tanskassa tutustunut The Scandinavian Septic Tank Company:n rakentamiin puhdistamoihin ja uskoi samanlaisen sopivaksi myös Helsinkiin. Kaupunki päätti rakentaa useamman puhdistamon, joista yksi sijoitettiin Alppilan kallioiden ja rautatien väliin. Kiistelty puhdistamo valmistui joulukuussa 1910. Se vaurioitui ratapenkereen laajennustöiden yhteydessä 1924 ja korvattiin vuonna 1927 valmistuneella uudella puhdistamolla. Se toimi vuoteen 1959 saakka, jonka jälkeen laitos purettiin.¹⁰ Alppipuistossa oli jätevedenpuhdistamon aitausta vielä 1960-luvulla. Kaupungin terveystutkimusten laboratorio otti syksystä 1912 lähtien viikoittain näytteitä eri puhdistusvaiheista ja seurannan mukaan puhdistustulos vaihteli huomattavasti.¹¹ Kaupunginhallitus oli kuitenkin ensimmäisen vedenpuhdistamon toimintaan tyytyväinen, joten myös Eläintarhaan, Mäntymäen viereen päätettiin rakentaa puhdistamo käsittelemään Töölön alueen sekä sokeritehtaan vesitä. Tämän kolme kertaa Alppilan puhdistamoa suuremman, Savilan biologisen puhdistamon, toiminta käynnistettiin vuonna 1915.¹²

Jätevesien määrän kasvaessa Helsingin puhdistamoiden puhdistusteho ja kapasiteetti eivät riittäneet ja 1930-luvun lopulla puhdistamatonta jätevettä pääsi yhä useammin laskemaan puhdistamon ohi Töölönlahteen.¹³ Puhdistamoiden hajuhaitoista uutisoitiin säännöllisesti ja aluksi vain Töölönlahden lähiympäristössä tunnut haju ulottui lopulta yli kilometrin päähän. Alppipuiston avo-ojat ja selkeytsaltaina toimineet lammet olivat tummavetisiä ja lemuavia.¹⁴ Savilan pumppuasemaa laajennettiin ja tehostettiin 1930-luvulla. Mäntymäen toiselle puolelle oli rakennettu jo puhdistamon rakentamisen yhteydessä punainen puutalo, joka toimi pumppuaseman vartiötupana ja samalla aseman hoitajan työsuhteasuntona.¹⁵

Savilan pumppuasemarakennus ja punainen tupa ovat yhä olemassa, vaikkakin itse pumppaamo on sijoitettu rakennuksen takana kohoavan kallion sisään. Vanhaa pumppaamo ei voida nykyisin käyttää kosteusvaurioiden ja huonon sisäilman takia. Punainen tupa on taiteilijayhdistyksen käytössä. Pumppaamon altaat on poistettu.¹⁶



Helsingin ensimmäinen jätevedenpuhdistamo kuvattuna vuonna 1930 Alppipuiston laaksossa. Valokuva Foto Roos. HKM.

Savilan pumppuasema vuonna 1936. Taustalla Mäntymäki. Valokuva Foto Roos. HKM.



FÖRSLAG TILL ORDNANDE AF DJURGÅRDSPARKENS
ÖSTRA DEL
EHDOTUS ELÄINTARHAN PUUSTOALUEEN JÄRJESTÄMISEKSI
JÄRJESTÄMISEKSI



Kuva 48 | Ehdotus Eläintarhan puistoalueen itäisen osan (Alppipuiston) järjestämiseksi. Förslag till ordnande af Djurgårdssparkens östra del. 1913. HKA/KPOA.

7 Merkittäviä osa-alueita

Alppipuisto

Alpin tontti oli Töölönpuiston suunnitelmallisesti tärkein alue eikä rautatieradan rakentamiseenkaan ilmeisesti heti katsottu ratkaisevasti häiritsevän puistosuunnitelman toteuttamista tällä alueella (ks. yllä). Sen toteuttaminen jatkui myös erinäisistä myöhemmin todetuista haittatekijöistä huolimatta koko Töölön puistoyhtiön toimintakauden ajan. Ilmeisesti yhtiö myös saavutti tavoitteensa, sillä alue herätti ihastuneita kommentteja siellä kävijöiden keskuudessa:

„...Här möttes ögat af en likaså öfverraskande som förtrollande anblick... På det af barr- och löfskog beklädda, mot dalen sig sänkande bergets sida slingra sig vägar och stigar i alla riktningar, erbjudande vyer och situationer så vackra och pittoreska, att man stadnar häpnande och beundrande. Belägenheten är begagnad med en skicklighet och smak, som ej nog kan prisas, och Helsingfors måste känna sig stolt öfver att ega en sådan anläggning att uppvisa.“¹⁰⁷

Puistoyhtiö pyrki huolehtimaan alueen vastaisesta ylläpidosta vaikuttamalla siihen, että sen keskeiset osat luovutettiin perusteilla olleen Suomen Puutarhayhdistyksen hallintaan heti kun puistoyhtiön oma hallintakausi päättyi eli vuonna 1876. Kauppaneuvos Henrik Borgström oli myös perustanut alueen hoitoa varten erityisen ”Alpin rahaston”. Valokuvien perusteella päätellen yhdistys huolehtikin hyvin puiston ylläpidosta.

Sen jälkeen, kun alue oli siirtynyt kaupungin hallintaan vuonna 1907 todettiin, että nopeasti ja ilmeisesti melko ”villisti” kehittyneen Pasilan esikaupunkialueen likavedet valuivat lampialueelle. Tämän johdosta kaupunki ryhtyi asian vaatimiin korjauksiin. Lampia kunnostettiin useana peräkkäisenä vuonna ja samassa yhteydessä alueen istutuksiakin uudistettiin. Sinne tuli nyt - osittain harvinaisiakin - havu- ja lehtipuita sekä pensaita ja perennoja. Sinne perustetut alppikasvi-istutukset olivat ehkä ensimmäiset

laatuaan Helsingin julkisissa puistoissa. Koko laajaa uudistussuunnitelmaa eli esimerkiksi lumme-lammikon ”kelluvaa pergolaa”¹⁰⁸ ei liene toteutettu, sillä ensimmäisen maailmansodan puhkeaminen vuonna 1914 johti puistomäärärahojen supistamiseen.¹⁰⁹

Alppipuiston pohjoisosa perustettiin vuonna 1972.¹¹⁰ Seuraavassa kiinnitetään huomiota nykyisen sommitelman tavoitteisiin ja ominaispiirteisiin. Se on peräisin vuodelta 1985 ja se on puutarhasuunnittelija Lars Liljeforsin laatima.

”Suunnitelman tarkoitus on parantaa puiston käytettävyyttä ja vahvistaa maisema-aiheita, kuten lampien ja keskeisen laakson välistä yhteyttä. Tavoitteena on myös rauhoittaa puiston sisin osa häiritsevältä pyöräilyliikenteeltä. Pyöräily on suunnitelmassa johdettu suoraan Nordenskiöldinkadulta sillalla Tivolitien ylitykseen... Pyöräreitti on sijoitettu puiston läntisimpään reunaan osaksi Valtion Rautateiden vuokraamalle alueelle... Mikäli uusi linjaraiide toteutetaan, pyörätien sijaintia muutetaan tarpeen mukaan. Nykyinen asfaltoitu puistotie muutetaan laakson keskeltä nurmikoksi. Tällä tavalla puiston sisäosaan saadaan yhtenäinen ja rauhallinen tila.

Laaksoa muotoillaan siten, että lammikoista rinteeseen saakka ulottuu yhtenäinen nurmikko. Rinteen juurella nykyistä maanpintaa korotetaan. Nurmikon päätteen muodostaa maastonmukaisesti rakennettu esiintymispaikan katsomo. Rinteet ja keskeinen nurmikko soveltuvat talvilasketteluun. Puiston käytettävyyttä halutaan näin lisätä. Uusi järjestely antaa nykyistä paremmin mahdollisuuksia eri tilaisuuksille. Suunnitelmassa on myös varattu paikka pienelle avopaviljongille.

Lampien merkitystä korostetaan poistamalla panssariverkkoaita sekä avaamalla näkymiä. Rantaviivaa mukaillen rakennetaan kävelytie ja



Kuva 49 | Alppilan lammikko tekosaarineen 1890-luvulla. HKM.

polkuja... Puistokäytäviä ja -yhteyksiä rakennetaan lisää niin, että kallioalue saadaan käyttöön. Käytävien rakentamiseen liittyen puiston valaistus paranee.

Suunnitelmassa on osoitettu kalliotasanteilta lammikolle kohdistuvat näköalasektorit, joilta puustoa poistetaan. Näkymät on tarkoitus pitää kasvillisuudesta vapaina. Lisäksi suunnitelmaan liittyy Viipurinkadun puoleisella kalliotasanteella olevan leikkipaikan ja puiston eteläosassa olevan oleskelupaikan kunnostaminen.¹¹¹

Pekka Myllymäki laati Alppipuiston paviljonkisuunnitelmat vuonna 1987.¹¹² Kirsikkapuiden istutus-suunnitelmat tehtiin vuonna 1998.

Viereisellä sivulla:

Kuva 54 | Lars Liljefors laatima peruskorjaussuunnitelma toteutettiin 1980-luvulla. Alppipuisto, lampien ympäristö, Havainnekuva 14.11.1985. KPOA.



Kuva 50 | Alppilan lammikko 1890-luvulla. Valokuva A. E. Rosenbröjer. HKM.



Kuva 51 | Alppipuiston lampia kunnostetaan. Valokuva Eric Sundström. 1913. HKM.

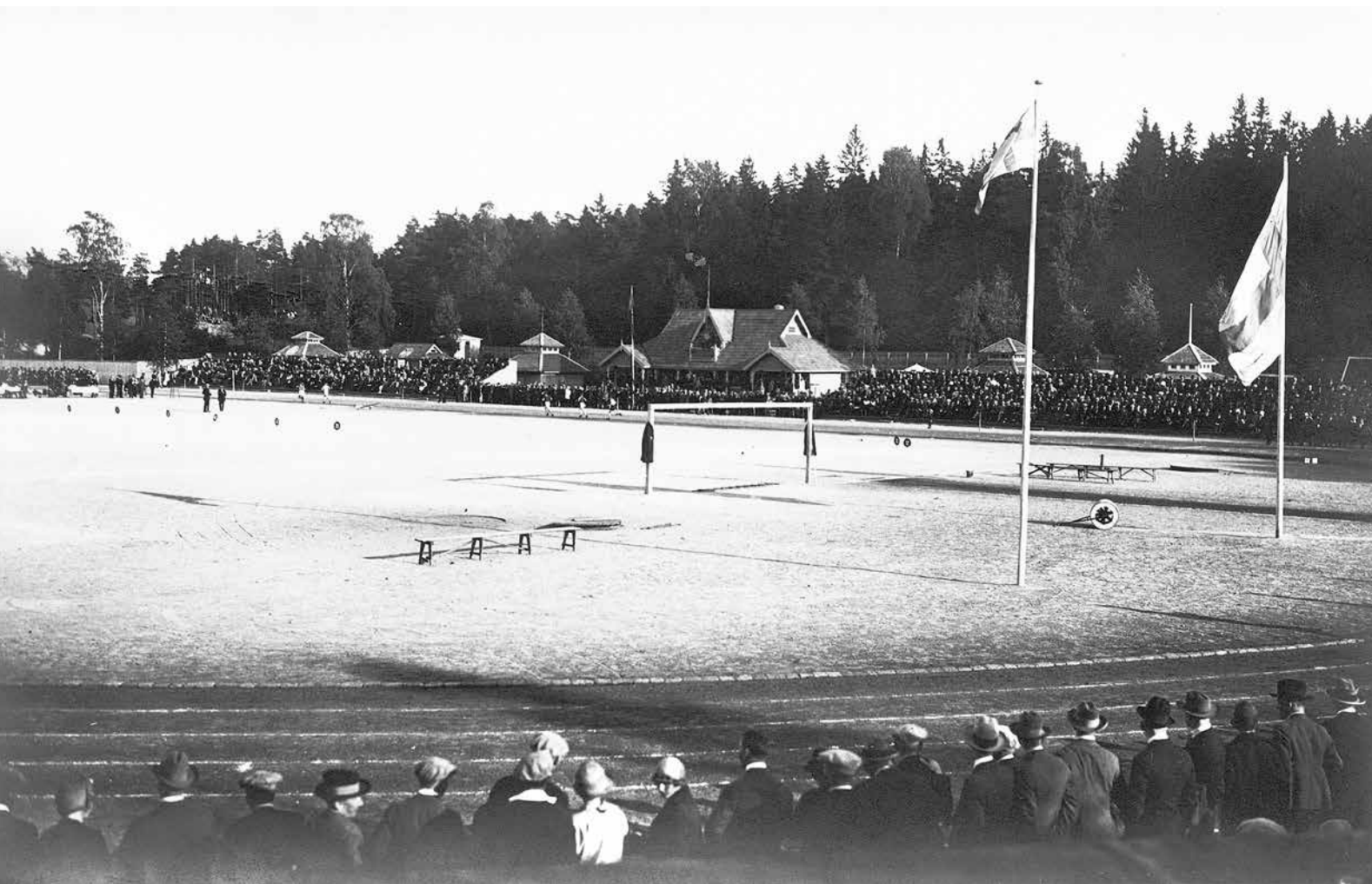


Kuva 52 | Alppilan lammikot kunnostuksen jälkeen vuonna 1915. Valokuva Nils Wasastjerna. HKM.



Kuva 53 | Kävelyllä Eläintarhassa joutsenlammen rannalla Alppipuistossa. 1920-luvun alku. Valokuva Viljo Berg. HKM.

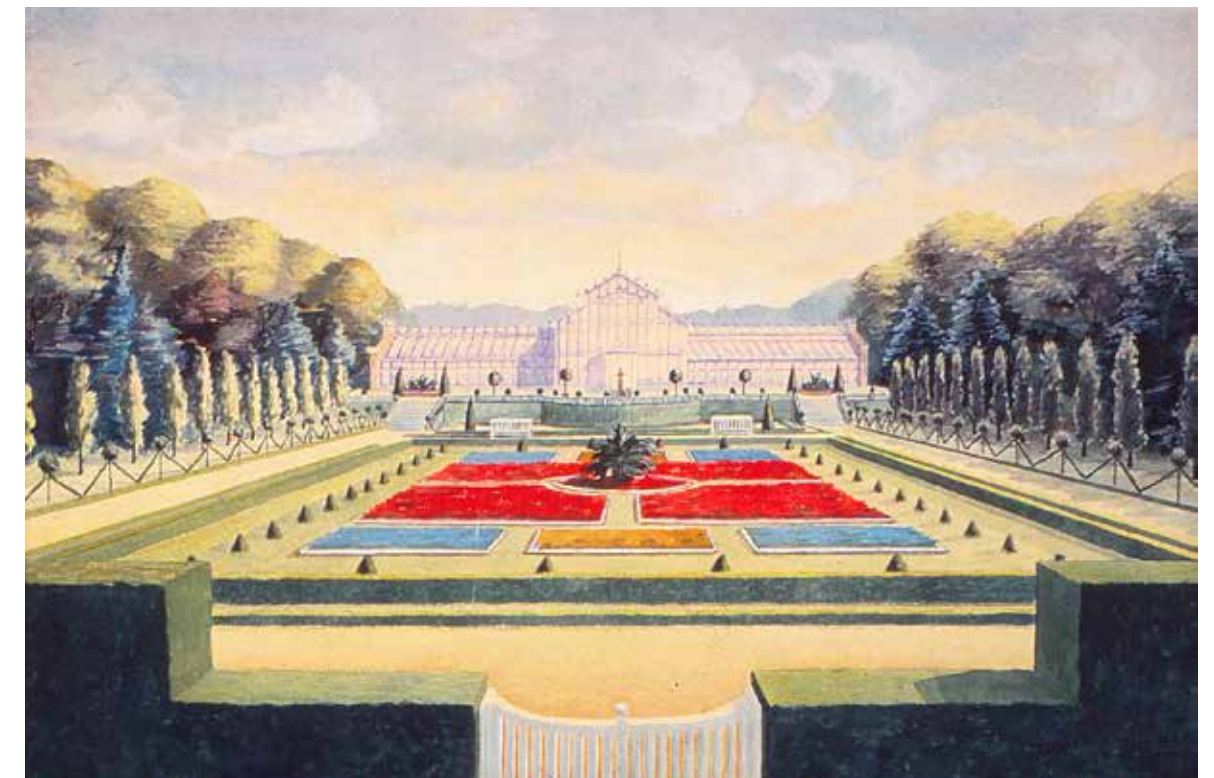




Kuva 55 | Eläintarhan urheilukenttä todennäköisesti 1920-luvulla. SUM.

Eläintarhan urheilukenttä

Helsingin kaupungistuessa ja yleisen urheilu- ja isänmaallisuushengen merkeissä nuorison terveyskasvatus katsottiin tärkeäksi tehtäväksi, jota yhteiskunnan tuli edesauttaa perustamalla mm. urheilukenttiä. Eläintarhan urheilukenttä rakennettiin Helsingin kaupunginpuutarhuri Svante Olssonin suunnitelmien mukaan vuosina 1903–1910.¹¹³ Sitä ympäröivät paviljongit ja lauta-aita rakennettiin ilmeisesti kuitenkin vasta myöhemmin.¹¹⁴

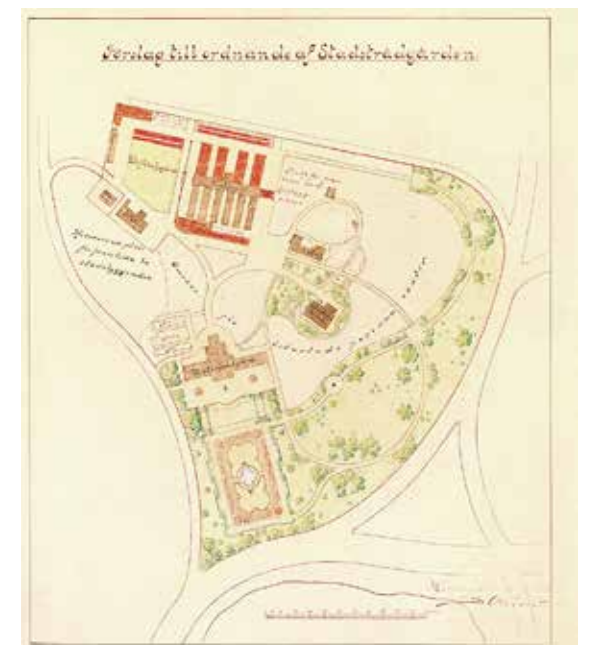


Kuva 56 | Perspektiivikuva ruutujakoon perustuvasta väripuutarhasta Talvipuutarhan edustalla. Paul Olsson. 1914. HKA/KPOA.

Kaupunginpuutarha

Kaupunginpuutarha sijaitsi 1900-luvun alussa tilapäisissä tiloissa nykyisen Tehtaanpuiston vierellä. Kaupunginpuutarhuri Svante Olsson ehdotti sen vuoksi Eläintarhan aluetta koskeneissa kaavailuisaan, että sille varattaisiin alue suunnilleen nykyisen Olympiastadionin länsipuolelta (kuvat 37 ja 38). Muutamaa vuotta myöhemmin kävi kuitenkin ilmi, että Suomen Puutarhayhdistys lopettaisi toimintansa maaperän ja suojaisuuden kannalta edullisemmassa paikassa eli Talvipuutarhan ympäristössä. Niinpä Kaupunginpuutarha siirtyi sinne. Se sai tuolloin käyttöönsä alueella sijainneita rakennukset, mutta sitä varten rakennettiin myös suuret ja ajanmukaiset kasvihuoneet.¹¹⁵ Alueelle pystytettiin vuonna 1910 huvilatyylinen rakennus kaupunginarkkitehti Karl Hård af Segerstadin piirustusten mukaan. Sen alakerrassa oli konttori ja piirustussali ja yläkerrassa kaupunginpuutarhurin asunto.¹¹⁶ Rakennukselle on sittemmin annettu nimi ”Villa Jyrängö” Pekka Jyrängön muistoksi. Hän toimi Helsingin kaupunginpuutarhurina vuosina 1975–1995.

Kuva 57 | Svante Olssonin järjestelyehdotus Kaupunginpuutarhaa varten. Förslag till ordnande af Stadsträdgården. 1.8.1912. HKA/KPOA.



Talvipuutarha

Kenraalimajuri Jakob Julius af Lindfors (1831–1903) toimi Suomen puutarhayhdistyksen puheenjohtajana ja sen runsaskätisenä mesenaattina yhdistyksen perustamisesta eli vuodesta 1881 alkaen aina kuolemaansa saakka. Hän tilasi Gustaf Nyströmiltä piirustukset uudenaikaista, lasista ja raudasta valmistettavaa kasvihuonetta varten, joka pystytettiin Töölönlahden rinteelle. Kasvihuone valmistettiin Saksassa, kuljetettiin osina Suomeen ja koottiin paikan päällä Helsingissä vuonna 1893. Lindfors maksoi henkilökohtaisesti kaikki hankkeesta johtuneet kustannukset. Rakennusta on sittemmin laajennettu ja korjattu. Lahjoittajan tahdon mukaisesti kasvihuone ja sen kokoelmat ovat auki yleisölle.

Rakennus oli alun perin kaksiosainen; toisessa huoneessa oli arvokkaita havupuulajeja, myrtejä, laakereita yms., toisessa taas trooppisia kasveja.¹¹⁷ Nykyisen itäsiiven paikalla sijaitsi alun perin vanhempi puurakenteinen kasvihuone. Kasvihuoneen pinta-ala oli yhteensä 741 m².¹¹⁸ Tämä nykyään Talvipuutarhaksi kutsuttu rakennus kuuluu Helsingin suosituimpiin nähtävyyksiin.

”Muotopuutarha”

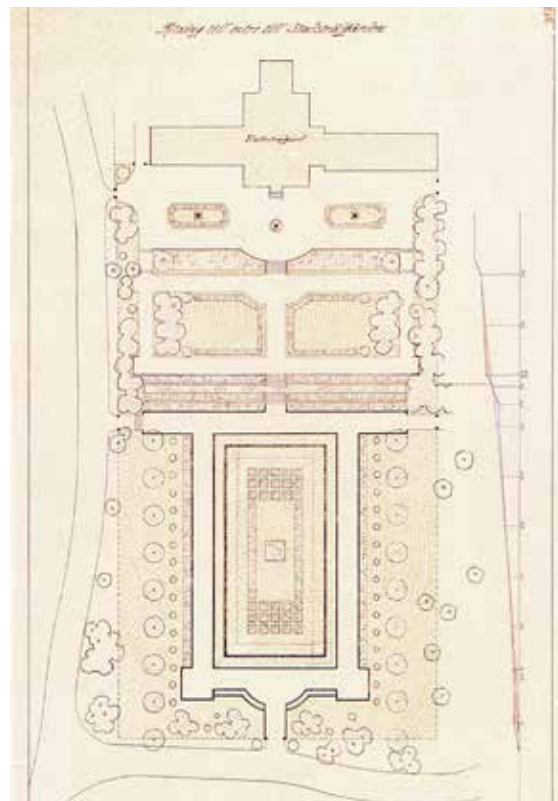
Gustaf Nyströmin piirsi kasvihuonesuunnitelman (ks. yllä) lisäksi myös terassin, jolle rakennus pystytettiin. Hänen tähän vuonna 1892 laatimaansa suunnitelmaan liittyi myös rakennukseen nähden aksiaalinen vesiputoussommitelma, jota ei kuitenkaan toteutettu. Svante Olsson laati puolestaan koko kyseistä aluetta käsittäneen maisematyylisen puistosuunnitelman vuonna 1911. Siihen kuului hyvin elegantti sommitelma vastavalmistuneen kaupunginpuutarhurin virka-asunnon ympäristöksi. Hänen poikansa, puutarha-arkkitehti Paul Olsson (1890–1973) lienee laatinut aluetta koskeneet hiukan myöhemmät, uuteen muotopuutarhatyyliin tehdyt ehdotukset,¹¹⁹ vaikka niissä on Svante Olssonin signeeraus. Karttamerkinnät on selvästikin tehty siihen tapaan, jota Paul Olssonin käytti oman toimistonsa töissä.

Talvipuutarhan edustalle perustettiin 1920-luvun alussa erittäin merkittävä muotopuutarha, johon liittyy terasseja, ns. kukkivia muureja, ruusuistutuksia, vajotettu ruohokenttä ja leikattuja pensas- ja puuelementtejä. Alue on rakennettu hyvin selvästi edellä mainittujen muotopuutarhatyyliin laadittujen ehdotusten hengessä (kuvat 59–61).

Viereisellä sivulla, yllä:

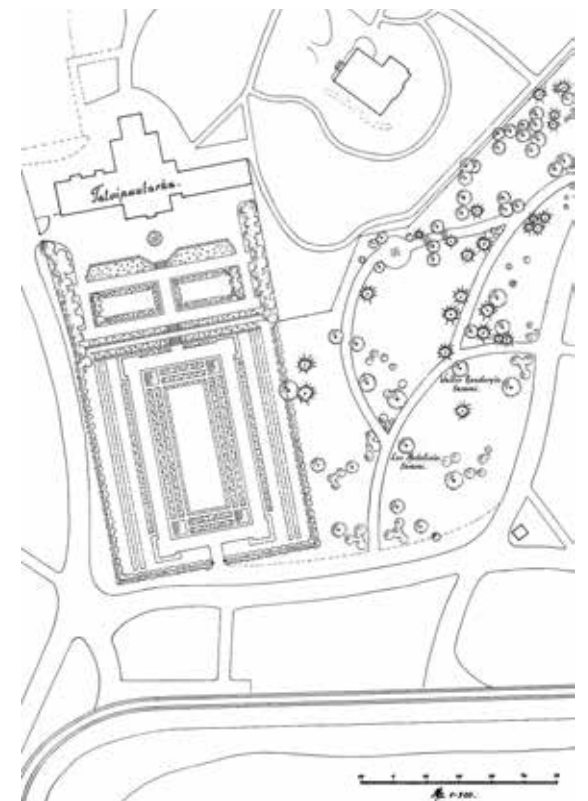
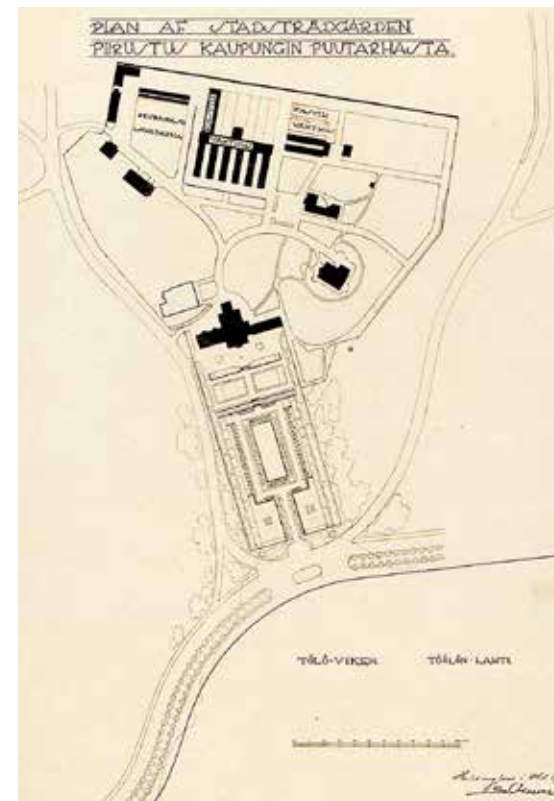
Kuva 58 | Kaupunginpuutarhan muotopuutarha valokuvattuna 1930-luvulla. HKM.

Kuva 59 | Suunnitelmapiirros Talvipuutarhan edustan muotopuutarhasta. Ritning till entre till Stadsträdgården. 19.1.1917. HKA/KPOA.



Kuva 60 | Piirustus Kaupunginpuutarhan alueesta, missä muotopuutarhan eteläosan käsittely eroaa muista suunnitelmapiirustuksista, mutta itse muotopuutarha vastaa toteutunutta asua. Plan af Stadsträdgården. Svante Olsson 1.10.1922. HKA/KPOA.

Kuva 61 | Päivämätön suunnitelma Talvipuutarhan edustan muotopuutarhaksi. Piirustuksessa esitetty sommitelma vastaa 1920-luvulla toteutunutta asua. S. Olsson. HKA/KPOA.





Kuva 62 | Kaupunginpuutarhan muotopuutarhan kukkivat muurit 1920-luvulla. Valokuva R. Roos. HKM.



Kuva 63 | Näkymä Talvipuutarhan etuterassilta muotopuutarhan yli Töölönlahdelle 1920-luvulla. Valokuva R. Roos. HKM.

Kuva 64 | Kaupunginpuutarha. Valokuva Eric Sundström. 1920. HKM.



Muistomerkit ja muistopuut

Suomen Puutarhayhdistyksen monivuotisen puheenjohtajan kenraalimajuri J. J. af Lindforsin rintakuva sijaitsee Talvipuutarha-rakennuksen edustalla. Tämä Walter Runebergin muovailema rintakuva paljastettiin vuonna 1909.

”Kullervo puhuu miekalleen ennen kuin hän syöksyy siihen”. Carl Aeneas Sjöstrand vuonna 1867–1868 luoma teos valettiin pronssiin vuonna 1931 ja pystytettiin ensin Helsingin Kaupunginmuseon lähitölle ja sitten Hesperian puistoon suunnilleen sille kohdalle, missä nykyään on UKK:n muistomerkki. ”Kullervo” siirrettiin 1960-luvulla Kaupunginpuutarhan läntisen lehmusrivin vierelle, sillä sen ei katsottu tyyliltään sopivan tuolloin suunnitella olleen Finlandia-talon henkeen. Veistoksen kädessä olevaa miekkaa väännettiin myös usein, joten teoksen voitiin katsoa olevan myös paremmassa turvassa aidan takana eli Kaupunginpuutarhan öiseen aikaan suljetulla alueella.

Henrik Borgströmin patsas sijaitsee Kaupunginpuutarhan yleisölle avoinna olevalla puistoalueella. Walter Runebergin tekemä rintakuva pystytettiin vuonna 1888.

Rinteessä Borgströmin patsaan alapuolella on ryhmä tammia, joista vanhin istutettiin senaattori Leo Mechelinin 60-vuotissyntymäpäivänä vuoden 1899 marraskuussa hänen yhteiskunnallisen ja poliittisen toimintansa muistoksi.¹²⁰ Myöhemmin istutetut puut on omistettu Elias Lönnrotille, Walter Runebergille ja Jean Sibeliukselle. Niiden lähellä on myös kolme Vihervuonna 1985 istutettua tammaa. Puut on merkitty kylteillä.

Kulttuuritalo

Arkkitehti Alvar Aallon piirtämä ja vuosina 1955–58 rakennettu Kulttuuritalo, Sturenkatu 4, on suojeltu rakennussuojelulailla.¹²¹ Sen vierellä on Wäinö Aaltosen vuonna 1960 suunnittelema suihkulähdeveistos ”Suomalaisen työmiehen käsi”.



Kuva 65 | Henrik Borgströmin rintakuva. Valokuva Daniel Nyblin. 1890. HKM.



Kuva 66 | Maj-Lis Rosenbröjjerin laatima Helsingin vuosien 1961–1962 puutarhanäyttelyiden Linnanmäen näyttelypuiston (nyk. Lenininpuisto) suunnitelma. Arkkitehtuurimuseo.



Kuva 67 | Lenininpuiston puutarhanäyttely-alue vuonna 1961. Kuvan keskellä suuri koristallas, etureunassa pieni yläallas. KPOA.

Lenininpuisto

Helsingin Puutarhaseura päätti 50-vuotisjuhlansa kunniaksi järjestää puutarhanäyttelyn alueelle, joka saisi jäädä puistoksi näyttelyn jälkeen. Alueeksi valittiin Vesilinnanmäki. Näyttelyn suunnittelusta järjestettiin kilpailu, jonka puutarha-arkkitehti Maj-Lis Rosenbröjjer (1926–2003) voitti ehdotuksellaan ”Callion Cucca”.¹²²

Seuran puheenjohtaja, toimitusjohtaja Alvar Luotonen perusteli Vesilinnanmäen valintaa näyttelyn avajaisissa pitämässään puheessa seuraavasti:

”Helsingin Puutarhaseura on tällä näyttelyllään pyrkinyt toteuttamaan meidän oloissamme erään uuden ja rohkean ajatuksen. Päämääränämme ei suinkaan ole ollut rakentaa tähänastisista kauneinta ja suurinta näyttelyä. Pyrkimyksemme on tämän näyttelyn avulla aikaansaada tänne viheralueista köyhään Kallion kaupunginosaan kaunis ja tarpeellinen puistoalue...”¹²³

”Helsingin Puutarhanäyttely 61–62” jakaantui nimensä mukaisesti kahdelle vuodelle eikä sen rakentaminen ollut helppoa:

”Kun varsinainen rakentamistyö aloitettiin heinäkuun alussa 1961, alueella kasvoi vain yksi koivu, yksi mänty, kaksi poppelia ja siemenestä kylväytynyt omenapuu. Alueella ei ollut mitään rakenteita. Kaikki nykyisin paikalla olevat kasvit istutettiin ja puistorakenteet rakennettiin tuolloin yhdellä kertaa. Näyttelyn yleisrakenteita olivat erillisen urakoitsijan rakentama näyttelypaviljonki, pääkäytävät, suihkuallas puroineen ja eräät laattakiviportaat sekä muurit.”¹²⁴

Ensimmäinen näyttely pidettiin vuoden 1961 syyskuun alkupuolella. Kevätnäyttely pidettiin seuraavan vuoden touko-kesäkuun vaihteessa.



Kuva 68 | Leninipuisto vuonna 1961. Huomaa runsaat kukkivat perenna-alueet. KPOA.

”Näyttelyn erikoisuuksiin kuului japanilainen puutarha, joka ehkä hämmästytti yksinkertaisuudellaan, jopa karuudellaan, sillä kivien ja kukkimattomien kasvien osuus siinä oli varsin huomattava. Puut. arkkitehti Maj-Lis Rosenbröjjer... oli huolella perehtynyt japanilaiseen puutarhatyyliin, joten tulosta voidaan pitää sängen aitona.”¹²⁵

Näyttelyrakennukset purettiin heti näyttelyn päätyttyä ja puisto avattiin yleisölle heinäkuun 1. päivänä 1962. Näyttelyistä jäivät pysyviksi runsaat istutukset. Täten toteutui ”Puutarha”-lehdessä esitetty ajatus siitä, että täten ”kaupungille jää erinomainen havaintopuisto, josta niin omakoti- kuin kerrostalojenkin asukkaat saavat viitteitä kunnostaessaan pihoja”.¹²⁶ Puisto irrotettiin Alppipuistosta omaksi erilliseksi alueekseen vuonna 1970, ja sille annettiin tuolloin nimi Leninipuisto. Neuvostovallan perustajan V. I. Leninin, oik. Uljanovin, syntymästä oli silloin kulunut sata vuotta.¹²⁷ Puiston nimi on sittemmin haluttu muuttaa. Vuonna 1992 oli sen nimeksi ehdolla mm. Puutarhuripuisto.¹²⁸

Leninipuistoa saatettiin vielä 1980-luvulla nimittää monipuolisen kasvivalikoimansa puolesta ’helmeiksi Helsingin puistojen joukossa’.

*”Puisto on hyvä esimerkki siitä, kuinka miltei paljaalle kalliolle saadaan aikaan viehättävä, monilajinen puisto... Kuluneitten kahdenkymmenenviiden vuoden aikana on Leninipuistossa tapahtunut muutoksia... Puiston alun perin runsas perennavalikoima on miltei hävinnyt. Alun perin harvassa olleet puut ovat kasvaneet ja niitä on jouduttu poistamaan. Puistossa on useita arkoina pidettyjä tai muuten harvinaisia kasveja, joita ei tapaa muista Helsingin puistoista, kuten erästä orjanlaakerlajia (*Ilex crenata*), koiranpensasta (*Buxus sempervirens*), euroopanmarjakuusen (*Taxus baccata*) lajikkeet ’Washingtonii’ ja ’Repandes’, liuskahopeavaahtera (*Acer saccharinum* ’Wieri’) – ehkä puiston komeimmat puut! – koreantuija (*Thuja koraiensis*) ja lumiherukka (*Ribes niveum*).”¹²⁹*

Puistosta on sittemmin hävinnyt perennojen lisäksi myös useita mielenkiintoisia puuvartisia kasveja.¹³⁰ Alun perin puisto suljettiin yöksi ja hiljattain on ehdotettu, että näin alettaisiin jälleen tehdä.



Kuva 69 | Savilan jätevedenpuhdistamon aluetta Stadionin tornista kuvattuna. Mäntymäki näkyy kuvassa oikealla. Valokuva V. Pietinen. MV.

Mäntymäki

Käsite ”Mäntymäki” on ollut varhaisempina aikoina laajempi kuin nykyään. Vuoden 1932 Helsingin kartalla se on merkitty ulottumaan Toivonkatuun saakka, ja myös sitä kukkulaa, jonka rinteellä Kaupunginpuutarha nykyään sijaitsee on – ehkä oikeutetusti – pidetty ”Mäntymäkenä”. Aluetta oli ennen Töölönpuiston perustamista käytetty nimittäin soranottoon ja nykyinen Mäntymäentie saattaa olla linjattu kohdalle, josta soraa oli eniten viety. Siten ollen matalahko selänne on tullut ihmisten toimesta jaetuksi kahteen osaan.

1800-luvun alkupuolella Mäntymäki rajautui suoraan Töölönlahteen. Knut Forsbergin suunnitelmassa Töölönpuiston pääkäytävä linjattiin kulkemaan sen alarinteellä ns. yleiseltä maantieltä – nykyiseltä Mannerheimintieltä – sokeritehtaan eli nykyisen oopperan tontin pohjoispuolelta Myhrin lähteiden suunnalle.¹³¹ Tien rakentaminen tämän kohdan ylitse oli erittäin vaikeata ja aiheutti Töölön puistoyhtiölle huomattavia kustannuksia. Toisaalta

aluetta pidettiin kuitenkin maisemallisesti erityisen arvokkaana, joten sen mukaan ottaminen ja sommitelu haluttiin laatia mahdollisimman hyvin. Mainittu pääkäytävä istutettiin neliriviseksi lehmuskujaksi.

Rautatien rakentamisen yhteydessä Mäntymäeltä vietiin hyvin paljon soraa. Niinpä Töölön puistoyhtiön täytyi antaa pyöristää ja ”maisemoida” sitä näiden vaurioiden korjaamiseksi. Työ tehtiin W.A. Drewniokin johdolla (ks. yllä). Töölön puistoyhtiön pöytäkirjamerkintöjen mukaan Mäntymäki – Tallbacken – rajautui pohjoisessa niittyihin ja peltoon, joita se vuokrasi ainakin joinakin vuosina ulkopuolisille viljelijöille.

Kun Töölön puistoyhtiön toiminta päättyi vuonna 1876, Mäntymäen alue siirtyi kaupungin hallintaan. Töölönpuistoa muusta kaupungista erottanut aita purettiin ja Mäntymäkeä alettiin käyttää vapaammin ja hoitaa myös vähemmän huolellisesti kuin puistoyhtiön toimintakaudella. Mäntymäestä tuli suosittu



Kuva 70 | Mäntymäki vuonna 1931. Mäntysiluetti hallitsee kaupunkikuvaa. Valokuva S. Suo. MV.

Kuva 71 | Mäntymäki kuvattuna Linnunlaulusta. ML.



näköalapaikka ja eväsretkien kohde. Siellä samoin kuin Henrik Borgströmin patsaan äärellä pidettiin myös lastenjuhlia, ohjelmallisia arpajaisia ja suomenkielisiä saarnoja.¹³² Töölönpuiston yllämainitun lehmusten reunustaman pääkäytävän vähittäinen muuttuminen yleiseksi ajoväyläksi ja sittemmin vilkkaasti liikennöidyksi kaduksi vähensi alueen rauhaa hyvin suuressa määrin. Mäen takana ollut niitty muodostui eräänlaiseksi vapaamuotoiseksi tapahtumakentäksi, kun raittiusväki, maallikkosaarnaajat ja poliitikot puhuivat mäelle pystytetyiltä korokkeilta tuhatpäisille kuulijakunnille etenkin 1900-luvun alkuvuosina:

” ... muuan toimihenkilö tuli ilmoittamaan, että juhla oli päättynyt. Mutta hänen ohitseensa kiipesi puhujalavan jyrkkiä portaita yleisön näkyviin harmaatakkinen mies, joka kättään kohottaen ilmaisi, että hän haluaa vielä puhua... Puhuja otti taskustaan paperin, luki ensin hiljaisemmalla äänellä, sitten yhä ääntään koventaen, ja mitä pitemmälle hän luki, sitä selvemmin minäkin tajusin, että tuo on sitä, jota ei saanut sanoa julki, sitä joka oli painettuna noissa kielletyissä kirjoissa ja Vapaisa Lehtisissä, sitä josta santarmit ja poliisit vangitsevat ja lähettävät Siperiaan... Hän oli jo pääsemässä luettavansa loppuun, korotti vieläkin ääntänsä ja suorastaan karjui loppusanat.

’Alas Pleve, alas Bobrikoff, alas mateleva senaattimme. Eläköön vapaus.’

Jyrisevänä kaikuna vastasi Mäntymäki alas huutoon ja sitä seurasi vielä huikeampi ’Eläköön vapaus’. Eläköön tarkoitti myös miestä ja hänen rohkeata puhettaan. Huuto kertautui uudelleen ja uudelleen, kiiri eteenpäin Mäntymäen rinteillä, saavutti jo Eläintarhantiellä kotimatallaan olevat, ja nämäkin kääntyivät ja yhtyivät huutoon kuin arvaten, että oli huudettava eläköötä vapaudelle, jota kauan oli odotettu ja toivottu.”¹³³

Tällaisten tapahtumien johdosta Mäntymäki sai vasemmistolaisen leiman, ja työväen vappukulkueet lähtivät sieltä liikkeelle vuodesta 1906 alkaen. Viaporin kapinan aikana, saman vuoden heinäkuun lopussa, Mäntymäelle kerääntyi suuri joukko aseistettuja punakaartilaisia. Mäki tarjosi strategisesti hyvän paikan seurata merkkejä Linnunlaulun suun-

nalta, jossa heidän päällikkönsä Johan Kock piti päämajaa. Se tarjosi myös hyvän mahdollisuuden tukkia pääkaupungin yhteydet pohjoiseen katkaisemalla Läntinen Viertotie – nykyinen Mannerheimintie. Osa Helsingin taisteluissa vuonna 1918 kaatuneita punakaartilaisia haudattiin Mäntymäelle. Näiden noin 30 henkilön jäännökset siirrettiin sittemmin Malmin hautausmaalle, kuten Kaivo- puistostakin, jonne vainajia oli myös haudattu liian matalaan ja huolimattomasti.

Talvisaikaan Mäntymäki oli vuosikymmenestä toiseen töölöläisten kelkkailu- ja hiihtomaastoa, ja Mäntymäen kenttä oli suosittu luistelurata, kunnes kaupunki teki siitä paikoitusalueen.

Mäntymäen puiden todettiin 1940-luvulta lähtien kärsivän ilman epäpuhtauksista, mikä altisti niitä myös erinäisille patogeeneille. Niinpä Helsingin kaupunginpuutarhuri Jonne Törmä totesi vuonna 1959:

”Mäntymäki on Helsingin kauneimpia puistoja. Alkuperäinen puusto ja osaksi pintakasvillisuuttakin on säilytetty. Valitettavasti suuri osa männyistä on sairaita ja useita niistä on kaadettava vuosittain. Mäntymäki muuttuu vähitellen lehtipuuvalliseksi.”¹³⁴

Alueella on huomattava kaupunkikuvallinen ja kulttuurihistoriallinen merkitys ja se omaa myös Helsingin historiaan liittyviä arvoja.

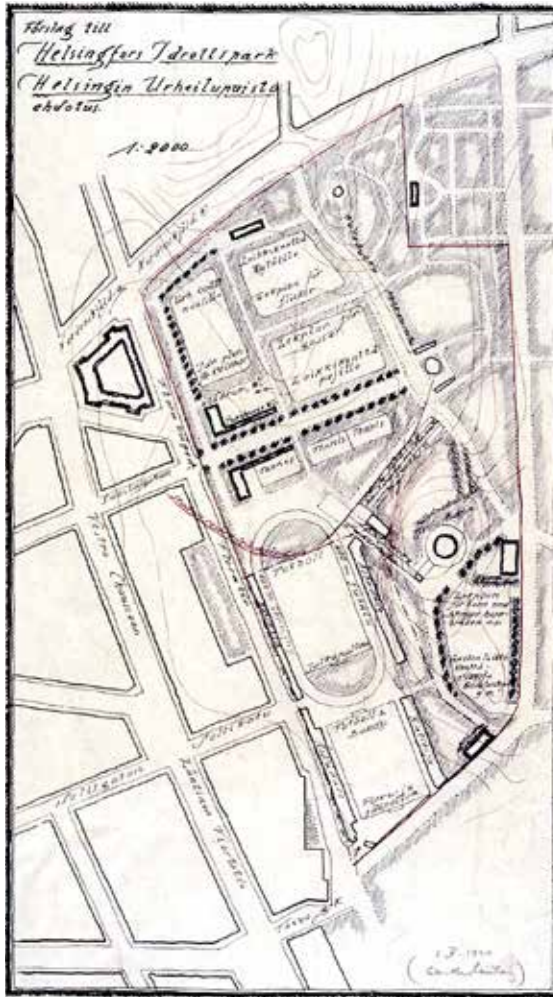
”...silmiäsi heijastaessa eri värejä
kaupungin silhuetti nukahtaa
töölönlahteen ylösalaisin
valahtavat valoviirut
rannasta rantaan
kukkulan varjoissa
vanhojen puiden alla
hautojen muistot
mäntymäellä.”

Toini Maria Railavo Veripisaroina

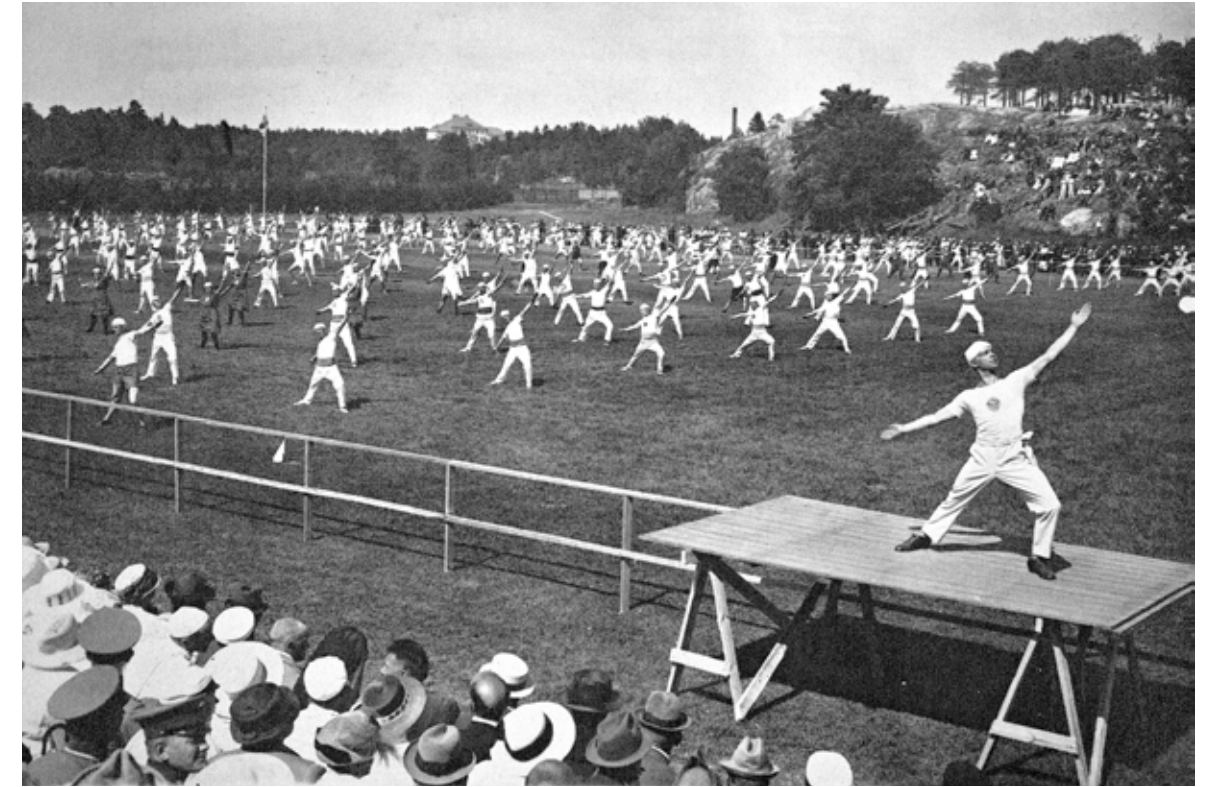
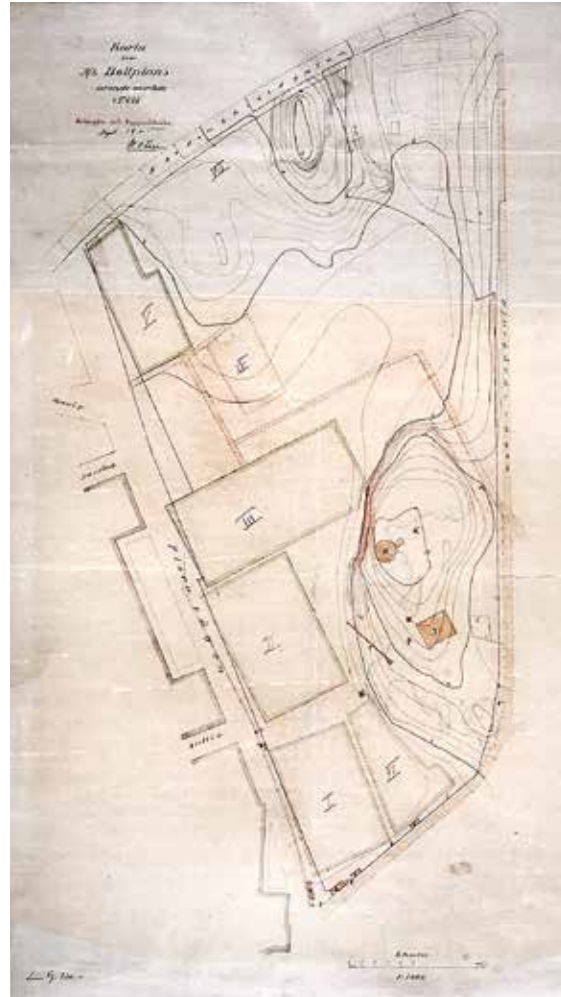
Pallokentät

Yksityinen osakeyhtiö Ab Bollplan antoi perustaa ns. Töölön pallokentän eli ensimmäisen suuren nurmikon jalkapallon pelaamista varten Eläintarhan luoteisosaan vuonna 1915. Kenttä sai kansan suussa nimen ”Bollis”. Sittemmin pallokenttien määrää on lisätty. Osa niistä toimi aiemmin talvisin luistinratoina. Kentät siirtyivät kaupungille vuonna 1939. 2000-luvun vaihteessa harjoituskenttien päälle rakennettiin jalkapallostadion. Samaan aikaan peruskorjattiin myös vanhat nurmikonkentät ja niiden itäreunalla sijaitseva ”aurinkokatsomo”. Nykyään Töölön pallokenttien alueella on kaikkiaan neljä tekonurmikenttää ja kaksi luonnonurmikenttää.

Kuva 72 | Urheilupuistoehdotus Eläintarhan länsiosiin vuodelta 1920. Förslag till Helsingfors Idrottspark. 1.7.1920. HKA.



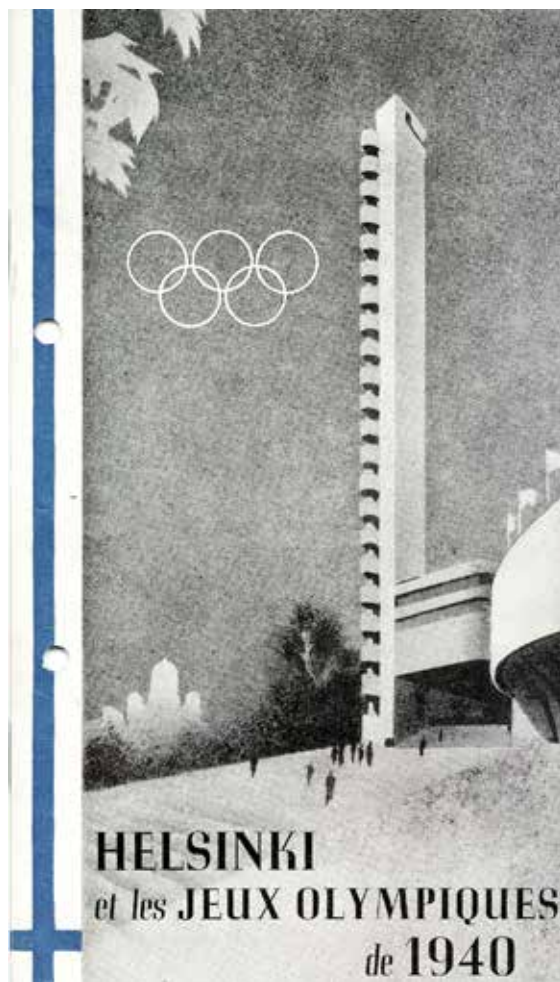
Kuva 73 | Mittauskartta pallokenttien alueesta Eläintarhan länsiosassa. Pallokentän avajaisia vietettiin vuonna 1915. Karta över A/B Bollplans arende-område i Töölö. 1925. HKA.



Kuva 74 | SVUL:n järjestämät yleiset voimistelujuhlat kesäkuussa 1921 pallokentällä. HKM.

Kuva 75 | Pallokentillä järjestettiin jääpallon kaupunkiottelu Helsinki-Viipuri 1916. Ottelu päättyi tasapeliin 9-9. SUM.

Kuva 76 | Pallokenttien alue 1928 jälkeen. Etualalla viljelyksessä olevat ns. ”ryssän kaalimaat”. Valokuva Oy Säski. MV.

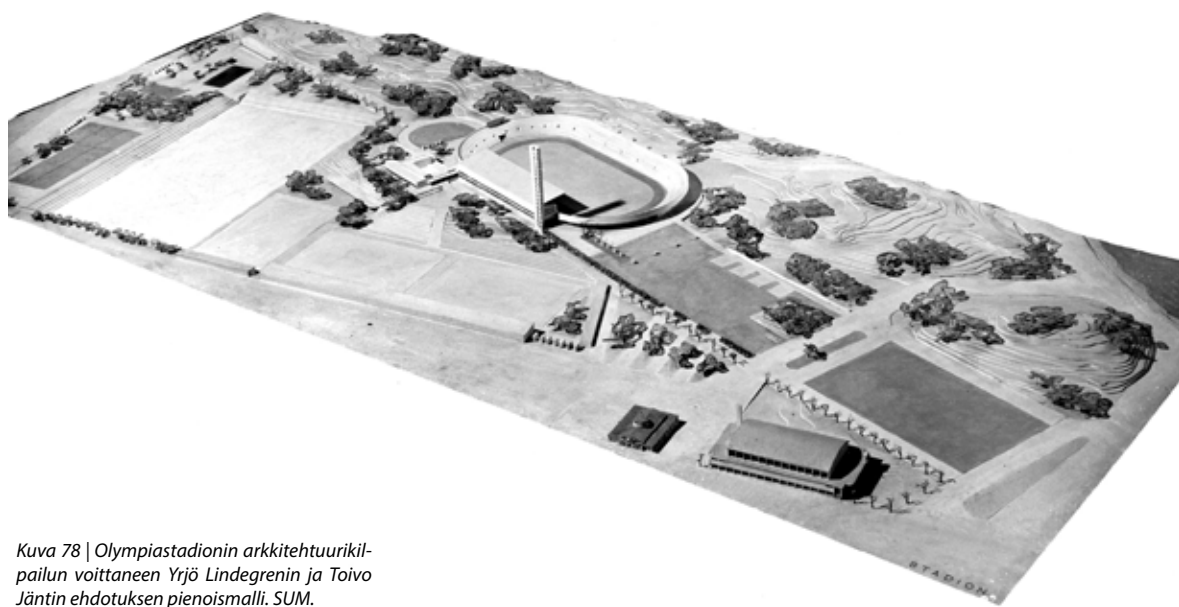


Kuva 77 | Vuoden 1940 Olympialaisten esitteen kansikuva. HKA.

Olympiastadion ja sen puistikko

Vuonna 1910 stadion oli suunniteltu rakennettavaksi Nordenskiöldinkadun pohjoispuolelle (ks. yllä). Se olisi ollut sille monessakin suhteessa erinomainen paikka. Muita myöhemmin ehdotettuja sijoituspaikkoja olivat muun muassa Kaisaniemi, Kamppi ja Tähtitorninmäki.¹³⁵ Stadion-säätiö päätyi sittemmin kuitenkin esittämään sen rakentamista Eläintarhaan. ”Arkkitehtipiireissä kritisointiin säätiön ehdottamaa nykyistä sijaintipaikkaa Töölössä, sillä epäiltiin Keskuspuisto-kokonaisuuden tuhoutuvan liikennejärjestelyjen vuoksi. – – Yhtenä perusteena nykyisen sijaintipaikan valinnalle oli taloudellinen kannattavuus lähellä keskustaa.”¹³⁶

Stadionin suunnittelukilpailu järjestettiin vuonna 1933 ja sen peruskivi muurattiin vuoden 1936 kesäkuussa.¹³⁷ Sen rakentaminen jatkui sitten erinäisin keskeytyksin aina olympialaisiin eli vuoteen 1952 saakka. Stadionin tornista tuli rakennuksen tunnus, se oli myös sen ympäristösuunnitelman eteläkselin pääteaihe. Stadionin sivurakennuksessa on Suomen urheilumuseo ja sen yhteydessä Suomen Urheilukirjasto.



Kuva 78 | Olympiastadionin arkkitehtuurikilpailun voittaneen Yrjö Lindegrenin ja Toivo Jäntin ehdotuksen pienoismalli. SUM.



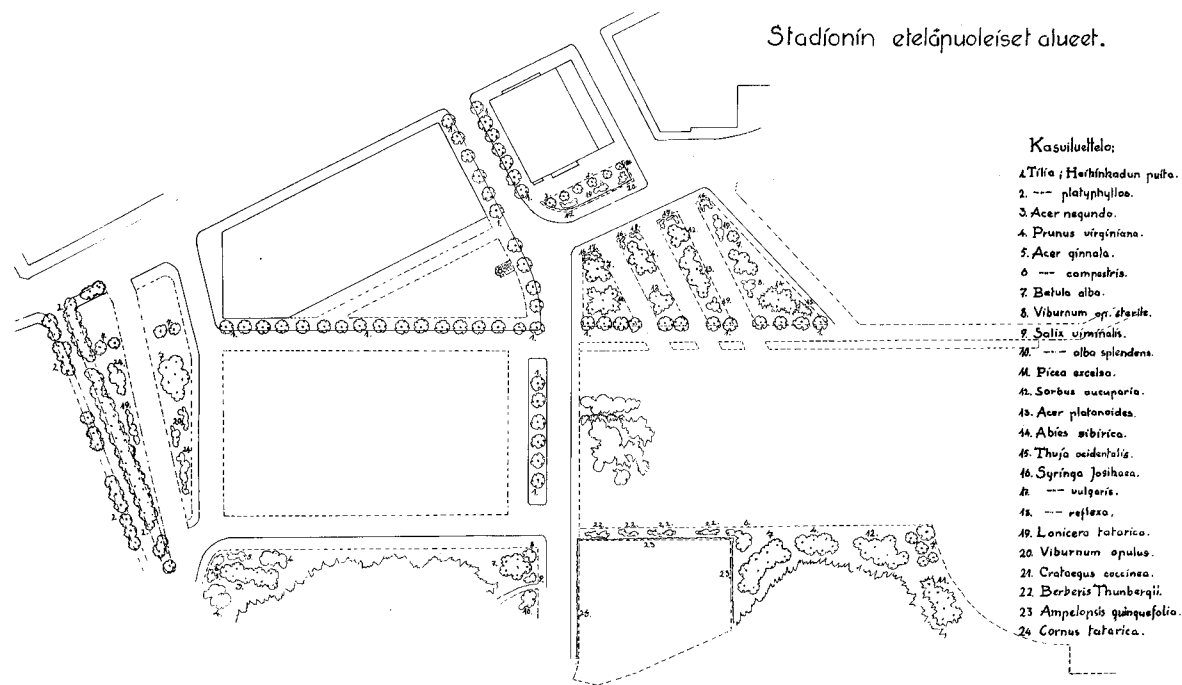
Kuva 79 | Stadion sai nykyisen ulkoasunsa vuonna 1955. Kuva otettu Mäntymäen suunnalta pian sen jälkeen. Vasemmalla kenttiä erottava 'luonnonkumpare'. Valokuva István Rácz. MV.

Kuva 80 | Stadion ympäristöineen vuonna 1938. Rakennus vihittiin käyttöön 12.6.1938. Alueen tilajäsentelyjen runko näkyy kuvasta hyvin. Valokuva Ilmavoimat. HKM.



Kuva 81 | Etualalla vuoden 1940 olympialaisiin korotettu Stadion ja sen takana pallokentät ja Urheilukadun talorivistö. Stadionin katso-mokapasiteettia kasvatettiin tilapäisesti. HKM.





Kuva 82 | Stadionipuistikon ja stadionin eteläpuolisten alueiden istutussuunnitelma 1930-luvulta. KPOA.

Stadionipuistikko

Stadionin puistikoksi kutsutaan aluetta, jonka Yrjö Lindgren ja Toivo Jäntti olivat hahmottaneet ehdottamansa stadionrakennuksen eteläpuolelle vuonna 1933 järjestetyssä arkkitehtikilpailussa (kuva 78–79). Puistosommitelman tarkemmasta kehittelystä ei ole säilynyt tietoja, mutta ilmeisesti se tapahtui hyvin nopeasti heti sen jälkeen, kun stadionin rakennuskilpailu oli tullut ratkaistuksi. Alueen istuttaminen tapahtui nimittäin jo vuonna 1935.¹³⁸ Samoien arkkitehtien vuonna 1941 laatimassa asemapiirroksessa näkyvä vihersommitelma ei siis ollut ehdotus, vaan esitti viheralueita, jotka olivat silloin jo rakennettu ja vastasivat istutussuunnitelmaa (kuva 82).

Puistikon istutussuunnitelma oli ilmeisesti laadittu kaupunginpuutarhuri J. E. Arangon toimesta Helsingin kaupungin puisto-osastolla 1933–1935. Siinä on edellä mainittuun vuoden 1933 kilpailuehdotuksen nähden jonkin verran enemmän istutuksia, mm. lehmusrivit Hippodromin ja tulevan Messuhallin A-salin, nykyisen Töölön kisahallin eteläpäädy, välisellä katuosuudella. Savilan pumpaamon länsipuolella sijainnutta kumpareta (ks. kuvat 80 ja 81) on pienennetty idänpuolella siten, että siitä jäi jäljelle kokonaissommitelman symmet-

risyyttä tukeva, pienehkö, metsikkömainen alue. Se vahvisti myös vuoden 1933 kilpailuehdotukseen Mäntymäentielle, Mäntymäen kentän pohjoisreunalle, merkityn puurivin merkitystä tilasommitelman jäsentäjänä. Ao. ”metsäsaarekke” nivoi samalla myös alueen länsireunan istutukset visuaalisesti yhdeksi kokonaisuudeksi Mäntymäen kanssa. Saarekkeen luonnonvarainen kasvillisuus on ilmeisesti jätetty ennalleen, sillä sen alueelle ei ole merkitty tehtäväksi uusia istutuksia. Saarekettä on sittemmin pienennetty ja sen kasvillisuutta on vähennetty ja uusittu, mikä on heikentänyt kokonaissuunnitelman alunperäistä vaikuttavuutta.

Lindgrenin ja Jäntin suunnitelma oli selvästi laadittu korostamaan olympiastadionin monumentaalista luonnetta. Sen linjaukset ovat suoria ja osittain hyvin pitkiä. Tärkeimmät eli pohjois-eteläsuuntaiset linjaukset vastasivat nykyistä Paavo Nurmen tietä ja sen nimetöntä itäistä vastaparia. Ne alkavat Mäntymäen kentän eteläpäästä ja johtavat pohjoiseen siten, että stadionin torni näkyy edellisen ja varsinainen stadion-rakennus jälkimmäisen päätteenä. Molemmat näkymät ovat Mäntymäen kentältä tarkastellen suhteellisen kapeita ja molemmin puolin



Kuva 83 | Vastavalmistuneet Olympiastadion ja Stadionipuistikko. 1938. Valokuva Foto Roos. SUM.

puuston rajaamia, mikä antaa niille syvyyttä. Mäntymäen kentän pohjoispään lehmusrivin ja niiden takana sijainneen nykyistä suuremman saarekkeen merkitys oli nimenomaan näitä näkymiä rajaavana elementteinä erityisen tärkeä. Istutussuunnitelmasta käy ilmi, että Mäntymäkeä rajaavien kadunristeyksien ja Savilan pumpaamon viereisen rinteiden etureunan ilmettä vahvistettiin uusilla puu- ja pensastutuksilla. Pumpaamon muurin eteen tehtiin pensastutuksia ja itse muurin vierelle istutettiin imukärhivilliiniä (*Ampelopsis quinquefolia*, nyk. *Parthenocissus q.*). Nämä toimenpiteet ”suoristivat” idänpuoleisen näkymäakselin linjaa. Istutettavien kasvien joukossa oli mäntyjä, koivuja ja pihlajia, mikä liitti ne lajiston puolesta rinteiden alkupeäräisen, luonnonvaraiseen kasvillisuuteen.

Alueen vastakkaiselle puolelle oli suunnitelmassa valittu lehmusten lisäksi kukkivia pensaita ja muita puuvartisia kasveja, jotka edustavat traditionaalisten puistoistutusten lajeja. Valokuvien mukaan puiden ja pensaiden alla oli alun perin nurmea. Olympiakisojen aikana ja välittömästi sen jälkeen otetuissa valokuvissa näkyy kuitenkin monilla kohdilla perennoja, kesäkukkia ja lehtikasveja. Todennäköisesti ne

istutettiin Helsingin silloisen kaupunginpuutarhuri Bengt M. Schalinin toimesta juhlistamaan olympiakisoja ja ehkä myös korjaamaan sitä epäkohtaa, että alkuperäiset nurmikentät oli täytynt jättää sodan aikana ja sen jälkeisinä vuosina hoitamatta. Seuraava arvostava kommentti on vuodelta 1953:

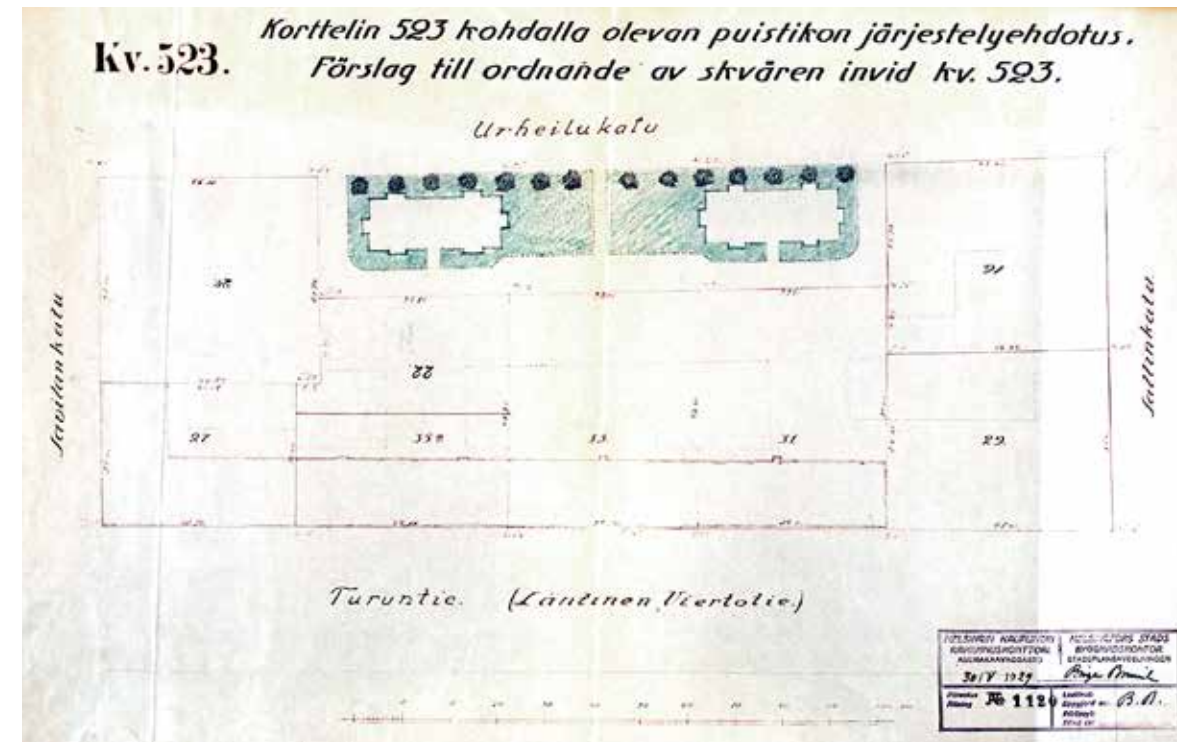
”Vid det imponerande stadion noterades en hedplantering, raffinerat gjord i grått bladverk samt blommor i rosa och blått. I en annan del förekommo endast blommor i gult, orange och cinnober. Vid entréen blommade rosor i mängd, en gåva från Holland.”¹³⁹

Stadionalueen aita ja sisäänkäyntipuutit sijaitsivat tuolloin Toivonkadun ja Urheilukadun risteyskässä eli ao. istutukset liittyivät silloin elimellisemmin nimenomaan Olympiastadionin alueeseen kuin tänään. Nykyään pensaiden alla kasvaa pääasiallisesti kuunliljoja, joilla on vihreän ja valkoisen kirjava lehdistö.

Stadionin puistikko on olennainen ja erottamaton osan Olympiastadionin kokonaissuunnitelmaa.



Kuva 84 | Stadion ja Paavo Nurmen patsas 1950-luvulla. Valokuva Gustaf Welin. MV.



Kuva 85 | Birger Brunilan Urheilukadun puistikon suunnitelma vuodelta 1929. HKA.

Kuva 86 | Urheilukadun puistikko. ML.



Taideteokset

Paavo Nurmea (1897–1973) esittävä juoksijapatsas. Tämä alkuperäisestä Wäinö Aaltosen vuonna 1924 muovailemasta veistoksesta tehty valos sijoitettiin Mäntymäentien ja Paavo Nurmen tien risteykseen vuonna 1952.

”Crescendo” (Taisto Martiskainen 1970) pystytettiin vuonna 1918 punaisten puolella menehtyneiden kansalaissodan uhrien muistoksi. Se sijaitsee Nordenskiöldinkadun ja Pohjoisen Stadionintien risteuksen lähellä. Paikalle oli haudattu vuoden 1918 taisteluissa kaatuneita vainajia.

”Tahkon” eli prof. Lauri Pihkalan näköispatsas (Nina Sailo 1987) sijaitsee Tahkontien varrella, Olympiastadionin kaakkoispuolella. Muistomerkin paikan valinta on epäonnistunut. Se pääsisi todennäköisesti paremmin oikeuksiinsa jossain alueen suuressa ja melko tyhjänoliossa sisätilassa.

”Konsertto Laaksolle” (Denise Ziegler 2001). Teoksen paikka Urheilumuseon länsipuolella olevalla kalli-

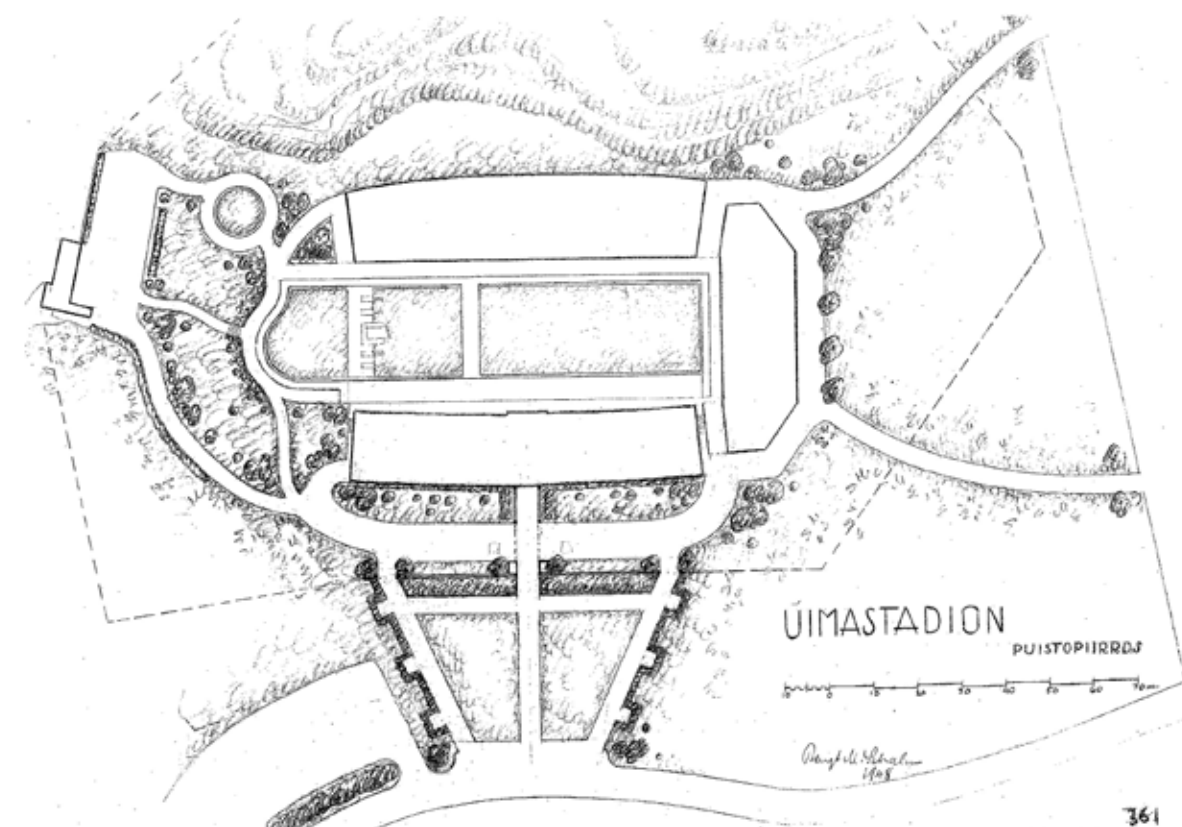
olla on ilmeisen huonosti valittu. Useimmat ohikulkijat pitävät ”monumenttia” rakennusjätteenä ja ihmettelevät miksei sitä – vielääkään – ole kuljetettu pois. Yhteys Laaksoon ei myöskään ”avaudu”, sillä Laakson alue ei oikeastaan näy paikalle.

Urheilukadun puistikko

Urheilukadun puistikolla on tärkeä visuaalinen merkitys tarkastelualueen kannalta. Se luo jonkinlaista vehreää kehystä alueen – liian laajalle ja ankealle – luoteisosalle liittyessään Urheilukadun puistutuksiin ja Nordenskiöldin kadun takana häämöttäviin viheralueisiin. Puistikko on myös historiallisesti merkittävä. Se edustaa erittäin harvinaista suuren kerrostalon yhteyteen rakennettua julkista korttelipuistikkoa. Se on Bertel Jungin hahmottelema ja lopullisessa muodossaan ilmeisesti Birger Brunilan suunnittelema vuonna 1929.¹⁴⁰ Sitä on sittemmin jossain määrin yksinkertaistettu. Jalkapallostadionin melkein pilviä hipova ”katos” tukkii Urheilu- ja Savilankadun näkymiä (kuva 103).



Kuva 87 | Uimastadion, todennäköisesti 1950-luvulla. Valokuva T. Ovaskainen. SUM.



Uimastadion

Uimastadion rakennettiin vuonna 1947 arkkitehti Jorma Järven piirustusten mukaan ja kaupunginpuutarhuri Bengt Schalin laati sen sisääntuloalueen suunnitelman seuraavana vuonna 1948 (kuva 89). Schalin teki suunnitelmaan ilmeisesti paikan päällä vielä joitakin muutoksia. Uimastadion liittyi alun perin läheisesti sitä ympäröivään metsä- ja kallio- maastoon. Aluetta ympäröivät korkeat verkkoaidat ja koripalloalue lännessä saavat kokonaisuuden vaikuttamaan jossain määrin hoitamattomalta.

Viereisellä sivulla:

Kuva 88 | Uimastadion vuonna 1952. Schalinin suunnitelman mukainen hoidettu ympäristö erottuu hyvin. Valokuva Veljekset Karhumäki Oy. HKM.

Kuva 89 | Bengt Schalinin laatima suunnitelma Helsingin uimastadionin istutuksista vuodelta 1948. HKA/KPOA.

Vesilinnanmäki

Töölönvuori ja Alppi

Töölönvuori oli eräs niistä Helsingin seudun kukkuloista, joka oli ns. *Kasaberget* eli vartiovuori, jolla oli entisaikaan tapana sytyttää merkkivalkeita vihollisten tunkeutuessa maahan, ja siellä poltettiin myös juhannustulua.¹⁴¹ Vanhan Töölönvuori-nimen sijasta selänneestä alettiin käyttää 1800-luvulla nimitystä ”Alppi”.

Töölön puistoyhtiö ja sen suunnittelijat kiinnittivät erityisen paljon huomiota tämän kallioalueen suunnitteluun. Sen rotkot, laaksopainanteet ja kumpareet tarjosivat ainutlaatuiset mahdollisuudet todella omaleimaisen puistoalueen luomiseen. Se ylitti tässä suhteessa Kaivopuiston kallioiden ja Tähtitorninmäen tarjoamat mahdollisuudet, sillä ne edustavat huomattavasti tavanomaisempia ja pienempiä kalliomuodostumia. Kuvaavaa kyllä Svante Olsson piti Tähtitorninmäen muotoja niin kesyinä ja mitäänsanomattomina, että hän antoi muokata ja louhia niitä monelta kohtaa.

Helsinkiin suunniteltiin tivolia jo 1800-luvun puolivälissä. Seuraavalla vuosisadalla suunnitelmat konkretisoituivat ja tivolin sijoituspaikoiksi ehdotettiin muun muassa Kaisaniemeä. Eräät hyväntekeväisyysjärjestöt olivat alkaneet 1930-luvulla järjestää Lasten Päiviä, eräänlaista maksullista huvipuistotoimintaa kerätäkseen varoja lastensuojelutyötä varten. Toiminta sai pysyvämpiä muotoja sotien jälkeen. Niinpä Helsingin kaupunki vuokrasi stadionin kentän ja sen itäpuolella olevan mäen tätä toimintaa varten neljäksi viikoksi vuonna 1948.¹⁴² Pari vuotta myöhemmin kaupunki päätti vuokrata ao. järjestöille pienen osan Vesilinnanmäkeä, jossa oli ollut kesäteatteritoimintaa muutamana edellisenä vuotena. Paikkaa pidettiin huvipuiston kannalta huonona, mutta toimintaa jatkettiin siellä, koska kaupunki ei ollut halukas luovuttamaan muutakaan paikkaa ao. toimintaa varten, ja huvipuiston katsottiin rikastuttavan olympiakesän ohjelmatarjontaa. Vuoden

1954 Helsingin kunnalliskertomuksen mukaan Vesilinnan kesäteatteria vuodesta 1946 pyörittänyt Suomen Työväenteatteri valitti Linnanmäen Tivolin haitasta. Kaupunginvaltuusto päätti, että teatterille etsitään uusi paikka ja sellainen löytyi Alppipuiston notkosta.

Vuonna 1956 ao. hyväntekeväisyysjärjestöt päättivät perustaa erillisen Lasten Päivän Säätiön hoitamaan huvipuistotoimintaansa. Sen jälkeen sen aluetta Vesilinnanmäellä on jatkuvasti laajennettu siitä huolimatta, että paikka on hyvin ahdas. Sen eteläinen sisäänkäynti on vilkkaasti liikennöidyllä Helsinginkadulla ja raitiovaunu nro 8 pysäkki on Helsinginkadun ja Sturenkadun risteyksessä. Huvipuiston pohjoinen sisäänkäynti sijaitsee Tivolitiellä, jonka lähin julkisen liikenteen yhteys on Viipurinkadulla sijaitseva raitiovaunu nro 3T/3B pysäkki. ”Liikenne Linnanmäelle on ikuinen mieliharmi” ja ”aina aiheuttanut ongelmia niin huvipuiston johdolle kuin paikallisille viranomaisillekin”, totesi Linnanmäen historian kirjoittaja Eeva-Kaarina Holopainen jo vuonna 1990. Hän kertoo myös junabussi- ja ilmaratahankeista yleisön kuljettamiseksi Linnanmäelle. Yleisö ei ottanut kuitenkaan junabusseja ”omakseen” ja kaupungin viranomaiset ovat torjuneet ilmarata-ehdotukset.¹⁴³ Koska huvipuisto sijaitsee mäellä, sinne johtavilla reiteillä on suuria korkeuseroja samoin kuin itse puistonkin alueella, joka tekee paikoin ahtaan ja sekavan vaikutelman. Huvipuiston oman tiedotteen mukaan siellä on Pohjoismaiden suurin määrä ”laitteita” suhteessa kävijämäärään. Alueen monet korkeat huvittelulaitteet näkyvät kaupungin panoraamassa eri tahoille ja paikoittain samalla kertaa ja korkeampina kuin Stadionin torni.

Viereisellä sivulla:

Kuva 90 | Panoraama Stadionin tornista. Etualalla Kaupunginpuutarha ja taustalla Alppilaa. Valokuva R. Roos. 1930-luku. HKM.

Kuva 91 | Linnanmäen sisäänkäynti 1960–1970-luvun tienoilta. Valokuva C. G. Roos. MV.



Taideteoksia ja muistomerkkejä

Suomen Rakennusurakoitsijaliitto lahjoitti kuvanveistäjä Kain Tapperin teräsbetonista muotoillun ”Moduli”-teoksen Helsingin kaupungille liiton täyttäessä 50 vuotta vuonna 1973. Se sijaitsee Vesilinnanmäen länsirinteellä, kevyenliikenteen väylän yläpuolella.¹⁴⁴ Teos näkyy maastossa huonosti.

Linnanmäen huvipuiston alueella on kaksi Mikko Hovin työtä eli ”Leikkivät karhut” (1951) ja ”Kala-poika” (1953). Siellä on myös Tapio Vilpponen *alias* lavastaja Roy metalliteos ”Montreuxin Ruusu”.¹⁴⁵

Pienessä vesialtaassa sijaitseva suihkukaivoveistos ”Lapsia sateenvarjon alla” lienee ulkomaista ”valmistavaa” 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta, mutta omaa siitä huolimatta tiettyä harvinaisuusarvoa. Teos on aiemmin sijainnut Esplanadin puistossa, josta se on siirretty Linnanmäelle vuonna 1951.¹⁴⁶

Alueella on viime vuosina ollut myös Sakari Peltolan veistoksia. Taiteilijan kotisivujen perusteella päätellen kysymyksessä lienee eräänlainen pysyvä näyttely.



8 Alueen säilyneisyys ja arvot

Nykytilanne

Eläintarhan puistoalue sijaitsee Helsingissä Töölönlahden pohjoispuolella, metsäisten kallioselänteiden ja puistomaisten urheilutoiminnoille varattujen laaksoalueiden rytmittämässä sekä pääradan halkaisemassa maisemassa. Eläintarhan puistoalue ei enää nykypäivänä hahmotu kokonaisuutena.

Puistoalue rajautuu etelästä vilkasliikenteiseen Helsinginkatuun, joka erottaa alueen Töölönlahdesta. Pohjoisessa Eläintarha rajoittuu Nordenskiöldinkatuun, jonka toiselta puolelta on viheryhteys keskuspuiston pohjoisosaan. Koillisessa rajana on Viipurinkatu, idässä Porvoon- ja Sturenkatu rakennuksineen ja lännessä Mannerheimintie, Toivonkatu sekä Urheilukatu puistikkoineen.

Alueen topografia on vaihteleva, josta kertovat myös alueen paikannimet kuten Mäntymäki ja Alppila. Korkeuserot ovat noin +2 – +43 metrin välillä, korkeimman kohdan sijaitessa Alppipuistossa, Linnanmäen läheisyydessä ja alavimman entisen Töölönjoen suulla, Vauhtitien ja Helsinginkadun kulmassa. Urheilukentät, Olympiastadionia lukuun ottamatta, sijaitsevat pääosin maaston alavimmilla alueilla, joita on rakentamisen myötä täytetty. Kallioiset lakialueet on otettu puistokäyttöön Uimastadionia, kaupunginpuutarhaa sekä Linnanmäkeä lukuun ottamatta.

Tarkastelualan kasvillisuus voidaan jakaa karkeasti kahteen tyyppiin. Kallioiset metsäalueet ovat ns. kaupunkiluontoa, kun taas laaksoihin painottuneet istutukset muodostavat paikoin puutarhamaista ympäristöä. Metsäisten alueiden ja istutettujen alueen rajapinnat ovat häilyviä.

Metsäiset alueet muodostavat laajoja yhtenäisiä kokonaisuuksia kallioiden lakialueille ja rinteille. Puusto on kallioisuudesta huolimatta lehtipuuvaltaista ja lakialueet pensoittuneita. Luonnonpuuston sekaan on istutettu jaloja lehtipuita ja havupuuryhmiä sekä koivuja. Itsestään kylväytyneistä lajeista etenkin vaahtera ja koivu ovat paikoin hallitsevia. Olympiastadionin pohjoispuolisella metsäalueella on runsaasti nuoria tammia. Vehreä entinen Töölönjoen varsi Vauhtitien ja radan välissä muodostaa pienipiirteisen luonnonpuuston, muusta alueesta poikkeavan miljöön Töölönlahden pohjukassa Helsinginkadun läheisyydessä.

Kaupunginpuutarhan muotopuutarha sekä Alppi- ja Leninipuisto muodostavat laajimmat istutetut kasvillisuussummitelmat tarkastelualueella. Kaupunginpuutarhan alueen kasvillisuus on lajistollisesti rikasta. Alppi- ja Leninipuiston runsaat kerrokselliset koristeistutukset kytkeytyvät puistojen sommitelmille keskeisten vesiaiheiden ympärille. Pienialaiset istutetut puisto- ja viheralueet ovat pääosin sijoittuneet toimintojen läheisyyteen, katujen varsille ja rakennusten yhteyteen ja jotka nurmipintoineen hallitsevat tarkastelualan reunojen puistokuvaa. Näiden pienialaisten istutettujen alueiden kasvillisuus on tavanomaista. Yksittäisistä kasvillisuusaiheista ja puuryhmistä mainittakoon suuret lehtikuuset ja tervaleppäryhmät Stadionin ympäristössä, Stadionin edustan puurivit ja Stadionin kentän kumpareen kasvillisuus, Stadionipuistikko, Mäntymäki, Uimastadionin poppelit ja edustan istutukset sekä Vauhtitien eteläosan historialliset vanhat lehmusistutukset.

Kuva 92 | Keskuspuiston alue valtuuston 12.5.1914 tekemän päätöksen mukaisesti nykytilanteen kartan päälle projisoituna. Kantakartta (2012) © KMO.



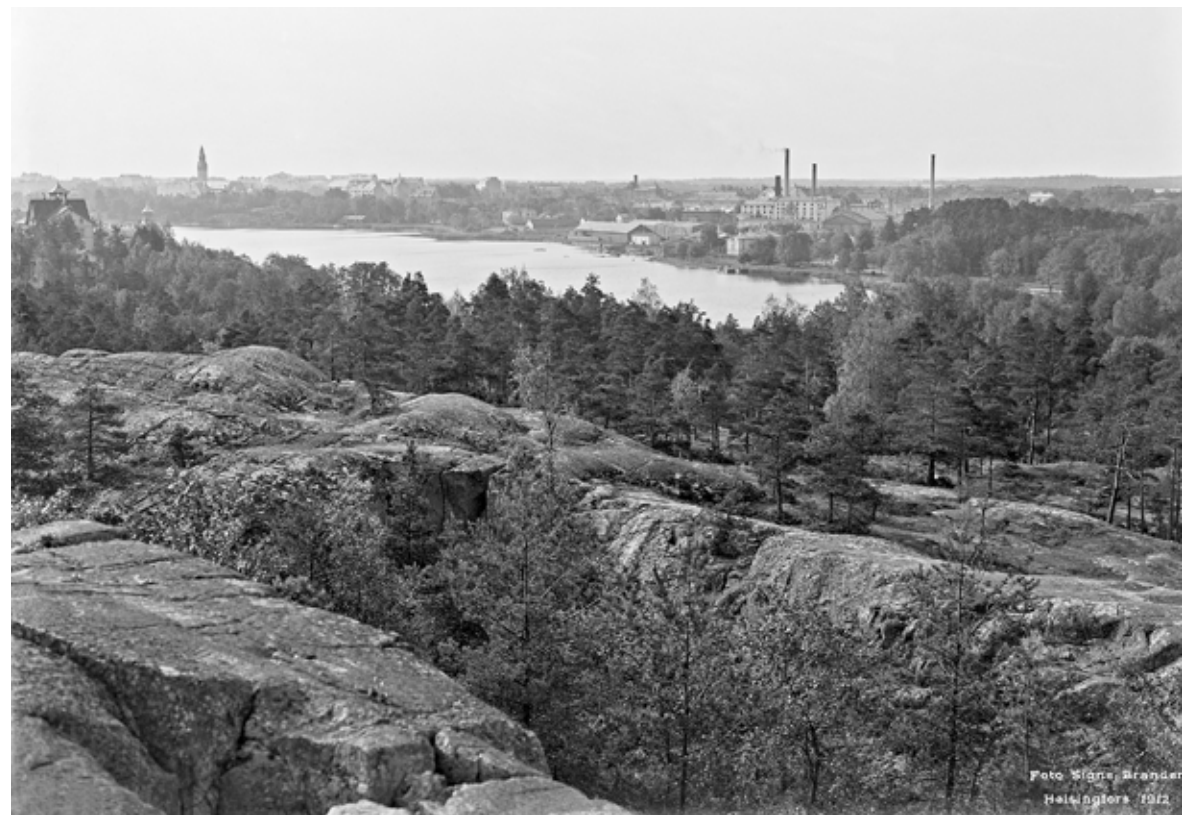
Kuva 93 | Vuoden 1932 ilmavasta erottuu Kaupunginpuutarha-alueen ja Eläintarhan urheilukentän puistomaisesti käsitelty ympäristö sekä koulupuutarha ja Alppipuisto. Palkkentät sijoittuvat tasaiselle laaksoalueelle, entiselle peltoalueelle. © KMO / Topografikunta.

Kuva 94 | Vuoden 1943 ilmavassa Eläintarhan aluetta hallitsevat olympiarakennukset, Olympiastadion ja siihen liittyvä aukiosommitelma ja uimastadion. Vesilinnanmäellä näkyy uusi vesilinna, jonka ympärillä hahmottuu Paul Olssonin toteutettu suunnitelma. MML.



Kuva 95 | Ilmakuva vuodelta 1950. Palkkenttien laaksoalue on vielä avoimena. © KMO / Topografikunta.

Kuva 96 | Nykytilanteen ilmakuva 2012. © KMO.



Kuva 97 (yllä) | Vesilinnanmäeltä Eläintarhaan. Taustalla Töölönlahti ja Töölönlahden sokeritehdas. Valokuva Signe Brander. 1912. HKM.

Kuva 98 (alla) | Samasta kohtaa aukeava näkymä Töölönlahden yli kaupunkiin sata vuotta myöhemmin 2012. ML.



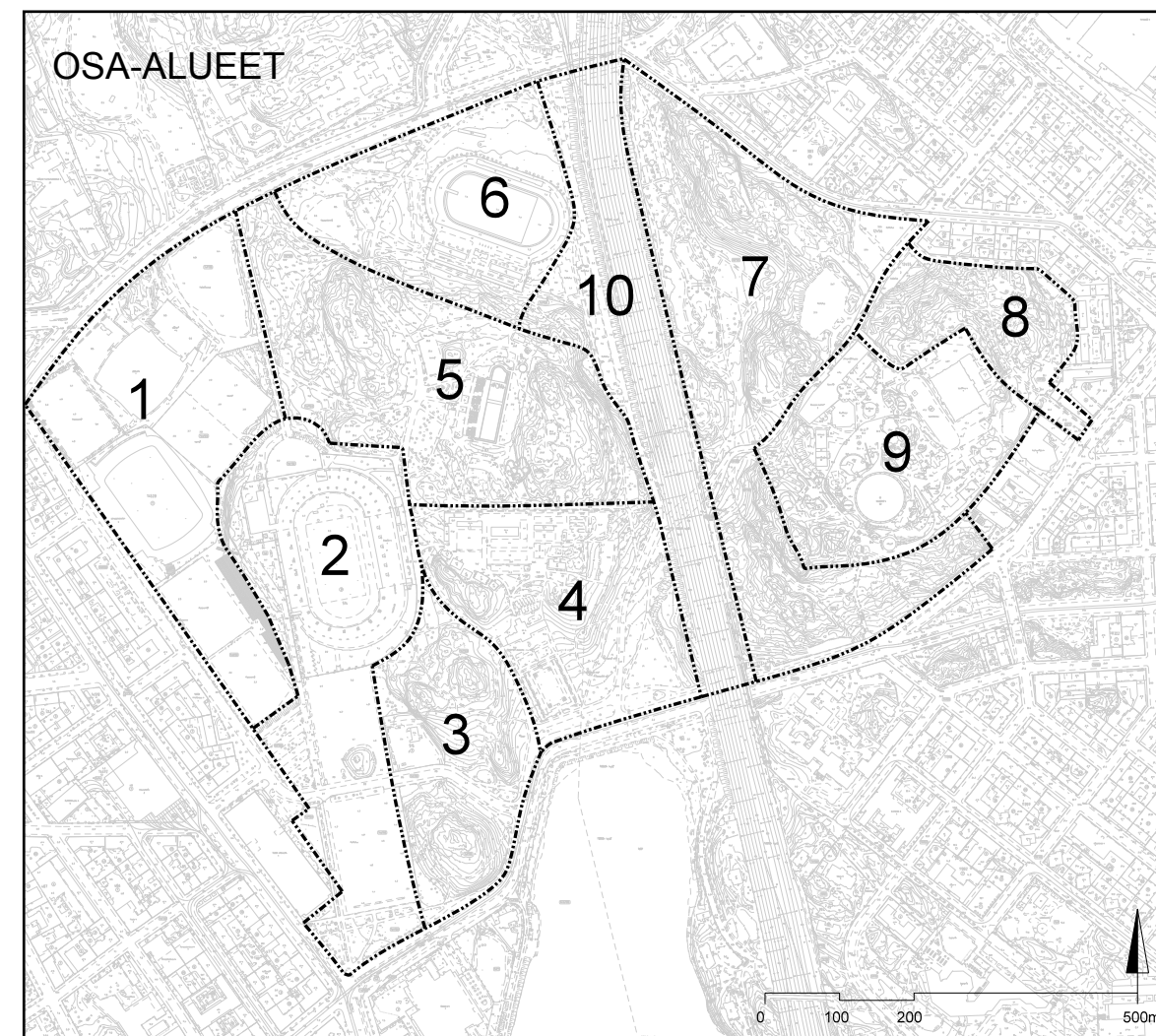
Alueiden säilyneisyys, vaalittavat ominaispiirteet ja arvot

Eläintarhan alue on luonteeltaan poikkeuksellinen viheralue kahden tiivistä rakennetun kaupungin osan, Töölön ja Kallion, välissä. ”Töölönpuistossa” ja myöhemmin ”Keskuspuistossa” nähtiin mahdollisuus luoda Helsinkiin sellainen kansainvälisen tason keskuspuisto, kuten Pariisissa, Lontoossa ja New Yorkissa. Borgström haki nämä ajatukset Englannista ja myöhemmin Jung Saksasta ja Yhdysvalloista. Eläintarhan puistossa toteutui konkreettisesti Helsingin suunnitteluperiaatteisiin kuuluva ajatus,

että Töölönlahden alue saa puistomaisen käsittelyn alueen liittyessä visuaalisesti Töölönlahden muihin puistoalueisiin Hesperian puistoon ja Linnunlauluun.

Eläintarhan monimuotoisessa ja historiallisesti kerroksellisessa puistokokonaisuudessa on nähtävissä kymmenen toiminnallisesti ja luonnonsuhteiltaan erityyppistä osa-alueita, joilla on selkeä suunnittelu- ja syntyhistoria.

- | | |
|---|--|
| 1. Pallokenttien alue | 6. Eläintarhan urheilukentän ympäristö |
| 2. Olympiastadion ja sen lähiympäristö | 7. Alppipuisto |
| 3. Mäntymäki | 8. Leninipuisto |
| 4. Kaupunginpuutarha lähiympäristöineen | 9. Linnanmäki |
| 5. Uimastadion ja sen ympäristö | 10. Rata-alue ja Vauhtitie |



Kuva 99 | Osa-aluekartta. Kantakartta (2012) © KMO.



Kuva 100 | Pallokentät etelästä kuvattuna. ML.



Kuva 101 | Kapeat puilla istutetut kaistaleet luovat merkittävän kaupunkikuvallisen reunan Saharan kentän ympärille. ML.

Kuva 102 | Taustalla jäähalli, vaemmalla jalkapallostadion, väliin jää pelikenttä. ML.



1. Pallokenttien alue

Urheilukadun varren pallokentät, jalkapallostadion ja jäähalli muodostavat oman selkeän toiminnallisen alueensa, joka on syntynyt kallioselänten reunustamaan laaksoon. Alueen kentät, kulkuväylät ja rakenteet on suunniteltu pääosin toiminnan ehdoilla. Urheilukatu on pallokenttien kohdalla pengerretty korkeammalle tasolle, jolloin kentät sijoittuvat katuja alemmaksi. Katsomorakenteet ovat Stadionin puoleisessa rinteessä. Kenttien välissä kulkee asfaltt pintaisia kävelyreitit ja jalkapallostadionin huolto- ja pelastustie. Muut kenttien välissä sijaitsevat vapaat alueet toimivat pääosin pysäköintipaikkoina. Alueen pohjoisosissa on laaja puurivein rajattu pysäköinti-alue. Kapea puustoinen alue rajaa Nordenskiöldinkadun pohjoisimmasta kentästä, ”Saharasta”. Sen katsomot ovat kentän länsi- ja itäreunassa.

Kerroksellinen toiminta-alue on syntynyt vaihteittain ja sen vanhinta kerrostumaa edustaa osa-alueita idästä rajaava Pohjoisen Stadiontien linjaus, joka noudattaa kadun paikalla jo 1800-luvulla kulke- neen tien linjaa. Sen varrella on mahdollisesti jäljellä alkuperäistä luonnonpuustoa, ts. vanhoja mäntyjä. Alueella on sijainnut 1910-luvulta lähtien eriko- koisia nurmipintaisia pallokenttiä ja Olympiasta- dionin länsipuoliset pallokentät ja niiden yhteinen katsomo on säilynyt paikallaan pitkälti 1940-luvulta asti. Urheilukadun varren pallokentät ovat säilyt- täneet alkuperäiset korkonsa, minkä vuoksi ne

sijaitsevat nykyään ympäröiviä katuja alempana. Nordenskiöldinkadun ja harjoitusjäähallin välissä on säilynyt pieni rakentamaton alue, jossa on säilynyt luonnonpuustoa sekä avokallioita. Alueen koillisosassa olevan laajan pysäköinti-alueen paikalla oli 1910-luvulta ainakin 1950-luvulle asti koulu- puutarha. Suurin viimeaikaisin muutos alueella on kookas jalkapallostadion, joka rakennettiin vuonna 2000 jäähallin ja Olympiastadionin väliin, vanhojen pallokenttien paikalle. Stadionin massiiviset katso- morakenteet tukkivat historiallisen avoimen laakso- alueen.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- Laaksoalueen avoin maisematila ja pitkät näkymät
- Nurmipintaiset pallokentät ja katsomot
- Nordenskiöldinkadun varren puusto sekä kenttäalueita rajaavat kapeat puustovyöhyk- keet

Arvot:

- Pallokentät ovat osa vanhaa kulttuurihistorial- lista urheilualuetta
- Kenttiä käytetään paljon (käyttöarvo)
- Avoin maisematila mahdollistaa pitkät näkymät (kaupunkikuvallinen arvo). Arvoa heikentää näkymän katkaiseva jalkapallosta- dion.



Kuva 103 | Jalkapallostadion hallitsee kau- punkikuvaa. ML.



Kuva 104 | Puistokukkula Stadionin kenttien välissä on kaupunkikuvallisesti tärkeä tilanjakaaja, ML.

2. Olympiastadion ja sen lähiympäristö

Olympiastadionin kokonaisuuteen kuuluvat sen etelä- ja pohjoispuolella olevien alkuperäiseen sommitelmaan kuuluneiden aukoiden tilasarja ja niiden länsipuoliset istutukset. Kokonaisuuteen kuuluu nykyään myös Helsinginkadun ja Mannerheimintien risteuksen istutukset ja viheralueet.

Olympiastadionin eteläpuolella olevaa, stadionin nähtävien epäsymmetrisesti sijoittuvaa pitkänomaista avointa ”etupihaa” tai ”etuaukeaa”, nykyään Stadionin etukenttänä ja Mäntymäen kenttänä tunnettuja alueita rajaa lännestä puurivi ja kevyenliikenteen alueellinen pääreitti ja idästä Mäntymäen rinteet. Kentän läpi kulkeva Mäntymäentie ja sitä myötäilevä täyteen mittaansa kasvanut puurivi jakavat alueen tilallisesti kahteen osaan. Myös kentän keskellä, kadun reunassa säilytetty puustoinen luonnonkumpare jäsentää laajaa avointa aluetta. Mäntymäentien läheisyydessä on Paavo Nurmen patsas. Kentän länsipuolella on nykyään Stadionipuistikkona tunnettu istutusalue, jonka läpi kulkee kolme samansuuntaista leveää kivituhkapintaista käytävää. Niiden välisillä nurmipinta-alueilla on runsaat hoidetut istutukset. Kentän länsireunaa rajaa puurivi- ja kujanne. Olympiastadionin pohjoispuolinen puoliympyränmuotoinen aukio toimii sisäänkäyntiaukiona pohjoisiin katsomoihin ja stadionhostelliin. Olympiastadionin lähiympäristö ja kentät ovat asfaltoituja. Stadionin tontti on rajattu verkkoaidalla. Sekä eteläiset kentät ja pohjoispuolen aukio toimii nykyään pysäköintialueina.

Stadioniin liittyvä aukiosommitelma puuriveineen ja kumpareineen on tilalliselta perushahmoltaan säilynyt 1930–1940-luvun asussa. Aukoiden sarja sommiteltiin linjaan vanhan 1800-luvulta olevan tien kanssa, joka on edelleen säilynyt stadionin pohjoispuolella. Mäntymäen kentän kohdalla olevat Helsinginkadun vanhat katupuut ovat peräisin 1900-luvun alusta. Stadionin länsipuolella olevat alun perin säilytettäväksi aiottu mänty, hävisivät jo 1940-luvun puoliväliin tullessa pallokenttien katsomon ja stadionin huoltoalueen laajentuessa. Stadionin etukentän eteläisempi osa oli alkuperäisessä suunnitelmassa tarkoitettu pysäköintiin, mutta

se oli ainakin 1970-luvulle asti mm. pallokenttänä ja luistinratana. Stadionipuistikko kunnostettiin 2000-luvun alussa, jolloin osa alkuperäisistä puista ja osa vanhoista pensaista säilytettiin. Helsinginkadun varren puistikko syntyi 1980-luvulla, jolloin Helsinginkadun toinen haara poistettiin käytöstä ja alue otettiin puistoksi.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- Alkuperäiseen sommitelmaan kuulunut avoin akseli keskustaan ja Töölönlahdelle päin; aukoiden, luonnonkumpareen ja istutusten muodostama tilasarja ja -kokonaisuus ja maisematilojen rytmi. Merkittävää on väljyys stadionin ympärillä ja kauas näkyvän tornin kaupunkikuvallinen asema.
- Avointen aukoiden tilat mahdollistavat suurten ulkoilmatapahtumien järjestämisen kanta-kaupungissa.
- Avoimesta puoliavoimeen vaihtelevan puuston rajautuminen itäpuolisiin mäki-alueisiin
- Stadionipuistikon säilynyt sommitelma
- Mäntymäentien ja stadionin välisen kentän avoin tyhjä tila.
- Havupuusto ja avokallio stadionrakennuksen ja pallokenttien välissä
- Pohjoisen Stadiontien historiallinen tielinjaus

Arvot:

- Helsingin olympialaisten tärkeimpään urheilurakennukseen liittyvä aukiosommitelma, joka suunniteltiin ja rakennettiin kokonaisuutena yhdessä stadionin kanssa. Aukiot ja niihin liittyvät istutukset muodostavat eheän 1930-luvun funktionalistisista suuntausta edustavan miljööni yhdessä stadionin kanssa. Stadion on myös suomalaisen modernin arkkitehtuurin merkkiteos (kulttuurihistoriallinen arvo, rakennustaiteellinen arvo, nähtävyyesarvo)
- Avoimet pitkänomaiset kentät ja sitä korostava puurivi suuntaavat katseen kohti stadionia ja stadionin tornia. (kaupunkikuvallinen arvo)
- Helsinginkadun täyteen mittaansa kasvanut kaupunkikuvallisesti merkittävä lehmusrivi jäsentää vilkasta risteysaluetta
- Olympialaisten päänäyttämö (historiallinen arvo)
- Valtakunnallista merkitystä tapahtuma-aukiona ja ulkoilma-tapahtumien näyttämönä, suuri toiminnallinen arvo



Kuva 105 | Olympiastadionin torni loistaa Paavo Nurmen tien päässä. ML.

Kuva 106 | Olympiastadionin taka-aukio toimii pysäköintialueena. ML.

Kuva 107 | Stadionipuistikko. ML.



Kuva 108 | Helsinginkadun siirron jälkeen puistoksi muutettu alue Mäntymäen kentän eteläpuolella on nimetty Helsingin puistikoksi. ML.

Kuva 109 (alla vasemmalla) | Mainostorni hallitsee kaupunkikuvaa, taustalle jää Olympiastadionin torni. ML.

Kuva 110 (alla oikealla) | Lauri Tahko Pihkalan näköisveistos sijaitsee Stadionin läheisyydessä. ML.





Kuva 111 | Mäntymäen laki ja Stadionin torni. ML.

Kuva 112 | Näköalapaikka Mäntymäen viereisen kalliomäen kärjessä. ML.

Kuva 113 | Puistokäytävä Mäntymäen vierisellä kalliokukkulalla. ML.

3. Mäntymäki

Mäntymäen alue muodostuu kahdesta kalliomäestä Mäntymäentien molemmin puolin. Eteläisempi, varsinainen Mäntymäki, erottuu monissa vanhoissa valokuvissa ja maalauksissa hienona mäntysiluettina. Nykyään alueen kasvillisuus on voimakkaasti lehtipuultaistunut. Alarinteet ovat puistomaiset ja enimmäkseen jalojen lehtipuiden luonnehtimat. Helsinginkadun puoleisella alarinteella kasvaa muutamia erityisen komeita kirsikkapuita. Yleisesti rinteet ovat vesakoituneet ja aivan lakialueet ovat avokalliota. Lakialueiden reunoilla ja rinteessä kasvaa vielä mäntyjä lehtipuiden ja lehtikuusien puristuksessa. Mäntysiluetti on lehtipuultaistumisen seurauksena vaarassa.

Alueella kiemurtelee osittain huonokuntoinen puistopolusto, joka suurimmalta osin on nähtävissä nykyisen laajuudessa vuoden 1932 ilmakuvasa. Osa poluista on perua 1800-luvun lopun puistoyhtiön kaudelta ja on mitattuna esim. vuoden 1891 kartalla. Helsinginkadun kaistajärjestelyiden myötä jalkakäytävää on jouduttu laajentamaan mäen rinteeseen puolelle oopperan tienoilla. Paikalle tehty betonikivimuuri ei vastaa alueen kaupunkikuvallisia vaatimuksia.

Kummankin kalliomäen eteläkärjessä on huonokuntoinen näköala-/oleskelupaikka. Niiltä avautuu näkymät Töölönlahdelle ja sen yli Linnunlauluun. Rinteiden vesakoituminen on kuitenkin sulkemassa näitä tärkeitä näkymiä. Pohjoisemmalla kalliolla avautuu näkymät kohti stadionia ja sen tornia. Pohjoisemman kallion tyvellä stadionin kaaren kohdalla on Tahko Pihkalan 4,5 metriä korkea pronssinen muistomerkki vuodelta 1987.

Entinen Savilan pumppaamon alue pohjoisemman kallion lounaispuolella on aidattu tiiliverhotulla betonimuurilla, jonka sisälle jää vanha tiilinen pumppaamorakennus vuodelta 1934. Mäntymäentien toisella puolella sijaitsee vanha punainen mökki vuodelta 1917. Mäntymäen länsireunalla on olympialaisiin 1952 valmistunut punatiilinen käymälärakennus, jossa nykyään toimii anniskeluravintola. Ravintolan monenkirjava ympäristö ei sopeudu hyvin puistorinteen maisemaan.¹⁴⁷

Vaalittavat ominaispiirteet:

- Harvinainen mäntypuisto. Jäljellä olevien mäntymäen vaaliminen ja uusiminen.
- Näkymälinjat
- Puistomaisuuden ja luonnontilaisuuden suhde: alarinteet hoidettua puistoa, laet luonnonkalliota ja männikköä

Arvot:

- Kaupunkikuvallisesti erittäin merkittävä viheralue, suuri visuaalinen arvo
- Mäntymäen luoma siluetti näkyy myös talviaikaan, mikä lisää kohteen kaupunkikuvallista merkitystä ja männyn merkitystä puulajina tässä kohtaa. Mäntymäki mahdollistaa ympärivuotisen vihreän siluetin ja samaan aikaan valoisan mäkipuiston.
- Merkittävät kaupunkinäkymät aukeavat mäeltä
- Metsäiset kalliomaat merkittäviä maisemallisina elementteinä Helsinki panoramoissa (kaupunkikuvallinen arvo)
- Säilyneet historialliset polkulinjaukset
- Historialliset tapahtumat (historiallinen arvo)



Kuva 114 | Näkymä Borgströmin patsaalta kohti Töölönlahtea. ML.

4. Kaupunginpuutarha lähiympäristöineen

Kaupunginpuutarha, Talvipuutarha sekä sen edustan ruusutarha sijaitsevat kallioiden selänteiden etelärinteessä, Töölönlahden pohjoisrannalla. Alue rajautuu lännessä Hammarskjöldintiehen ja etelässä Helsinginkatuun. Pohjoispuolisen rajan muodostaa korkea luonnonkivimuuri ja sen takana kulkeva puistokäytävä. Osa-alueeseen kuuluu myös kaupunginpuutarhan ja pääradan välinen puistoalue.

Kaupunginpuutarhan aluekokonaisuus on osaltaan pengerrytetty rinteeseen eri tasoille ja se on kokonaisuudessaan aidattu. Metallinen aita on paikoin huonokuntoinen. Rinteen yläosassa sijaitsee taimi- tuotanto- ja varikkoalue, joka on rajattu pohjois- sivulta korkealla luonnonkivitukimuurilla, ja se on noin 2-3 metriä alempana kuin viereiset kalliot. Kivipenkereen päällä sijaitsevien kasvihuoneiden edustalta aukeaa näkymä kaupunginpuutarhan alueen yli kohti Töölönlahtea. Varsinaisen kaupunginpuutarhan alueella sijaitsee useita rakennuksia, joista vanhimmat ovat 1880-luvulta nykyään toimisto- ja varastokäytössä olevat rakennukset ja Villa Jyränkö vuodelta 1909. Alueella on paljon kasviharvinaisuuksia ja -erikoisuuksia. Alempana rinteellä sijaitsee vuonna 1893 valmistunut Talvipuutarha, joka on suosittu vierailukohde. Sen edustalta avautuu hieno näkymä ruusutarhan yli Töölönlahdelle. Talvipuutarhan terassilla toimii kesäkahvila. Talvipuutarhan edustalla on muotopuutarhatyylinen sommitelma kukkivine kivimuureineen ja ruusutarhoineen. Sommitelmaan kuuluvat myös muotoon leikatut lehmukset.

Kaupunginpuutarhan itäpuoleista puistoympäristöä hallitsee sen läpikulkeva Vauhtitie. Puiston nurmialueilla kasvaa vanhoja lehtipuita ja lehtikuusia. Vauhtitien varrella kasvaa erittäin vanhoja lehmuksia. Henrik Borgströmin patsas sijaitsee pienen kumppareen päällä Kaupunginpuutarhan aidan vierellä. Radan vierellä kulkevan entisen Töölönjoen uoman rehevä kasvillisuus peittää näkymän ratapenkereelle.

Osa-alue on historiallisesti kerrostunut. Sen vanhinta kerrostumaa edustaa Vauhtitien linjaus, joka on peräisin 1800-luvun alusta sekä Vauhtitien

varren puisto, jossa on jäänteitä (osa-alueen puistokäytävät sekä Vauhtitien varren lehmukset) 1850-luvun jälkeen rakennetusta Töölönpuistosta, joka ulottui Mäntymäeltä Töölönlahden rantaa pitkin Alppipuiston eteläosaan asti. Kaupunginpuutarhan alueen rakennuksista osa on 1880-luvulta, jolloin alueella toimi Suomen puutarhaseura. Talvipuutarhan edustan muotopuutarha on säilynyt pääosin 1920-luvun asussa. Puutarhan edustalla olevalla kapealla viheralueella on säilynyt kaupunginpuutarhuri Bengt Schalinin aikana 1950-luvulla istutettua kasvillisuutta.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- 1800-luvulta peräisin olevat puistokäytävä- ja tielinjaukset
- Vauhtitien puistomainen ympäristö nurmipintoineen ja puistopuineen
- Töölönjoen vanha uoma ja sen rehevä kasvillisuus
- Talvipuutarhan edustan muotopuutarhan alkuperäinen sommitelma kukkivine muureineen
- Kaupunginpuutarhan kivipengerrykset ja muurit sekä kasvilajiston monipuolisuus
- Näkymät kaupunginpuutarhasta Töölönlahdelle

Arvot:

- Puutarhataiteellinen arvo – Svante / Paul Olssonin muotopuutarhasuunnitelma 1910–20-luvulta, 1800-luvulta peräisin olevat istutukset
- Historiallinen arvo – Töölönpuisto
- Kaupunkikuvallinen arvo – näkymät Töölönlahdelle ja lahdelta, kiintopiste
- Kulttuurihistoriallinen arvo – muistomerkit, muistopuut, kaupunginpuutarhan toiminta alueella
- Kasvilajistollinen arvo – monen Keskaskasvin¹⁴⁸ lisäyslähde kasvaa alueella



Kuva 115 | Oikealla näkyvät Vauhtitien viressä kasvavat lehmukset ovat mahdollisesti Töölön puistoyhtiön istuttamia. ML.

Kuva 116 | Kaupunginpuutarhan komea kivimuri sen pohjoisrajalla. ML.

Viereisellä sivulla:

Kuva 117 | Kaupunginpuutarhan ruusutarha. ML.

Kuva 118 | Kaupunginpuutarhan kukkivat muurit. ML.





Kuva 119 | Eläintarhan puistometsää. Komeat lehtikuuset tuovat puistomaista ilmettä luonnonpuiden joukkoon. ML.

Kuva 120 | Hammarskjöldintie Eläintarhassa noudattelee 1800-luvun linjausta. ML.

Kuva 121 | Stadionintien linjaus on säilynyt 1800-luvulta asti. ML.

Viereisellä sivulla:

Kuva 122 | Uimastadionin alueita on kunnostettu viime vuosina. ML.

Kuva 123 | Sisäänkäynti uimastadionille. ML.

5. Metsäisellä kallioselänteellä oleva Uimastadion ja sen ympäristö

Laaja kallioselänne mutkittelevine käytävineen muodostaa Eläintarhan urheilupuiston metsäisen ydinosaan. Alueella on luonnontilaisen oloisia kallioisia metsiköitä, joiden lomassa kulkee tiheä maastomuotoja seuraileva käytäväverkosto. Alueen poikki kulkee Eläintarhan alueen pääreitti Hammarskjöldintie. Asvaltti- ja kivituhkapintaiset käytävät ovat osin huonokuntoisia. Puusto on tiheää, eikä pitkiä näkymiä synny, poikkeuksena Kaupunginpuutarhan pohjoisrajaa kulkeva käytävä, jota pitkin aukeaa näkymiä mm. kohti Olympiastadionia. Alue rajautuu lännessä Pohjoiseen Stadionintiehen, jonka läheisyydessä on metsäinen koirapuisto. Idässä aluetta rajaa Vauhtitien kallioleikkaus, jonka lähistöllä kulkevalta käytävän varressa olevalta näköalapaikalta avautuu näkymiä kohti rata-aluetta ja Alppipuistoa.

Selänteen lakialueella sijaitseva Uimastadion on rajattu aidalla omaksi alueekseen, jossa sijaitsee varsinaisen stadionin lisäksi kahvila- ja huoltorakennuksia, vesiliukumäki sekä leikki- ja liikuntavälineitä sekä koripallokenttä. Uimastadionin edustan puistomaista ympäristöä hallitsee avoin nurmipinta ja porttina kasvava komea poppelipari, joka korostaa valkoista stadionrakennusta. Alueen istutukset keskittyvät Uimastadionin sisäänkäynnin ympäristöön, aidan molemmin puolin. Säteittäisten asfalttoitujen käytävien varrella on useita pyörätelineitä, mutta kesän ruuhka-aikaan ne eivät riitä kaikille. Nurmelle on syntynyt portille johtavia oikopolkujia.

Alueen vanhinta historiallista kerrostumaa edustaa metsäiselle selänteelle jääneet lähes koskemattomat kallioalueet, jotka edelleen antavat koko Eläintarhan alueelle vahvan luonnonpuiston leiman. Hammarskjöldintien linjaus noudattelee edelleen vanhaa 1800-luvun puolen välin jälkeen syntyneitä tielinjausta. Uimastadionin ympäristö on säilynyt pitkälti 1950-luvun asussa sen liikunta- ja leikkialueita lukuun ottamatta, joita on kunnostettu viime aikoina. Sen ympäristön istutukset ovat toteutuneet pitkälti Bengt Schalinin suunnitelman mukaan, ja niistä osa on vielä jäljellä. Kallion lakialueiden ympärille 1950-luvulla ja sen jälkeen rakentunut käytäväverkosto on edelleen käytössä.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- Avoin nurmipinta ja säteittäinen käytäväsommitelma Uimastadionin edustalla
- Nurmipinnalta nousevat koivut ja männyt
- Uimastadionin tontilla: avoin nurmipinta, männyt, liuskekivi, alkuperäinen käytäväverkosto
- Hammarskjöldintien linjaus ja sen varren puistomainen ympäristö
- Metsäiset kalliot havupuineen

Arvot:

- Helsingin ensimmäinen maauimala, yksi Helsingin olympialaisten urheilurakennuksista. (Historiallinen arvo, nähtävyyсарvo)
- Bengt Schalinin istutukset (maisema-arkkitehtoninen arvo)
- Metsäiset kallioalueet merkittäviä luonnonalueina ja maisemallisina elementteinä Helsinki panoramoissa (kaupunkikuvallinen arvo ja luontoarvo)
- Säilynyt historiallinen tielinjaus, Eläintarhan ajojen reitti
- Suosittu uimala, kesäisen kaupunkielämän oleskelupaikka, ulkoilu- ja virkistyskäyttö (käyttöarvo)
- Eläintarhan urheilupuiston laaja metsäinen ydinosa, joka antaa metsäisen ilmeen koko alueelle. Merkittävä vihervestoston osa.





Kuva 124 (yllä) | Eläintarhan reunaistutus Nordenskiöldinkadun suuntaan on 1980-luvun alkupuolelta. ML.

Kuva 125 (alla) | Eläintarhan kentän ympäristön ilme perustuu 1980-luvun suunnitelmiin. Kenttää kiertävä koivurivi on vanhempaa perua. ML.

Kuva 126 (viereinen sivu) | Eläintarhan kenttä avattiin vuonna 1910. Se on perukorjattu vuonna 2012. ML.



6. Eläintarhan urheilukenttä ympäristöineen

Eläintarhan urheilukenttä lähiympäristöineen muodostaa yhtenäisen historiallisen urheilualuekokonaisuuden. Kenttä sijaitsee vilkkaan Nordenskiöldinkadun ja Vauhtitien kulmassa ja rajautuu etelästä metsäiseen kallioselänteeseen. Varsinaista urheilukenttää ympäröi puurakenteinen aita ja koivurivistö. Kentän pohjoispuolella on hoidettua puistomaista ympäristöä, jonne sijoitetut urheilupaikat muodostavat laajoja avoimia nurmi- ja kivituhkapintoja. Tiheä monikerroksinen istutusalue rajaa aluetta kadusta ja on perua 1980-luvun suunnitelmista (Eino Pursio). Alueen poikki, kentän luoteispuolella kulkee kaarevalinjainen Hammarskjöldintie, Eläintarhan alueen pääreitti, jonka varrella kasvaa komeita lehtikuusia. Tien toisella puolella, Nordenskiöldinkadun varrella on skeittipuisto.

Urheilukenttä ja sen välittömän lähiympäristön istutukset, kuten koivurivi on säilynyt pitkälti 1910-luvun asussa. Alueen puuistutukset ovat pääosin peräisin 1980-luvulla tehdystä kunnostuksesta. Urheilukenttä on hiljattain kunnostettu.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- Alkuperäinen sommitelma koivurivistöineen ja lauta-aitoineen
- Nurmipintaiset ulkourheilupaikat
- Avoimet nurmialueet ja niitä reunustava kerroksellinen puusto

Arvot:

- Eläintarhan urheilupuiston historiallinen urheilukenttä
- Maisemallisesti ja kaupunkikuvallisesti merkittävä reunuspuusto, joka osaltaan antaa vehreän ilmeen Eläintarhan Nordenskiöldinkadun julkisivuun.
- Suosittu skeittipuisto vuodelta 2006 edustaa urbaania kaupunkielämän uusia muotoja
- Historiallisen Hammarskjöldintien linja ja puistomainen varsi





Kuva 127 | Alppipuiston lammet. ML.

Kuva 128 | Omenakukkapuisto Alppipuistossa. ML.



7. Alppipuisto

Alppipuisto on jakautunut luonteeltaan erityyppisiin alueisiin. Puiston kaakkoisnurkassa Sturenkadun reunassa sijaitsee vuonna 1965 Auli Hietakangas-Kochin suunnittelema omenakukkapuisto, jossa kasvaa marjaomenapensaita ja harvinaisia koristeomenapuita, mm. keskas-lisäykseen otetut 'Linnanmäki' ja 'Tumma kaunotar'.¹⁴⁹ Siihen liittyy myös oleskelualueena toimiva tunnelmallinen 'puutarhuone', jossa on käytetty suuria graniittilaattoja käytävien pintamateriaalina. Omenakukkapuistosta itään avautuu avoin puistomaisen nurmirinteen luonnetilma alue, jonka poikki kulkee porrasyhteys Sturenkadulta Linnanmäelle. Rinteessä kasvaa komeita syreenejä ja joitakin vähemmän tavanomaisia puita, kuten paperikoivuja ja kujasalavaa. Kun rinteestä on viime vuosina jouduttu poistamaan isoja puita, on niiden takaa paljastunut näkymä Linnanmäelle kaupunkikuvallisesti levoton. Omenakukkapuiston ja nurmirinteen väliin jää avokallioalueita, jotka on otettu osaksi puistosommitelmaa.

Puiston lounaisosassa sijaitsevat komeat avokalliot kohoavat jopa 43 metriä merenpinnan yläpuolelle. Kallioilta avautuu vielä laaja panoraamanäkymä Helsingin keskustan siluettiin Töölönlahden yli. Tilanne on muuttumassa, koska umpeenkasvu kallioalueella on hälyttävän nopeaa.¹⁵⁰ Tämä on toistaiseksi vielä kantakaupungin yksi parhaista luonnollisista näköalapaikoista. Kallion alarinteellä Helsinginkadun läheisyydessä sijaitsee Kain Tapperin veistos 'Moduli'. Kallioiden väliin jää vesa-koitunut umpeenkasvamassa oleva notkelma, jota pitkin kulkee polku pohjoiseen alas Tivolitien toiselle puolelle Alppipuiston vehmaaseen laaksoon. Heti Tivolitien alikulun jälkeen tullaan puistonosaan, joka muokattiin puistoksi jo 1850-luvun jälkeen Töölön puistoyhtiön toimesta. Tältä ajalta on jäljellä keisaripaviljongin kukkulan ympäristön käytäväsommitelma ja mahdollisesti vanhoja lehmuksia.

Alppipuiston pohjoisosa koostuu laakson lampipuistosta ja sen itäpuolella kohoavasta kallioisesta mäntyvaltaisesta selänteestä. Puiston nykyinen ilme perustuu 1980-luvun peruskorjaukseen, jonka suunnitteli Lars Liljefors katu- ja puisto-osastolla. Suunni-

Vaalittavat ominaispiirteet:

- Vanhimmat puistosommitelmat 1800-luvun lopulta
- Lampipuisto, omaleimainen keidasmainen laakso
- Kalliipuisto, avokallioiden pitäminen vapaana kasvillisuudesta ja niiden näkyminen kaupunkikuvassa
- Omenakukkapuiston omenapuut ja -pensaat
- Näkymälinjat

Arvot:

- Merkittävät kaupunkinäkömät
- Laajat kallioalueet (kaupunkikuvallinen arvo)
- Kasvilajistollinen arvo – monen Keskas-kasvin lisäyslähde kasvaa alueella
- Historiallisen Töölön puistoyhtiön ydinalueita (historiallinen arvo)
- Merkitys Kallion tärkeimpänä viheralueena (käyttöarvo)
- Merkittävä viherverkoston osa (kaupunkirakenteellinen arvo)



Kuva 129 | Alppipuiston julkisivu Sturenkadulle. ML.

Kuva 130 | Ravintola Alppilan paikalle on istutettu puita. ML.

Kuva 131 | Alppipuiston kirsikkapuuriinne. ML.

Kuva 132 | Alppipuiston julkisivu Viipurinkadulle. ML.



Kuva 133 | Alppipuisto syysasussa. Taustalla rata. ML.

telmassa on selvästikin pyritty vanhan perussommitelman säilyttämiseen. Karu ja kallioinen mäkipuisto vaihettuu puustoisien rinteiden kautta puoliavoimeksi lähes puutarhamaiseksi laakson pohjan puistoalueeksi. Sen pääelementti on pitkänomainen lampi, jota monipuoliset istutusalueet reunustavat. Alueen tunnelma on suojainen, jopa keidasmainen. Lampipuiston yläpuoliseen rinteeseen on istutettu kirsikkapuumetsikkö 1990-luvun lopulla. Sen läheisyydessä on pieni ulkoilmanäyttämö ja nurmikentän itäreunassa sijaitsee puinen paviljonki. Sen vieressä rinteessä on edelleen näkyvissä entisen hyppyrimäen alastulorinne. Kalliolle rakennetusta puiston toisesta paviljongista avautuu kapea, mutta pitkä kaupunkinäkö kohti Kansallismuseon tornia. Toiseen suuntaan avautuu laaja näkö kohti Pasilaa. Tivolitien läheisyydessä puiston nykyilme on viimeistelemätön. Kallion suunnasta saavuttaessa laajoja alueita puistosta käytetään Linnanmäen

pysäköintialueina. Puiston länsirinteellä Tivolitietä reunustaa maakivien rivi kadunvarsipysäköinnin estämiseksi. Entisen maineikkaan puistoravintola Alppilan paikan merkittävyyttä ei ole nostettu esiin myöhemmissä kunnostuksissa, vaan sen pihalle on istutettu paljonkin puustoa entisille avoimille alueille. Myös Alppilan terassilta avautuneet näkymät ovat umpeenkasvun myötä kadonneet.

Kaikista muutoksista huolimatta Alppipuisto on viihtyisä ja hyvin suosittu puisto. Siitä kertoo myös asukaskyselyn tulokset, joiden mukaan Alppipuisto koettiin toiminnallisesti parhaaksi ja maisemallisesti hienoimmaksi puistoksi Kalliossa.¹⁵¹ Sen kaupunkirakenteellinen merkitys Alppilan ja Kallion alueen suurimpana viheralueena ja viheryhteytenä keskuspuistoon kautta pohjoiseen ja etelään Töölönlahdelle on korvaamaton.



Kuva 134 | Leninipuiston vesiallas. ML.

Kuva 135 (viereinen sivu) | Vuosien 1961–1962 puutarhanäyttelyn juliste. Arkkitehtuurimuseo.

8. Leninipuisto

Alppipuiston itäisille kallioiden 1960-luvun alussa puutarhanäyttelyä varten perustettu Leninipuisto on kasvillisuudeltaan monipuolinen oleskelupuisto. Käytäväverkosto on taidokkaasti linjattu kallioiden lomiin ja puutarhanäyttelyä varten rakennettu perussommitelma on säilynyt. Vielä 1950-luvun ilmakuvasa alue oli lähinnä avokalliota. Puutarhanäyttelyä varten alueelle tuotiin multaa laajoja istutuksia varten, jotka nykyään muodostavat erittäin vehreän yleisilmeen puuvartisten kasvien osalta. Rungas perennalikoima on sen sijaan miltei hävinnyt. Kasvaminen kalliolla todennäköisesti melko ohuen multakerroksen varassa on kasveille rankkaa ja kasvillisuus onkin monin paikoin huonokuntoista sekä hoidon puutteessa ylikasvanutta ja siten uudistamisen tarpeessa. Alueelle on viime vuosina istutettu kokeilumielessä uusia erikoisuuksia, ajatuksena että ne jatkavat puiston perinnettä monipuolisena ”kasvikeitaana”. Istutukset kuitenkin poikkeavat huomattavasti tyyliltään ja sommitteluperiaatteiltaan 1960-luvun alkuperäisistä istutuksista.

Puiston keskusaiheena ja tärkeimpänä maisema-arkkitehtonisena elementtinä on kallioiden lomitse kiemurteleva puro, joka päättyy suuren vesialtaaseen. Allas rajautuu toiselta sivultaan luonnonkallioon ja toisen sivun muodostaa linjakas betonireuna. Kontrastinen sommitelma on onnistunut. Puiston merkittävin puu, suuri jalopähkinä, levittäytyy altaan ylle. Koristeallas on kuitenkin huonokuntoinen ja vuotaa.

Koristealtaalta lähtee liuskekivinen leveä polku, joka johdatteli näyttelyvierailta osastolta toiselle. Polku on nykyään huonokuntoinen. Näin laajana aiheena liuskekiven käyttö on Helsingin julkisissa puistoissa harvinaista.

Puiston pohjoisosaa hallitsee laaja luonnontilaisen oloinen avokallioalue, joka on varsinaisen puutarhanäyttelyalueen ulkopuolella.

Puiston ränsistyneen yleisilmeen ja rakenteiden huonon kunnon vuoksi käynnistettiin peruskorjauksen suunnittelu vuonna 2010 ja itse peruskorjaus vuonna 2012. Suunnitelmassa on pyritty kunnioittamaan Maj-Lis Rosenbröjjerin alkuperäistä sommitelmaa ja henkeä. Tavoitteena on korjata

puiston rakenteet ja kasvillisuusommitelmat 1960-luvun ajatusten mukaan ja säilyttää puutarhanäyttelyä varten rakennettu perussommitelma. Uusina elementteinä puistoon tulee valaistus sekä entisen leikkialueen paikalle sijoittuva kukkatarha oleskelua varten. Sisäänkäynti Sturenkadulta Leninipuistoon uusitaan kokonaan, koska aiemmin puistoon saavuttiin paikoitusalueen reunassa kulkevaa kapeaa polkua pitkin. Peruskorjauksessa osa nykyisin pysäköintiin käytettävästä alueesta muutetaan puistomaiseksi sisäänkäynniksi.¹⁵²

Vaalittavat ominaispiirteet:

- 1960-luvun perussommitelma
- Kasviharvinaisuudet
- 1960-luvun liuskekivialueet ja vesiaihe

Arvot:

- Puutarhataiteellinen arvo – Rosenbröjjerin kokonaissommitelma 1960-luvulta
- Kasvilajistollinen arvo
- Suhteellisen laaja puistokokonaisuus Kallion tiheästi rakennetulla alueella – käyttöarvo





Kuva 136 | Näkymä Töölönlahden yli Vesilinnanmäen kallioille. Linnanmäen laitteet hallitsevat maisemakuvaa. ML.

Kuva 137 | Linnanmäen julkisivu Alppipuistoon kaippaa suojaistutuksia. ML.



9. Linnanmäki

Linnanmäen huvipuistoalue sijaitsee Vesilinnanmäen laella, kallioisella selänteellä pääradan ja Sturenkadun välissä, alkuperäisen Alppipuiston ympäröimänä. Kaakosta alue rajautuu 1950-luvun koulu- ja kulttuurirakennuksiin ja luoteesta Tivolitiehen. Koillisesta se rajautuu Leninipuistoon ja lounaasta Alppipuiston kallioalueeseen. Koko huvipuistoalue on rajattu ympäröivistä katu-, puisto- ja korttelialueista korkeilla aidoilla, minkä takia se muodostaa oman kokonaisuutensa. Huvipuistoalueelle on kaksi sisäänkäyntiä, toinen Sturenkadun puolella ja toinen Tivolitien puolella. Huvipuiston pysäköinti on järjestetty sen luoteispuolelle, Tivolitien toiselle puolelle Alppipuiston alueelle sekä rakentamattomalle tontille. Huvipuiston kasvillisuus on kirjavien ja pienipiirteisten puutarhamaisten istutusten hallitsemaa, mutta paikoitellen, mm. vesisäiliön ympäristössä kasvaa vanhaa komeata puustoa.

Huvipuistossa on reilut 40 erilaista suurta ja pientä huvipuistolaitetta, jotka hallitsevat sekä huvipuiston sisäisiä näkymiä, että laajoja näkymiä mm. Töölönlahdelta. Alueen monet korkeat huvittelulaitteet näkyvät kaupungin panoraamassa häiritsevinä, selvästi korkeampina kuin Stadionin torni. Huvipuiston vanhin laite on karuselli (1896), muita vanhoja huvipuisto laitteita on puinen vuoristorata (1951, laajennettu useasti sen jälkeen), kummitusjuna, autorata ja Vekkula. Lisäksi huvipuistossa on runsaasti muita rakenteita ja rakennuksia, kuten pelihalleja, huvipuistopelejä, kioskeja ja ravintoloita. Kookkaista rakennuksista mainittakoon Peacock-teatteri sekä 1990-luvulla rakennettu Sea Life -akvaario. Huvipuiston alueella sijaitsee kolme kaupungin taidemuseon julkista veistosta.¹⁵³ Huvipuiston toiminnasta vastaa 1957 perustettu Lasten Päivän Säätiö.

Linnanmäen huvipuisto sijoittui vanhan Töölönpuiston näköalapaikalle, Vesilinnanmäen kallioille, joita vuonna 1949 esitettiin suojeltavaksi: ”Mahtavasti nousevia, alastomia kallioseinämiä ja -pintoja. Varsinaisen Helsingin korkein kohta luonnonnäköalapaikka (42–43 m yläp. meren) täällä. Laajoja näkymiä kaupunkiin ja Lauttasaarenselälle.”¹⁵⁴ Alun

perin huvipuisto oli väliaikainen Lasten päivä-tapahtumaa varten rakennettu tivoli, joka muistutti lähinnä ”hätäisesti kasaan koottua hökkelilylä.”¹⁵⁵ Huvipuistolle vuokrattu alue oli laaja, mutta toiminnot sijoittuivat pääosin kahden vesisäiliön ja Tivolitien sekä Sturenkadun kortteleiden väliselle alueelle. Kaupunki oli luovuttanut alueen alun perin kolmeksi vuodeksi, mutta vuokrasopimusta jatkettiin vuonna 1953 koska kaupungilla ei ollut tarjota tälle toiminnalle muuta aluetta. Jo tuolloin paikkaa pidettiin huvipuistolle sopimattomana. Alkuperäinen vuokra-alueen koko oli 53 700 neliometriä.¹⁵⁶ Sitä laajennettiin vuonna 1956 noin 20 000 neliöllä, jolloin vuokra-alue saavutti lähes nykyisen laajuutensa.¹⁵⁷ Samana vuonna alueen vuokra-aikaa pidennettiin vuoteen 1961 asti. Alue on käynyt toiminnalle nykyään pieneksi, laitteet ja toiminnot on sijoitettu hyvin tiivistä ja paikoin jopa lomittain. Laitteiden välissä kiemurtelee käytäviä, portaita ja luiskia muurirakenteineen ja kaiteineen. Paikoin ahdas ja sekava vaikutelma tekee alueesta vaikeasti suunnistettavan.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- Vanhat huvipuisto- ja tivoli-alueelle ominaiset laitteet, kuten vuoristorata
- Vanhat vesisäiliöt

Arvot:

- Linnanmäki on Helsingin suosituin matkailukohte ja Suomen suosituin huvipuisto.
- 60 vuotta kestänyt huvipuistotoiminta.



Kuva 140 | Näkymä Vesilinnanmäen kalliolta kohti Eläintarhaa. ML.

Viereisellä sivulla:

Kuva 138 | Näkymä Helsinginkadulta Linnanmäen suuntaan. ML.

Kuva 139 | Sturenkadun sisäänkäynti Linnanmäelle. ML.



Kuva 141 | Rata-alue jakaa Eläintarhan puistoalueen kahteen osaan. Vasemalle jää Alppipuisto ja radan toisella puolella näkyy nykyään Eläintarhaksi kutsuttu alue. ML.

Kuva 142 | Helsinginkadun alikulkusilta. ML.

Kuva 143 | Tivolitien alikulku vie Alppipuistoon. ML.

Viereisellä sivulla:

Kuva 144 | Eläintarhan ajojen pääsylippu vuodelta 1953. Eläintarhan ajot järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 1932 ja viimeisen kerran vuonna 1963. Yksityiskokoelma.

10. Rata-alue ja Vauhtitie

Suomen rautateiden päärata halkaisee Eläintarhan laajan puistoalueen kahteen osaan. Rata-alue sijoittuu kallioselänteiden väliseen kapeaan laaksoon. Rata-aluetta on laajennettu moneen otteeseen, ja nykyisellään sitä rajaa osan matkaa kallioselänteistä louhitut kallioleikkaukset. Eläintarhan kohdalla pääradalla on 10–11 raidetta ja rata-alueen leveys on noin 50 metriä. Rata-alueen itäpuolta kulkee kevyenliikenteen reitti ja länsipuolta osan matkaa Vauhtitie. Kevyenliikenteen reitti sijaitsee siltojen kohdalla radan tasossa ja Alppipuiston laaksoissa noin 8 m alempana. Vauhtitie sijaitsee noin 5–8 metriä rata-aluetta alempana. Rata-alue on rajattu osaksi suoja-aidalla. Eläintarhan alueella radalla on kolme alikulkusiltaa, Nordenskiöldinkadun, Tivolitien ja Helsinginkadun kohdalla.

Rata rakennettiin alun perin yksiraiteisena, mutta ratapenger tehtiin kahta raidetta varten. Ensimmäisen radan linjaus on ilmeisesti sijainnut nykyisen rata-alueen länsiosalla. Rata säilyi kaksiraiteisena Eläintarhan alueella ilmeisesti 1800-luvun loppuun ja neliraiteisena ainakin 1940-luvulle asti. 1960-luvulla alueelle suunniteltiin 8 raidetta. Tänä vuonna (2012) tulee kuluneeksi 150 vuotta radan käyttöönotosta.

Vauhtitien pohjoisosassa sijaitsee Eläintarhan urheilukentän kadun suuntaiset pysäköintialueet. Tien ja radan välissä on jyrkkä luiska ja nuori puurivi. Myös pysäköintialueella on puuistutukset. Tie kulkee sen keskivaiheilla kapeassa tilassa radan pengertuiskan ja kallioleikkauksen välissä. Vauhtitietä ja sen pysäköintialuetta rajaa jyrkästi nouseva puustoinen kallioselänne, jonka päällä Uimastadion sijaitsee. Vauhtitien reunaa kulkee vilkas pyöräreitti. Vauhtitien ympäristö on luonteeltaan epämääräistä radanvarren aluetta.

Vauhtitien linjausta on siirretty leveytensä verran länteen radan laajentuessa joskus 1940-luvun jälkeen. 1900-luvun alusta peräisin olleen tien alkuperäisen linjauksen päällä on nykyään radan pengertuiska. Alueella ajettiin kansainväliset Suomen suurajot eli Eläintarhan ajot, Suomen suurimmat auto- ja

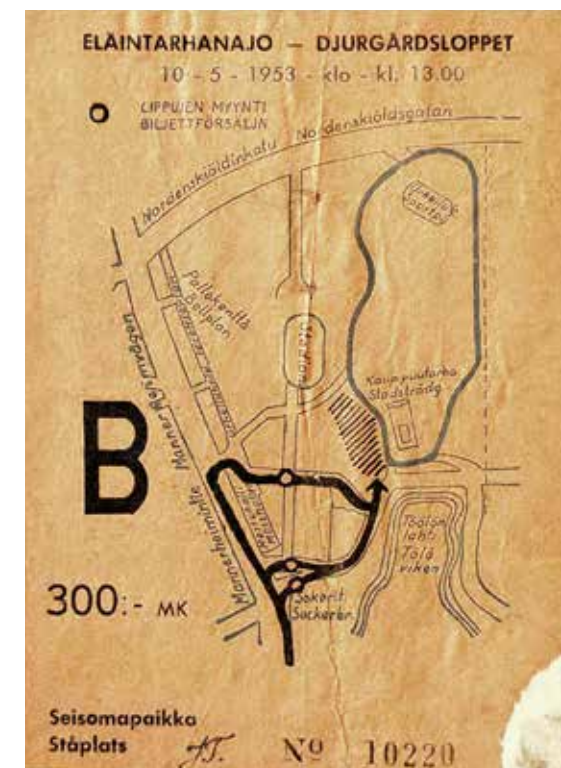
moottoripyöräkilpailut, vuosina 1932–1963. Vauhtitiellä sijaitsi ajojen lähtö- ja maalisuora. Läntisimmillä raiteilla oli katsomovaunuja.

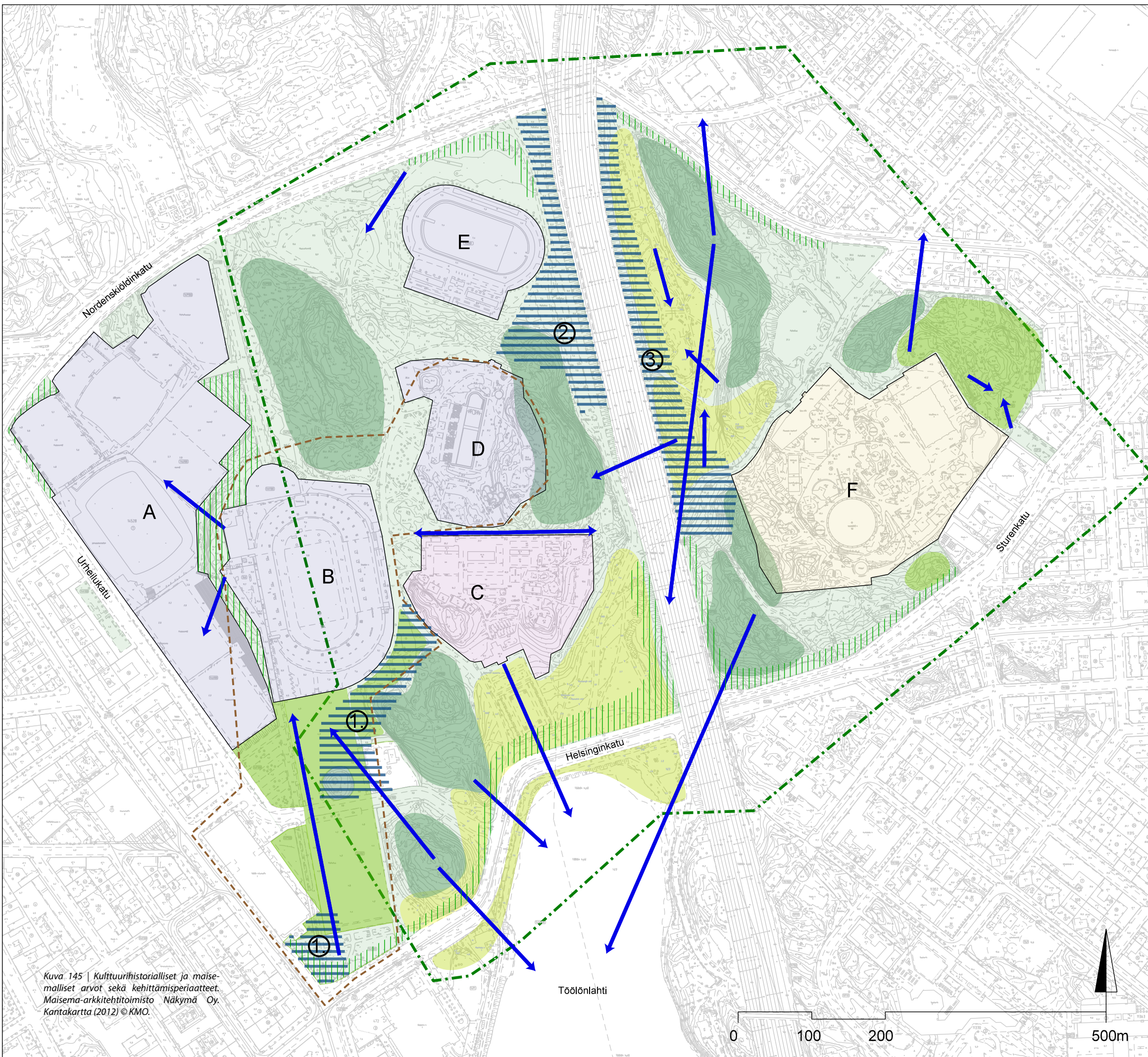
Vaalittavat ominaispiirteet:

- Kulttuurihistoriallinen päärata

Arvot:

- Päärata (kulttuurihistoriallinen arvo)
- Eläintarhan ajot (kulttuurihistoriallinen arvo)
- Vauhtitien tieyhteys peräisin 1900-luvun alusta.
- Vauhtitien reunassa kulkee kevyenliikenteen pääreitti, joka on tärkeä Eläintarhan alueen läpikulkureitti.





MERKINTÖJEN SELITYKSET

- "Töölön puiston" likimääräinen alkuperäinen rajaus 1860-luvun suunnitelmakartan mukaan (huom, kartan ajoitus on arvioitu).
- Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto.
- Yhtenäisenä säilytettävä puistoalue
- Vanhimmat rakennetut puistoalueet (1850-luvun jälkeen) sisältävät myöhempiä kerrostumia eri ajoilta. Näillä alueilla toimenpiteiden tulee olla säilyttäviä tai palauttavia.
- Kalliometsät ja avokalliot ovat olennainen osa puiston alkuperäistä sommitelmaa. Puiston eteläreunan avokalliot ovat kaupunkikuvallisesti merkittäviä Töölönlahdelta avautuville näkymille sekä luontaisina näköalapaikkoina.
- 1930 ja -60-luvun kerrokset puistossa, Olympiapuisto (1930-luku), Leninipuisto ja Omenakukkapuisto (1960-luku). Leninipuisto on puutarhataiteellisesti erityisen arvokas kokonaisuusmitelma.
- Kaupunkikuvallisesti tärkeä puistojulkisivu
- ← Tärkeä näkymä

TOIMINNALLISET ALUEET

- A** Nurmipintaiset pallokentät ovat muodostaneet vanhan laakson avoimeen maisematalaan toiminnallisen alueen 1910-luvulta lähtien. 2000-luvun jalkapallostadionin massiiviset katsomorakenteet tukkivat pitkät näkmät. Kenttäalueita rajaavat kapeat puustovyöhykkeet muodostuvat maisemakuvassa merkittäviksi.
- B** Olympiastadion on tärkein olympiarakennuksista. Sen 72-metrinen torni on Suomen olympialaisten symboli sekä yksi Helsingin tärkeimmistä tunnuskuivistä. Stadionin kokonaisuuteen kuuluvat sen etelä- ja pohjoispuolelle sijoittuvat aukoiden tilasarja ja niihin liittyvät istutukset, mm keskiosan luonnonkumpare.
- C** Kaupunginpuutarhan alue on rajattu pohjoispuolelta korkealla luonnonkivituksella. Kasvihuoneiden edustalta aukeaa näkymä talvipuutarhan yli Töölönlahdelle. Useat rakennuksista on peräisin 1880-luvulta. Alueella kasvaa paljon kasviharvinaisuuksia.
- D** Uimastadion on Helsingin ensimmäinen maauimala ja yksi Helsingin olympialaisten funktionalistisia edustavista urheilurakennuksista. Sen ulkoalueet muodostuvat luonnontilaisesta kallioalueesta sekä altaiden ja sisäänkäynnin puistomaisesta ympäristöstä.
- E** Eläintarhan urheilukenttä muodostaa yhtenäisen historiallisen urheilualuekokonaisuuden vuodelta 1910. Kenttää ympäröi alkuperäinen puurakenteinen aita ja kiviurivistö. Kentän pohjoispuolella on hoidettua puistomaista ympäristöä, jonne sijoittuu urheilupaikkoja.
- F** Linnanmäen alueella on tuttuja kaupunkikuvallisia elementtejä, kuten maailmanpyörä, vanha vuorisatorata, vesilinna ja pyöreä vesisäiliö. Uudet suuret huvipuistovälineet häiritsevät kaupunkikuvaa. Linnanmäen lähijulkisivut eivät ole kaupunkikuvallisesti tydyttävällä tasolla.

MUUTOSALUEET

- 1. Mäntymäen kentän ja Olympiastadionin rinteiden läpi kulkeva Pisararadan linjaus aiheuttaa alueelle peruuttamattomia muutoksia: alueen historiallisen luonteeseen liittyvät kalliorinteet ja -mäki louhitaan radan vuoksi pois. Alue tulee sovitaa 1930-luvun Stadionin arvokkaaseen kokonaisuuteen. Maisemarakentamisen keinoin palautetaan kalliometsien luonnetta louhittuille alueille. Kisaohjelmassa päätetty asemarakennus antaa mahdollisuuden alueen nykyisen ilmeen parannukseen.
- 2. Vauhtien alueella Pisararata on suunniteltu kulkeväksi ratasillalla, jonka alle muodostuu epämääräisiä ja turvattomia alueita. Maisema-arkkitehtuurin keinoin parannetaan ratasillan alaisten alueiden käyttömahdollisuuksia ja viihtyisyyttä.
- 3. Alppipuiston reuna pääradan kohdalla on Pisararataan liittyvä muutosalue. Radan tuoma lohkaisu Alppipuistoon on haitallinen puiston historialliselle arvolle ja käyttöarvolle. Avolouhintana tehtävä tunneliosuus sijoittuu puiston vanhimpien alueiden kohdalle. Rata tunnelin kannen päälle uudelleen rakennettava puistoalue tulee sovitaa yhteen muun puistoalueen historiallisten ominaispiirteiden kanssa.

KULTTUURIHISTORIALLISET JA MAISEMALLISET ARVOT SEKÄ KEHITTÄMISPERIAATTEET 1:5000

PISARA - Eläintarhan alueen ympäristöhistoriallinen selvitys

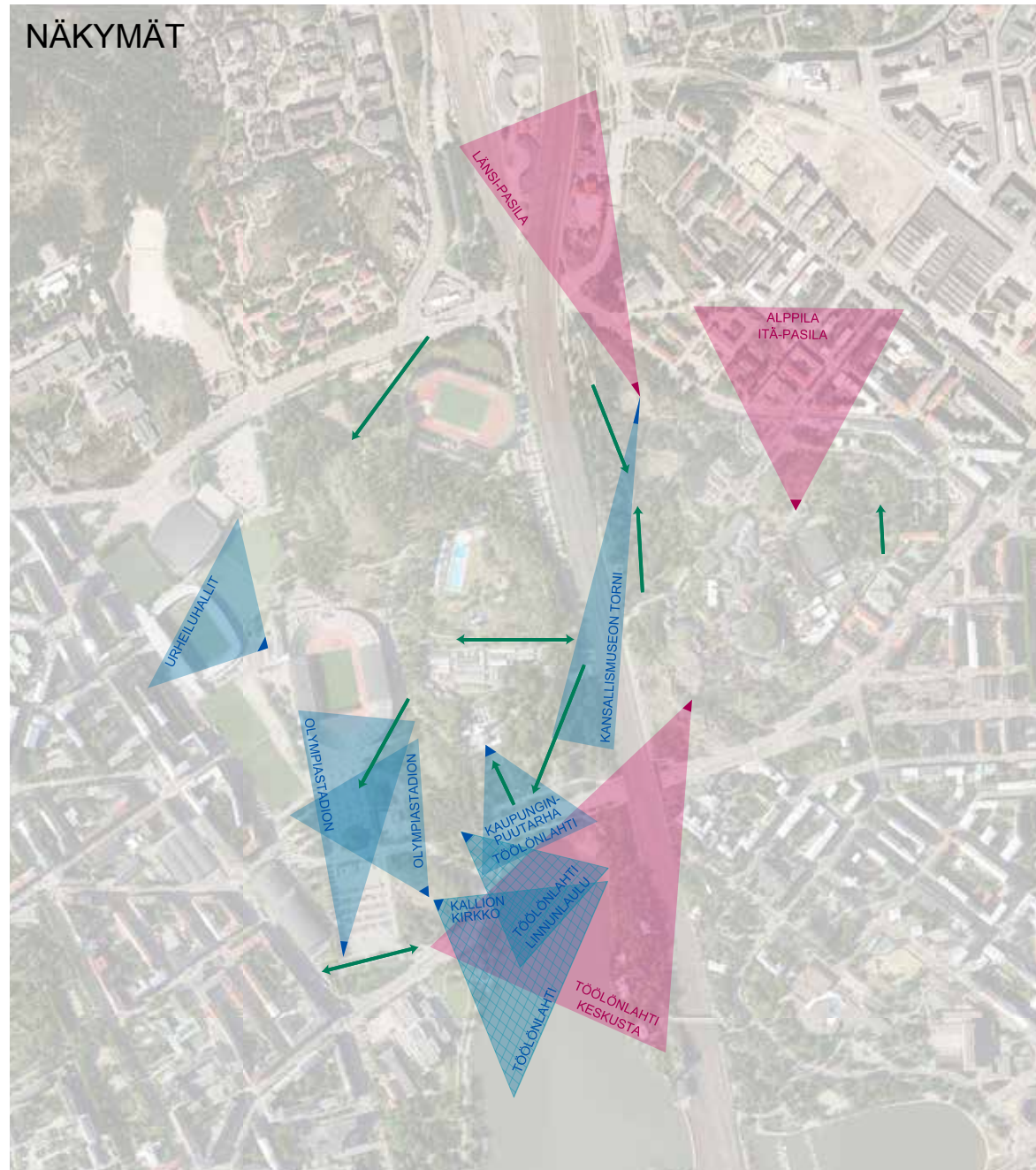
Maisema-arkkitehtitoimisto **NÄKYMÄ** oy

15.12.2012

Kuva 145 | Kulttuurihistorialliset ja maisemalliset arvot sekä kehittämissperiaatteet. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Kantakartta (2012) © KMO.






NÄKYMÄT





MERKINTÖJEN SELITYKSET

PARHAAT NÄKÖALAPIKAT

-  KAUPUNKIKUVALISESTI MERKITTÄVÄ LAAJA KAUPUNKIPANORAAMA
-  KAUPUNKINÄKYMÄ
-  UMPEENKASVAVA KAUPUNKINÄKYMÄ

TÄRKEIMMÄT PUISTON SISÄISET NÄKYMÄT

-  NÄKYMÄ PUISTOKOHTEESEEN
-  PUISTON NÄKYMÄAKSELI

Kuva 146 | Näkymäkaavio. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Nykytilanteen ilmakehä (2012) © KMO.



Kuvat ylhäältä alas, vasemmalta oikealle:

Kuva 147 | Näkymä Töölönlahdelle kaupunginpuutarhan kasvihuoneen edustalta. Etualalla talvipuutarhan katto. ML.

Kuva 149 | Töölön jalkapallstadion. ML.

Kuva 148 | Syksyinen näköala Mäntymäeltä Töölönlahdelle. ML.

Kuva 150 | Näkymä Alppipuiston kalliopaviljongilta Kansallismuseon tornille. ML.



Kuva 151 | Mäntymäen lakialue on avokalliota. ML.

9 Kehittämissuosituksia

”Peruskallio on säilytettävä koskemattomana. Se antaa hienon leiman kaupungille, jonka useimmat rakennukset ovat kallioperustalla”

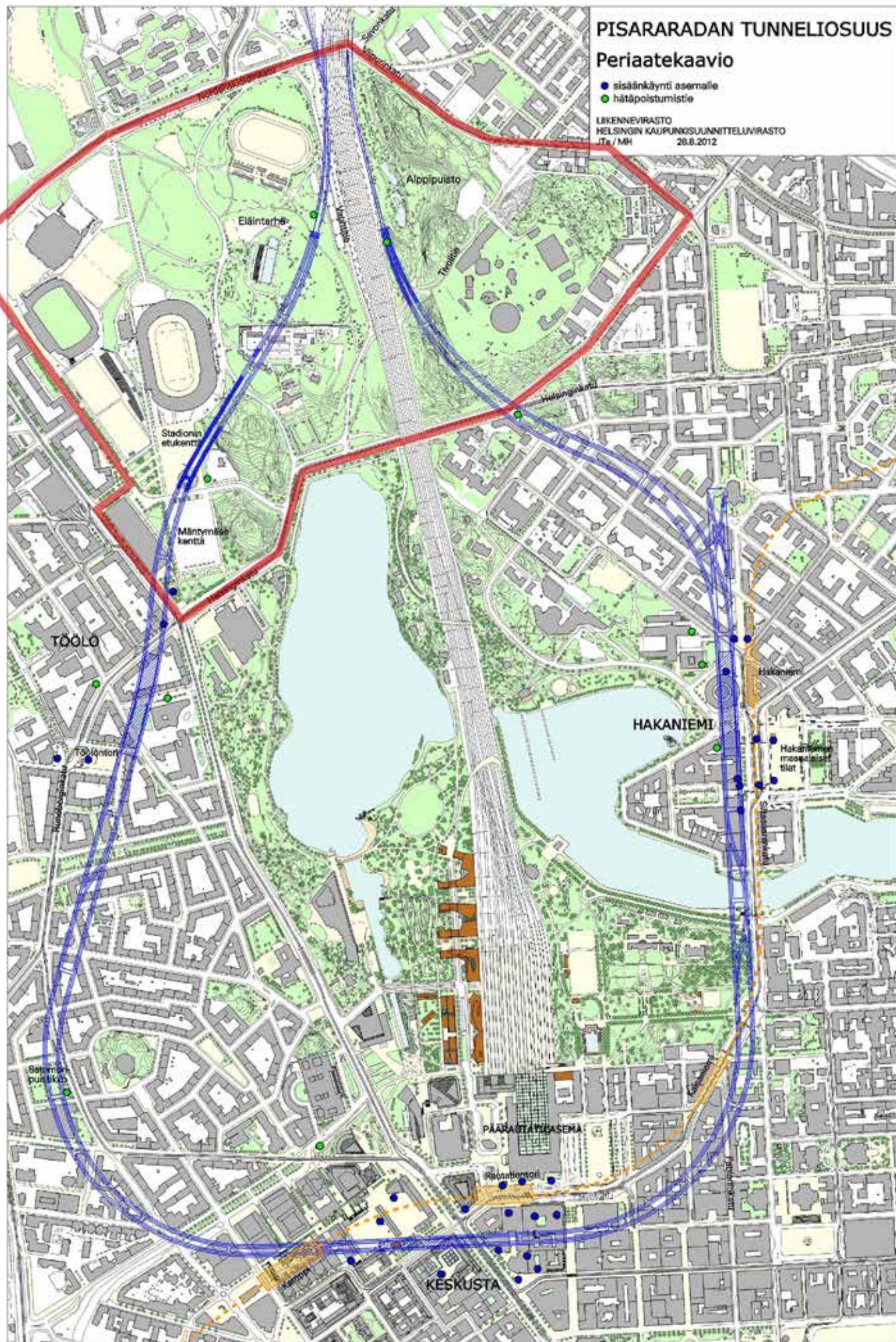
Paul Olsson Suomen puutarhataide 1947, s. 53.

Eläintarhan alue on luonteeltaan poikkeuksellinen viheralue Helsingin keskustassa. Se on alkuaan perustettu puistoalueeksi, mikä heijastuu edelleen sen kokonaisilmeessä. Tarkastelualueen piiriin kuuluu huomattavan suuri määrä maisemallisesti, kaupunkikuvallisesti, puistotaiteellisesti kuten myös kulttuurihistoriallisesti merkittäviä viher- ja urheilualueita, näkymiä, linjauksia, rakennuksia ja muistomerkkejä. Alueen yleisiä kehittämissuosituksia ovat:

- Alueen tilarakenteen jäsentelyn parantaminen koko tarkastelualueella siten, että alueen maisematilat selkiytyvät.
- Alueen puistomaisten ominaispiirteiden vahvistaminen.
- Eläintarhan alueen merkittävien kohteiden säilyttäminen siten, että ne voidaan kokea pääkaupungin arvon mukaisesti tilallisesti ja kaupunkikuvallisesti harmonisempina kokonaisuuksina kuin mitä nyt on laita.
- Peruskallioiden näkyminen kaupunkikuvassa kuuluu Helsingille tyypillisiin ja toisaalta ainutlaatuisiin piirteisiin. Erityisesti tällä alueella on pyrittävä kiinnittämään huomiota kallioalueiden säilyttämiseen, sillä urheilu- ym. muiden suurta- pahtumien yhteydessä sitä esittäviä kuvia lähetetään kaikkialle maailmaan.
- Mäntymäen alueen tulisi saada osakseen hillitysti suomalaistyyppistä kaupunkiluontoa korostava käsittely. Mäntysiluetti on lehtipuuvaltaistumisen seurauksena vaarassa, mutta vielä haluttaessa palauttavissa alueen kaupunkikuvalliseksi pääelementiksi. Paikalla on suuri kulttuurihistoriallinen ja kaupunkikuvallinen arvo harvinaisena mäntypuistona. Alue on erinäisistä leikkauksista huolimatta kaupunkikuvallisesti edelleen erittäin tärkeä. Mäen sijainti Helsinginkadun länsipäässä tasoittaa visuaalisesti Mannerheimintien ja Rune-

berginkadun risteyksessä vellovaa raskasta liikennettä ja oopperatalon suurta rakennusmassaa. Ravintola Olympix tulee sovitaa paremmin Mäntymäen rinteiden reunaan.

- Katujen ja etenkin niiden risteysalueiden visuaalisen kuormituksen keventäminen. Kioskit, mainostaulut, liikennemerkit, muuntajat, jätesäiliöt yms. on nykyään sijoitettu puiden, muiden istutusten, kaupunkikuvallisesti tärkeiden linjojen ja näkymien kannalta epätyytyväväällä tavalla. Niiden sijoitus/poisto on suunniteltava kokonaisuutena alueen arvon mukaisesti. Sama koskee myös Pissarakadun ja muiden maanalaisten tilojen kuluja ja sisäänkäyntejä.
- Tarkastelualueella sijaitsevien lukuisien ja osittain taiteellisesti merkittävien muistomerkkien sijainnin ja näkyvyyden parantaminen eri valaistuksissa ja eri vuodenaikoina. Esimerkiksi Kain Tapperin ’Moduli’ ei pääse lainkaan oikeuksiinsa Alppipuiston kalliolla. Paavo Nurmen patsas ei etelästä päin saavuttaessa erotu juuri lainkaan taustasta.
- Pallokenttien alueen urheilu- ja harjoitusalueiden kehittämisessä tule huomioida alueen toiminnan kasvulle asettamat rajat. Lisäksi jäähallin edustan kaupunkikuvallisen ilmeen parantaminen ja alueen pysäköintijärjestelyjen suunnittelu ovat välttämättömiä kehittämistoimia.
- Linnanmäen huvipuiston toiminnan ja käytön kehittämistä ja tavoitteita on tarkasteltava myös kaupunkikuvallisten ja kulttuurihistoriallisten kriteerien kannalta sekä Vesilinnanmäen keskeisen sijainnin ja kaupunkikuvallisesti merkittävän näkyvyyden takia. Helsingin vanha Vesilinna ja uudempi pyöreä vesisäiliö ovat merkkirakennuksia, joille tulee voida osoittaa niiden keskeisen sijainnin ja pääkaupungin arvon kannalta sovelias käyttötarkoitus. Autoliikenne Linnanmäelle ruuhkauttaa katuja ja pysäköinti aiheuttaa jatkuvia ongelmia. Linnanmäen pysäköintijärjestelyille tulee löytää pysyvä ratkaisu ja poistaa nykyiset tilapäisinä toteutetut henkilöautojen pysäköintialueet.¹⁵⁸



Jatkosuunnittelun tavoitteet Pissararadan vaikutusalueiden osalta

Pissararadan rakentamisen seurauksena tapahtuvien muutosten jatkosuunnittelua ohjaavat tavoitteet pyrkivät huomioimaan puistojen kulttuurihistorialliset ja maisemalliset lähtökohdat. Tavoitteita on esitetty Pissararadan yleissuunnitelman yhteydessä tehtyjen ympäristösuunnitelmien (piirustusnumerot 1400-73/2298-2302) osalta sekä alueille Olympiastadionin eteläpuolelle, joihin ratatunneli joudutaan tämän hetkisten tietojen mukaan rakentamaan avokaivantona. Kehittämisperiaatteita ja tutkittavia/suunniteltavia asioita on seuraavassa annettu Pissararadan vaikutusalueille Alppipuistossa, Vauhtitien alueella, Olympiastadionin etukentällä ja Kisahallin eteläpäädyssä. Jatkosuunnittelun tavoitteena on Pissararadan puistoille aiheuttaman kaupunkikuvan ja tilarakenteen muutosten vuoksi tarpeellinen arvokkaan ympäristön mukainen suunnittelu ja toteutus.

Kuva 152 (viereinen sivu) | Pissararadan tunneliosuus. Tarkastelualue punaisella rajauksella. Liikennevirasto / KSV.

Kuva 153 | Pissararadan avokaivanto kulkisi Olympiastadionin vieritse. ML.





Kuva 154 (yllä) | Messukenttä ja Kisahalli sekä Mäntymäki Stadionin tornista kuvattuna 1949. MV.

Kuva 155 (alla) | Puistokukkula jäsentää aukiotilojen sarjan. ML.

Kuva 156 (viereinen sivu) | Helsingin puistikko Töölön kisahallin päädystä. Paikalle on kaavailtu Pissararadan sisäänkäyntirakennusta. ML.



1. Olympiastadionin rinne, etukentät ja Kisahallin eteläpäät

Olympiastadionin ympäristön alkuperäiseen sommitelmaan kuulunut avoin akseli keskustaan päin; aukioiden, luonnonkumpareen ja reunan istutusten muodostama tilasarjakokonaisuus ja maisematilojen rytmi tulee olla jatkokehitysten lähtökohtana. Kaupunkikuvassa merkittävää on väljyys stadionin ympärillä ja kauas näkyvä torni. Pitkän tähtäimen tavoitteena tulisi olla pysäköintipaikkojen poistaminen stadionin eduskentiltä ja alueen muuttaminen virkistyskäyttöön.

Olympiastadionin rinne. Rinnekalliot ja havupuut ovat tärkeä osa ”Suomi-kuvaa”, jota Stadionilta maailmalle lähetettävissä kuvissa näkyy. Avokaivannon tuhoamia kallioita ja isoja mäntyjä ei pystytä palauttamaan. Siksi stadionin vieressä tulisi kaikin keinoin välttää avokaivantojen tekoa ja tutkia kaikki vaihtoehtoiset ratkaisumallit ratatunnelin tekoon. Mikäli avokaivantoon päädytään, niin kaivannon kannella peittämisen jälkeen rinnealue pyritään saattamaan entiselleen Stadionin hengen mukaisesti, jossa ”metsä” on kiinni stadionissa. Uudet aiheet eivät sovi tähän. Maanpäälle jäävät kallioliekkaukset tulee muotoilla esteettisesti hyvään leikattuun muotoon. Niiden tulee jälkepäin muodostaa visuaalisesti ehjä kokonaisuus kaikilta tahoilta tarkasteltuna. Korvaavissa puuistutuksissa tulee käyttää eri kokoisia puita luonnollisen vaikutuksen aikaansaamiseksi.

Stadionin etukenttä ja Mäntymäenkenttä. Olympiastadionin ympäristön alkuperäiseen sommitelmaan kuulunut avoin akseli keskustaan ja Töölönlahdelle päin, aukioiden, luonnonkumpareen ja reunan istutusten muodostama tilasarjakokonaisuus ja maisematilojen rytmi sekä toiminnot tapahtuma-aukiona tulee olla jatkokehitysten lähtökohtana. Kaupunkikuvassa merkittävää on väljyys stadionin ympärillä ja kauas näkyvä torni. Kenttien keskelle jäävän kaupunkikuvallisesti merkittävän puistokukkulan, jonka pissararadan mahdollinen avokaivanto poistaa, paikalle rakennetaan uusi tasokkaampi puistokumpare. Sen tulisi olla profiililtaan entisen korkuinen ja istutuksiltaan se voisi olla suomalaisuutta korostava sopivan karu. Samalla voidaan suunnitella kukkulaan läheisesti liittyvän Paavo Nurmen patsaan taustan ja lähiympäristön visuaalinen rauhoittaminen.

Kisahallin pääty. Pissararadan Töölön asemaan on tälle alueelle suunniteltu sisäänkäynti. Jatkosuunnittelussa tulee ensisijaisesti tutkia sisäänkäynnin sijoittamista Kisahallin sisälle sen eteläosaan. Pissararadan yleissuunnitelmassa kadun ja puiston rajalle sijoitettu uusi sisäänkäyntirakennus pirstaloi Kisahallin eduspuistikkoa. Mikäli sisäänkäyntiä ei voida sijoittaa Kisahalliin, tulee se suunnitella siten, ettei se heikennä alueen kaupunkikuvaa.





Kuva 157 (yllä) | Tästä kohtaa Pissararadan silta ylittäisi Vauhtitien. ML.

Kuva 158 (alla) | Havainnekuva Vauhtitien ylittävstä ratasillasta. Pissararadan yleisuunnitelma, Sito Oy.

Kuva 159 (viereinen sivu) | Tästä kohtaa Pissararata syöksyisi kalliotunneliin. ML.



2. Vauhtitien alue

Vauhtitien alueella Pissararata on suunniteltu tien ylittävälle sillalle. Sen alle muodostuu helposti epämääräisiä ja turvattomia alueita. Maisema-arkkitehtuurin ja ympäristötaiteen keinoin pyritään parantamaan ratasillan alueen käyttömahdollisuuksia ja ympäristön viihtyisyyttä. Myös talvi-aspekti huomioidaan maisematilassa havukasvien menestymisen takaamisella.

Ympäristötaide. Vauhtitien tulevan sillan ympäristö ratkaistaan maisema-arkkitehtonisena kokonaisuutena, johon voi tarvittaessa liittyä visuaalisesti aluetta kokoavaa ympäristötaidetta. Ympäristötaiteen on tuotava lisäarvoa kokonaisuuteen ja lisättävä alueen viihtyisyyttä.

Luiskien käsittely. Jyrkkä murskeverhoiltu luiska olisi karkea elementti Eläintarhan puistoon. Jyrkät luiskat tulisi suunnitella esimerkiksi porrastettuina luonnonkivitukimuureina, joiden yhteyteen mahdollisuuksien mukaan istutetaan kasvillisuutta.

Tunnelin suuaukon ympäristö. Tunnelin suuaukon ympärille soveltuvat luonnonkivitukimuurirakenteet, joiden avulla saadaan riittävän paksu kasvualusta puille korvausistutuksen tekoon. Paalujuuristen mäntyjen vaatima kasvualustan paksuus (noin 1,5 m) on huomioitava tunneli- ja muurirakenteiden suunnittelussa. Suuaukon kohdalla sijaitsevalla ”Hannes Kolehmainen lenkillä” tulee säilyttää metsälänkin tunnelma.





3. Alppipuisto

Pisarraradan toteutuessa Alppipuiston kohdalla radan reuna siirtyy puistoon päin uusien lisäraiteiden myötä. Rataa ei voida liittää tunnelin jälkeen suoraan olemassa oleviin raiteisiin, koska raiteiden välillä on liian suuri korkeusero. Riittävän loivasti nouseva rata saavuttaa nykyiset raiteet Alppipuiston pohjoispuolella. Uuden radan vaatima alue pidetään mahdollisimman kapeana.

Keisaripaviljongin alue. Tunnelityömaan aikana puistoaluetta tuhoutuu ja sen tuhoamat alueet sovitetaan säilyvään puiston osaan. Työmaavaiheen jälkeen puistoksi uudelleen rakennettava alue tulee toteuttaa niin, että se sovitetaan yhteen muun puistoalueen kanssa. Alueen tilasommitelma ja käytävä rakenne sovitetaan soveltuvin osin 1800-luvun loppupuolelta periytyvään tilanteeseen. Tämä koskee myös maanpinnan korkoja. Kaikki radan aiheuttamat mahdolliset jyrkät luiskat tulee rakentaa porrastettuina luonnonkivitukimuureina, jotka istutetaan kasvillisuudella. Kaikissa korvaavissa puistutuksissa tulee käyttää erikokoisia puita luonnollisen vaikutuksen aikaansaamiseksi. Rakennustöiden alussa alue tulee

dokumentoida ja maakerrosten pintaosat tutkia arkeologin hyväksymällä tavalla.

Alppipuiston reuna pääradan kohdalla. Uudet lisäraiteiden ja pyörätien suunnitellut muurit ja kaiteet tulee toteuttaa riittävän korkeina rakenteina, jotta uuden raiteen liikenteen tuoma häiriö Alppipuiston laaksoon olisi mahdollisimman vähäinen. Rakenne tulisi tehdä puiston puolelta ”vihreäksi seinäksi” kasvillisuuden esim. köynnösten avulla.

Keskuspuiston yhteydet. Vuosien mittaan on useaan kertaan pohdittu mahdollisuutta rakentaa pääradan yli sopivasta kohtaa Alppipuiston ja Eläintarhan välillä viherkansi, jonka kautta linjattaisiin kevyen liikenteen reitit. Vaikka viherkansi ei olisi mahdollinen, tulee tutkia mahdollisuutta järjestää Alppipuiston ja Eläintarhan välillä uusia kevyen liikenteen yhteyksiä yli- tai alikulkuna. Puistoalueen yhdistäminen tukisi myös Bertel Jungin alkuperäistä Keskuspuisto ideaa. Myös Tivolitien alikulkua tulee parantaa mm. valaistuksen osalta.



Viereisellä sivulla:

Kuva 160 | Saapuminen Alppipuiston laaksoon käy kalliokumpareiden solan läpi. Vasemmapuoleinen jää Pisarraradan alle. ML.

Kuva 161 | Keisaripaviljongin paikka Alppipuistossa. ML.



Kuva 165 | Keisaripaviljongin kukkula tuhoutuu, jos Pissarata rakennetaan. 'Pelastakaa Alppipuisto' sanoo banderolli. ML.

Viereisellä sivulla:

Kuva 162 | Pyörätie laskeutuu Alppipuistoon sen pohjoisosassa. ML.

Kuva 163 | Havainnekuva Pissaradasta Alppipuiston laidassa linjausvaihtoehdossa 1. Pissaradan yleissuunnitelma, Sito Oy.

Kuva 164 | Kuvasovite yllä olevan havainnekuvan päälle, jossa Alppipuiston reunamuuri on tehty korkeana rakenteena, mikä mahdollistaa sen, että pyörätien ei tarvitse käydä alhaalla laaksossa ja se voi kulkea radan tasossa. Tällöin myös vihreä seinä Alppipuistossa voitaisiin toteuttaa.

Viitteet

- Pohjoisen Stadionintien länsipuolella on voimassa Birger Brunilan vuonna 1935 laatima asemakaava nro 1562. Jalkapalloalueen asemakaava nro 10630 on vuodelta 1999. Väinö Tuukkasen laatima Stadionin asemakaava nro 3726 on vuodelta 1955. Stadionin etukentällä on voimassa Birger Brunilan vuonna 1942 laatima asemakaava nro 2261. Brunilan laatimia ovat myös Olympiastadionin eteläpuolen kaava nro 1562 vuodelta 1935 sekä Mäntymäen asemakaava nro 2261 vuodelta 1942. Mäntymäen kentällä ja Oopperan alueella on voimassa P. Pietarilan vuonna 1986 laatima asemakaava nro 8835. Kisahallin pikkupuiston K. Velheimin laatima asemakaava nro 7675 astui voimaan vuonna 1977.
- www.rky.fi, 12.11.2012
- Martin Bunders, 4.10.2012 ja sähköposti 30.10.2012
- Kauppias J. N. Myhr rakennutti tiilitehtaan eteläpuolella sijainneen mineraalilähteen – ns. Töölön lähteen – vierelle kaivohuoneen, jossa helsinkiläiset kävivät hoidattamassa terveyttään, Koskinen 1999, passim.
- Möller, s. 28.
- Suo oli saanut nimensä kenraali tai prikaatinkomentaja Krasnasteffistä, joka oli hyökkäämässä Helsinkiin venäläisten joukkojen mukana hattujen sodassa eli vuoden 1742 elokuussa, mutta menetti tällä alueella käydyssä taistelussa henkensä. Kenraali oli tataari ja hänen nimensä oikeinkirjoitusasu on vakiintunut. Se esiintyy lähteissä hyvin erilaisissa muodoissa, kuten Krasnostchjokoi jne.
- Kauppias J. N. Myhrin vuokraamien niittyjen määrää ja kokoa ei tutkittu tarkemmin tämän selvityksen yhteydessä, sillä ne eivät liity selvityksen tavoitteisiin.
- Vrt. Stenius, kartta nro 62. Huom. kauppias J. N. Myhrin sukunimi ja siitä muokatut genetiivi-muodot esiintyvät 1700- ja 1800-luvun dokumenteissa hyvin erilaisissa kirjoitusasuissa, mm. yhtä usein ilman h-kirjainta kuin sen kera. Nimestä näkyy uudemmassa kirjallisuudessa myös erheellinen ”Myren”-muoto.
- Finlands Allmänna Tidning nro 11, 15.1.1847, s. 3 (maistraatin tiedonantoja): ”Nr. 51 & 52 ... Jordstycken vid Myhrens äng som få besittas intill 1852 års utgång”.
- Rosenströmin toiminnasta ks. Parland-von Essen, s. 131 ff.
- Koskisen, 2000, s. 48, mukaan tämä lähde sijaitsi: ”... aivan Alppipuiston pohjoisimmassa päässä alhaalla melkein heti kallioiden kupeessa aivan koira-aitauksen pohjoispuolella, mutta tätä reunustavan polun itäpuolella”. Lähteen sijainti ei näytä tulleen merkityksi millekään nykypäiviin saakka säilyneelle kartalle. Helsinkiläisten aiemmin käyttämän terveyslähteen, ns. Töölön lähteen, käyttämisestä oli luovuttu vuonna 1792, koska sen vesi oli usein ollut liejuuntunutta. Se sijaitsi nykyisen oopperatalon lähistöllä, ks. Liski–Ruoff–Saarikko, s. 11–13 ja kuvat 3 f.
- Koskinen 2000, s. 50.
- Koskinen 2000, s. 49–59.
- Koskinen, 1990, s. 12; Åström s. 80, 92 ff.
- Helsingfors Tidningar, nr 29, 10.12.1851, s. 1; Morgonbladet nr. 28, 15.4.1847, s. 4.
- ”Folknöjen”, Helsingfors Tidningar 6.6.1846, nr. 44, s. 2 f.
- Helsingfors Tidningar, nr. 27, 5.4.1851, s. 2; Morgonbladet nr. 28, 15.4.1847, s. 4. Sanomalehdissä tässä yhteydessä mainitut muutkin puistot, kuten Kööpenhaminan Dyrehaven ja Turun Ruissalo, olivat entisiä kuninkaallisia metsästyspuistoja. Niihin oli ennen vanhaan ollut tapana hankkia peuroja, mutta myös muita eläimiä ns. ajometsästyksiä varten. Suuri osa Tukholman Djurgårdenista oli kuitenkin ollut aina avoin kaikille kansalaisille, ja viimeisestä kuninkaallisista jahteja varten varustusta alueesta oli luovuttu 1820-luvulla. Tukholman tapahtumia seurattiin varsin tarkkaan Helsingissä, olivathan kaupungin vanhimmat asukkaat syntyneet Ruotsin kansalaisiksi ja tottuneet pitämään sitä pääkaupunkina ja monessa suhteessa esikuvallisena keskuksena.
- Vuoden 1888 marraskuussa luutnantti August Fabritius ehdotti Helsingin anniskeluyhtiön johtokunnalle, että se perustaisi eläintarhan – en zoologisk trädgård – Korkeasaarelle. Anniskeluyhtiö oli vuokrannut Korkeasaaren kaupungilta vuonna 1882 ja perustanut sinne ravintolan, joka ei ottanut menestyäkseen. Fabritius ajatteli, että eläintarha houkuttelisi saarelle enemmän kävijöitä eli saari alkaisi tuottaa anniskeluyhtiölle voittoa. Esikuvana oli epäilemättä Tukholman Skansenin eläintarha. Anniskeluyhtiön ao. komitean muut jäsenet olivat puolestaan sitä mieltä, että eläintarha sopisi perustaa Alppilan ympäristön kumpuilevaan maastoon. Kaupunginvaltuusto kieltäytyi kuitenkin vuokraamasta ao. aluetta Anniskeluyhtiölle. Ilmeisesti tähän vaikutti se, että eläintarhaa pidettiin joissakin piireissä eläinrääkkäykseenä, ks. Hertzberg s. 72. Niinpä eläintarha perustettiin Korkeasaarelle Fabritiuksen alkuperäisen suunnitelman mukaisesti.
- Helsingfors Tidningar 17.3.1847, nro 21, s. 1 f.
- Ibid.
- STP 24.11.1848, asia nr.9.
- Mainitun siihenastisen tien linjauksesta ei näytä säilyneen mitään yksiselitteisiä dokumentteja. Tässä esitetty linjaus perustuu Töölön puistoyhtiön pöytäkirjoissa oleviin hajanaisiin mainintoihin.
- Puistoyhtiö käytti asiasta nimitystä ”keisarillinen päätös”. Päätöksen oli kuitenkin tehnyt senaatin talousosasto, joka toimi keisarin nimissä, STP pöytäkirja 24.11.1848, asia nro 7.
- Myhrin niityllä oli useita lähteitä. Tri B. O. Rosenström oli 1700-luvun lopulla kiinnittänyt ilmeisesti huomiota vain siihen lähteeseen, jonka vesi oli mineraalipitoista. Hänen aikanaan vesihoito merkitsi nimittäin lähinnä terveysvesien juomista. Myöhemmän kauden kylmävesihoidot perustuivat kuitenkin potilaiden kylvetämiseen kylmässä, esim. vain +8° vedessä, mihin syvältä maan sisästä pulppuavat lähteet tarjosivat mahdollisuuden myös kesällä.
- Kuten aikaisemmassa lainauksessa.
- Kupittaa lähteen potilaille aiottiin järjestää heidän hyvinvointinsa edistämiseksi mm. höyrylaivaretkiä ”Turun kauniissa saaristossa”, FAT 7.4.1846, nro 80, s. 3.
- Hoving, s. 155.
- HKA maistraatin pöytäkirjat 21.12.1846.
- Puistoyhtiö oli ensin pyytänyt Tukholman puutarhakoulun johtajaa suunnittelijaksi. Tämä ei kuitenkaan katsonut voitansa lähteä Suomeen ja suositteli, että yhtiö palkkaisi Knut Forsbergin, TBP pöytäkirja 26.5.1852.
- TBP pöytäkirja 21.8.1852.
- Töölönpuistoa esittävät selvästikin Knut Forsbergin suunnittelemat, mutta päiväämättömät kartat (kuva 6) ovat todennäköisesti vuodelta 1865, jolloin hän laati aluetta esittävän uuden kartan ja kustannusehdotuksen, TPB pöytäkirjat: 1. ja 4.4.1865 sekä 3.4.1875. Kuvassa näkyvä, vuonna 1876 valmistunut ”vesilinna” lienee piirretty kartalle jälkeenpäin.
- TP ”Memorial till Magistraten i Helsingfors”, 9.8.1853.
- Schauman, s. 73 ff.
- TPB vuosikertomus 1854. Armeija maksoi puistoyhtiölle sittemmin korvauksia aiheuttamastaan taloudellisista menetyksistä. Osa korvauksista tehtiin päivätöinä, TPB pöytäkirja 4.12.1855.
- Ilmeisesti tässä tarkoitettiin ”Myhrin niittyä”, joka oli hyvin vetinen.
- Kaupunki lunasti tämän kartan puistoyhtiöltä 700 markan hinnasta vuonna 1876, – vuoden 1877 kunnalliskertomus.
- TPB pöytäkirja 15.12.1857.
- TPB pöytäkirja 4.6.1861. Käsitettä ”puutarha-arkkitehti” oli alettu käyttää jo 1700-luvulla, mutta sitä pidettiin ilmeisesti liian teknisenä, rakentamiseen viittaavana, maisemapuutarhojen yhteydessä. Niiden suunnittelijoista käytettiin mieluummin nimityksiä puutarhataiteilija tai sitten kuten tässä tapauksessa – opinkäyneistä ammattilaisista – saksankielistä epiteettiä ”gaertner”. Drewniok ryhtyi sittemmin Kuopion läänin maanviljelysseuran puutarhaneuvojaksi ja toimi ansiokkaasti myös Kuopion kaupungin palveluksessa, mm. Väinölänniemen puiston suunnittelijana, vrt. Tapio 28.10.1865, nro 2.
- TPB pöytäkirja 2.11.1861.
- Helsingfors Dagblad, 21.1.1863, s. 1. Ks. myös Finlands Allmänna Tidning, 10.4.1863, nro 81, s. 2.
- Nro 64, 22.8.1864, s. 1. Varat oli tarkoitettu Töölön puistoyhtiölle käytettäväksi yksinomaan kadon rasittamista pohjoisista lääneistä Helsinkiin tulleita työntekijöitä varten.
- TBP pöytäkirjat I. ja 4.4.1865.
- TBP vuosikertomus 1863, istunto 1.12.1863. Mahdollisesti tätä Kaisaniemen aiottua vesiparannuslaitosta ei koskaan toteutettu. Siellä oli kuitenkin jo ”Wilhelms Bad” ja Siltasaarella oli Gustaf Langeenin kylpylä. Tiedettiin myös, että Kaivopuiston kylpylän toiminta oli tuolloin tappiollista. Sen lisäksi juuri tähän aikaan Langeenia ja hänen vesitohtoriaan vastaan oli nostettu syyte puoskaroinnista, joka vedettiin Turun hovioikeuteen saakka. Heidät todettiin
- syöttömiksi, mutta kohua herättänyt oikeusjuttu lienee herättänyt epäilyksiä tätä vesiparannushoitoja kohtaan. Mahdollisesti nämäkin seikat vaikuttivat puistoyhtiön johtokunnan päätökseen lykätä vesiparannuslaitoksen perustamista Töölönpuistoon.
- Eräissä julkaisuissa on mainittu, että vesiparannuslaitosta ei voitu toteuttaa, koska rautatien pengerrystyöt olisivat ”kuivattaneet lähteen”, näin esim. Hoving, s. 155. Tästä ei kuitenkaan mainita mitään puistoyhtiön asiapapereissa. Varsinainen Myhrin lähdekin oli edelleen olemassa vuonna 1870, jolloin sen ympäristön raivaamisesta kerrotaan puistoyhtiön pöytäkirjoissa. Se ei siis näytä kuivuneen aikanaan puistoyhtiön oman toimintakauden aikana.
- Henrik Borgström oli epäilemättä Töölönpuistohankkeen toimeenpaneva voima. Yhtiön johtokunnan puheenjohtajina toimi kuitenkin myös muita henkilöitä, esim. kenraali ja Helsingin yliopiston sijaiskansleri Johan Mauritz Nordenstam.
- Fredrik Cygnaeus testamentasi taidekokoelmansa ja Kaivopuistossa sijaitsevan huvilansa, nykyisen Cygnaeuksen gallerian, valtiolle.
- Hbl, 17.6.1870, nro 137, s. 1.
- Myös nimi ”Alphyddan” esiintyy joissakin yhteyksissä.
- Hirn, s. 62–64, 99, 130.
- Esimerkiksi Suomen Naisyhdistys järjesti siellä tilaisuuden erään järjestönsä huomattavan ulkomaalaisen jäsenen kunniaksi vuoden 1895 syksyllä. Tampereen Uutiset nr. 141, 14.9.1895, s. 2.
- Rakas Helsinki, s.106.
- KHKK 1876, s. 125.
- KHKK 1876, s. 176–177.
- Lehti 60, retro, ”Det kring kejsarpaviljongen belägna område får ej bebyggas så att utsigten störes, utan bibehållas såsom en allmän del af parken. Se äfven: § 1, den 21. aug. 1875, § 21, den 10. mars 1882, § 8. & 16. juni 1882.”
- Helsingfors Dagblad 13.7.1870, nro 158, s. 3. (7:mo – Förslaget om vattenledning i Helsingfors, ...”att de inom den nya Thölo Parken befintliga många källor, hvilka äro kända för sitt utmärkta och välsmakliga vatten”)
- KHKK 1875, s. 9. ”Vesilinna” on sittemmin korjattu, suurennettu ja korotettu.
- KHKK 1881, s. 184.
- Reuter, s. 66.
- TPB pöytäkirja 10.12.1873, asia 2.
- ”Maistraatin esityksestä kaupunginvaltuusto päätti suorittaa kauppaneuvos II. Borgströmille 360 markkaa sen 60 markan kuukausipalkan korvaukseksi, jonka hän tammikuun 1 p:stä heinäkuun 1 p:ään oli maksanut portinvartija Lönnströmille Töölön puiston valvonnasta ja sen suojelemisesta vahingon- teolta, sekä toistaiseksi pitää toimessa mainitun vartijan samoin kuukausipalkkioin ja oikeuttaa hänet jatkuvasti asumaan Töölön puistoyhtiön vartijalle rakennuttamassa asunnossa”, KHKK 1876, s. 176.
- HKA, Rakennuskonttorin arkisto, Cb:3, Töölön puistoyhtiön tarkastusvaltuuston kertomus 13.6.1876.

- 62 ”Koska Töölön puistoaluetta ympäröivän aitauksen toimitetussa tarkastuksessa oli havaittu olevan epätyydyttävässä kunnossa ja maistraatti oli ilmoittanut tämän kaupunginvaltuustolle, valtuusto päätti antaa maistraatille tehtäväksi ryhtyä toimenpiteisiin, jotta puistoaluetta ympäröivä aitaus saataisiin korjatuksi kesällä 1877”, KHKK 1876, s.134 f.
- 63 Puutarhayhdistystä oli perustamassa useita Töölön-puisto-yhtiön johtokuntaan kuuluneita henkilöitä, kuten professorit S. O. Lindberg ja F. J. von Becker, kollegiasessori A. W. Brummer, kauppaneuvokset H. Borgström ja F. von Frenckell, KHKK 1875, s. 29–30.
- 64 KHKK 1875, s.30–31.
- 65 KHKK 1875, s. 30.
- 66 Henrik Borgström oli kutsunut Eduard Regelin, Pietarin kasvitieteellisen puutarhan johtajan, vuonna 1871 Helsinkiin toteamaan oliko ao. alue varmasti hyvä paikka puutarhakoulun kannalta, ”Henrik Borgströms minnesstod i Djurgården”, Hbl nro 122 A, s. 5.
- 67 Simonen, s. 116.
- 68 Ao. alueiden vuovutuksiin liittyi myös useita muita mm. rakennusten palovakuutuksia ja puiston ylläpitoa koskevia ehtoja, kuten esim. että ravintolarakennus ”parvekkeineen, ulkokuonerakennuksineen, jää-kellareineen, soittolavoineen ja avoimine halleineen sekä eräs rakenteilla oleva huvimaja oli aina pidettävä täydestä arvostaan palovakuutettuina. - Rakennukset oli pidettävä hyvässä kunnossa, ja jos tuli ne osittain tai kokonaan tuhosi, oli palovakuutuskorvaus sekä niiden vuosivuokrasta käytettävissä olevat varat käytettävä siten koituneiden vaurioiden korjaamiseen. - Puutarhayhdistyksen tuli pitää alueella olevat laitteet kunnossa ja niihin kuuluvat vesialtaat puhtaina, minkä ohessa yhdistyksen, mikäli tulot siihen riittivät ja yksityisiä lisävaroja mahdollisesti saatiin tähän tarkoitukseen, tuli jatkaa alueen kaunistamista, ensi sijassa Alpin kukkuloilla. Yhdistyksen tarkoituksena oli ”kokeilla ja määrittellä ne lajikkeet, joita maassamme kannattaa viljellä, kasvattaa, lisätä ja ympäri maata levittää sekä aikaisemmin tunnettuja että uusia hedelmäpuu-, marjapensas-, keittiökasvi- puistopuu-, aitikasvi-koristekasvi- ym. lajikkeita, varojensa mukaan jakaa ilmaiseksi perusrunkoja, ymppioksia, marjapensaita ja eräitä muitakin omia tuotteitaan sekä ylläpitää puutarhakoulua, Simonen, s. 117.
- 69 Nummi, s. 57.
- 70 Hbl. 28.7.1876, nro 172, s. 2.
- 71 Lehti 59.
- 72 Vrt. KHKK 1880, s.129: ”Muista alennuksista mainittakoon Smk 1,000: — tonttivuokrain erästä sekä Smk 300: — tilapäisten vuokramaksujen erästä, jonka otsikkona aikaisemmin oli ollut »Heinien otto Töölön puistosta y.m. paikoista.» Vuosien 1882 ja 1883 kertomuksissa kaupungin kunnallishallinnosta mainitaan Töölönpuiston luoteisosan niittypalstat nrot 6 ja 7, jotka annettiin vuokralle. Vuokraehtona oli, että vuokra-aika oli kymmenen vuotta ja vuokra-ajan päätyttyä ne tuli luovuttaa takaisin kaupungille hyvin ojitettuina ja viljeltyinä nurmiiintyyinä. Vuokramaksuksi vuonna 1883 päätettiin 150 markkaa vuodessa, KHKK 1882, s.214 f ja KHKK 1883, s.283 f.
- 73 KHKK 1877, s. 234-236. Se totesi – kuten myös puistoyhtiö oli tehnyt – että uusien ”huvila-alueiden vuokralle annon välttämätön edellytys oli kuitenkin, että rantaa pitkin kulkevaksi ehdotettu ajotie mah-

- dollisimman pian teetettiin. Sen yhteydessä voitaisiin myöskin ryhtyä Pitkäsillan ja rautatien välisen rannan tasoitustöihin. Itse tien aiheuttamat kustannukset eivät olisi kohtuuttoman suuret, koska sen perustus osaksi oli jo aikaisemmin rakennettu erittäinkin rautatien länsipuoleiselta osalta, missä rautatien rakennustöiden ajalta oli jäljellä luja sorattu tie. Tien rakentaminen olisi aloitettava idästä ja sitä olisi jatkettava tarpeen ja varain mukaan. --- Vähemmän kiireellinen oli rautatien länsipuolelle, vuorijonon korkeimpaan kohtaan ehdotetun yleisölle avoimen kukkulan laen tasoittaminen, joka voitiin siirtää, kunnes useista huviloista alkoi kertyä vuokramaksuja”. - ”Tämän ehdotuksen mukaisesti säilytettäisiin joitakin avonaisia ranta- ja vuorialueita, edelliset laituriin ja uimahuoneiden rakentamista varten, jälkimmäiset yleisön vapaaseen käyttöön aiottuiksi levähdyspaikoiksi, minkä jälkeen alue jaettaisiin 14 aidatuksi huvilapalstaksi, joista 10 sijaitaisi rautatien itä- ja 4 sen länsipuolella ja joille teetettävien talojen ja rakennusten sijoitus tarkasti määrättäisiin. Karttaan oli sen lisäksi huvila-alueiden sekä niiden ja ajoteiden välille merkitty erinäisiä teitä ja rantaan sekä vanha että ehdotettu uusi tie, rautatien yli vievän sillan paikka, avoin vuorenkukkula vapaine näköaloinen yli Töölön puiston ja Töölönlahden y.m. Muuten olivat sekä rakennuspaikat että muutamat huvila-alueilla olevat näköalapaikat siten lasketut, että jokaisella näistä alueista oli mahdollisimman vapaa näköala lahden yli ja vastarannalle, ja ehdotuksen päätarkoitus oli seudun kaunistaminen. Esitykseen sisältyi edelleen ehdotus, että aluksi rakennettaisiin uusi ajotie, jolloin kaupungin olisi myönnettävä tarpeelliset varat, kunnes ne vähitellen voitaisiin kuolettaa määrättävillä tiemaksuilla, että laadittaisiin kaikki huvila-alueet käsittävä seikkaperäinen vaakituskartta ja että huvilapaikkain rajaviivat tarkasti vahvistettaisiin, että vuokraajille määrättäisiin tietyt velvollisuudet, mutta sen sijaan taattaisiin vuokrataan hallussapito pitemmäksi ajaksi sekä että vanhan ajotien ja rautatien välinen kallioseutu metsänkasvun suojaamiseksi viipymättä aidattaisiin.” KHKK 1877, s.233
- 74 Kaupunki osti puistoyhtiöltä – tai Henrik Borgströmiltä – tuolloin myös Knut Forsbergin vuonna 1865 laatiman koko Töölönpuistoa esittäneen kartan 1 828 markan hinnasta. Puistoyhtiön tilit eivät näytä säilyneen ja sen myöskin vain osittain säilyneiden pöytäkirjojen perusteella ei voi saada täyttä selkoa asiita, mitä summia Henrik Borgström oli eri vuosina lahjoittanut, lainannut tai antanut ”förskottina” Töölön puutarhayhtiölle.
- 75 KHKK 1887, s. 199: ”Suomen puutarha-yhdistyksen toimikunta oli rahatoimikamarilta anonut, että yhdistykselle luovutettaisiin pienehkö alue heti sen Töölön puistossa olevan kasvihuoneen ulkopuolelta sekä osa kauppaneuvos H. Borgströmin rintakuvan edustalla olevaa rinnettä. Kamarin esityksestä kaupunginvaltuusto päätti myöntää yhdistykselle kyseisen maa-alueen maksuttoman käyttöoikeuden kymmeneksi vuodeksi eteenpäin.”
- 76 Lehto, s. 40.
- 77 Hbl 2.6.1899, s. 4.
- 78 Reuter, s. 66 f.
- 79 Salmela-Järvinen, s. 105 f.
- 80 ”Hippodrom”, Hbl 25.8.1910, nro 229, s. 5.
- 81 Häyrynen, kuva 170.
- 82 Ks. esim. Nya Pressen 20.11.1906, nro 316.
- 83 Ks. Lundén, s. 3.

- 84 Vrt. Hackzell ja Toppari, s.173
- 85 Kuvaavaa on, että kun kauppaneuvos Julius Tallberg vuokrasi Sallin ja Kaavin tonteilta vuonna 1905 alueen, josta hän luovutti pieniä palstoja halukkaille – kotimaisille – viljelijöille edullisin ehdoin ei tämä yritys ottanut menestyäkseen, Helsingin kaupungin historia, s. 224.
- 86 Helsingin kaupungin historia, s. 229.
- 87 Ilmanen, s. 26.
- 88 KHKK 1882, s. 208-209.
- 89 Niistä on säilynyt arkkitehti Theodor Deckerin vuonna 1881 suunnittelema asuinrakennus, sauna ja varasto (alunp. käymälä), Byman & Ruokonen, s. 27.
- 90 Arkkitehtuurimuseo, Paul Olssonin kokoelma, nro 577 ja 647.
- 91 Puistokortti Eläintarha 2, Helsingin kaupunginmuseo.
- 92 Häyrynen, s.174.
- 93 Häyrynen, s. 61.
- 94 Häyrynen, kuva 162.
- 95 Hbl 19.1.1899, nro 16, s. 3.
- 96 Simonen 119 f.
- 97 Häyrynen, kuva 162.
- 98 Häyrynen, s. 79–80.
- 99 Häyrynen, s. 79–80. Lainaukset Helsingin kaupungin painettuja asiakirjoja 7/1906:3.
- 100 Simonen, s. 119.
- 101 Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat 1910, nro 26, ”Ehdotus Eläintarhan alueen järjestämisestä” sekä karttaliite ”Ehdotus Eläintarhan sekä Töölön-, Eläintarhan ja Kaisaniemen lahtien rantojen järjestämiseksi.
- 102 Finska Trädgårdsozlaren 4, 1910, s. 213 f.
- 103 S. Olsson, passim.
- 104 Herranen, s. 88–89
- 105 Maan elintarviketilanne oli vuonna 1918 niin huono, että Helsingin puistoihin istutettiin perunaa ja muita ruokakasveja, esim. Runebergin Esplanadille oli istutettu lanttua, Puutarha 21, 1918, s. 132.
- 106 Häyrynen, s. 179.
- 107 FAT, nro 121 28.5.1870, s. 1.
- 108 P. Olsson 1914, s. 205 ff.
- 109 Alppipuistossa oli vielä 1980-luvulla ”monia vanhoja koristekasvikantoja, jotka ovat peräisin puiston perustamisen ajoilta. Niitä löytyy mm. syreeneistä, hernepensaista, eräistä pensasangervoista, jasmikkeista, kuusamista ja kanukoista.” Alanko 1986 a, s. 24.
- 110 Karhu 1986, s. 21.
- 111 Markkula, s. 6.
- 112 HKR/PUO 3999.
- 113 Puistokortti – kustannukset on merkitty joka vuoden kohdalle erikseen.
- 114 Ilmanen, s. 26, 28.
- 115 Aranko, s. 94.
- 116 Aranko, s.93.
- 117 Historiallisia tietoja Helsingin kaupungin puistoista, s. 16–17.
- 118 Aranko, s. 94.
- 119 Häyrynen, kuvat nro 148 f, 171, 173.
- 120 Leo Mechelin oli myös Puutarhayhdistyksen jäsen

- ja oli epäilemättä antanut sille myös tiettyä hohtoa arvostetun yhteiskunnallisen asemansa vuoksi.
- 121 Suojellut talot, s. 13.
- 122 Maj-Lis Rosenbröjerin puistosuunnitelma 1959–60. (PUO 733).
- 123 ”Rakentavat voimat – kauniit tulokset”, Puutarha 64, 1961, s. 429.
- 124 Jyränkö, s. 7 f.
- 125 Ingervo, s. 449.
- 126 Ingervo, s. 448.
- 127 Puistokortti Leninipuisto KO 12:2 Alppila/Alppi-harju.
- 128 Kopomaa, s. 93.
- 129 Alanko, 1986, s.10: ”Puiston hävinneistä kasveista mainittakoon kasvutavaltaan kaunis liuskaharmaleppä (*Alnus incana* ‘Laciniata’), joka on näyttelyluettelon mukaan tullut nimellä *A. glutinosa* ‘Imperialis’. Tämä puiston kauneimpana puuna pidetty yksilö on poistettu keväällä 1985. Ankaran talven vaurioihin menehtyi sinikataja (*Juniperus squamata* ‘Meyeri’), joka oli jo yli metrin korkea pensas. Komea harmaapoppeli (*Populus x canescens*) on poistettu jo aikaisemmin. Puistossa kasvoi vielä 1970-luvun lopulla meillä harvoin viljelty keltakukkainen *Corylopsis chinensis*, joka menehtyi liiaksi rehevöityneen marjakuusen alle. Nähtävästi myös puiston vuorivaahtera (*Acer pseudoplatanus*) kärsi ankarasta talvesta, koska se on poistettu myös keväällä 1986. Pitkään puistossa kasvoivat myös *Prunus mahaleb*, *Cotoneaster divaricatus*, *Aralia elatior*, ja peikonpähkinä (*Corylus avellana* ‘Contorta’) melko epäedullisilla paikoilla.”
- 130 Ibid.
- 131 Knut Forsbergin alkuperäistä suunnitelmaa ei ole löydetty, mutta puiston pääkäytävän linjaus käy ilmi puistoyhtiön pöytäkirjojen maininnoista.
- 132 Ks. esim. Aftonposten 23.6.1897, nro 142 s. 1; Hbl 2.7. 1893, nro 174, s. 5; 22.7.1899, nro 194, s.
- 133 Salmela-Järvinen, s. 187 f.
- 134 Törmä, s. 309.
- 135 Härö, s. 14
- 136 Makkonen, s. 86.
- 137 Härö, s. 18.
- 138 Istitutussuunnitelmassa numerolla 1 merkityt ”Tilia, Heikinkadun puita” siirrettiin stadionin alueelle vuonna 1935, ks. ”Heikinpuiston loppu”, Puutarha 38, 1935, s. 216 ja ”Poimintoja”, Puutarha 39, 1936, s. 466. Mannerheimintien (silloisen Heikinkadun) eteläpään lehmukset täytyi poistaa sieltä liikennejärjestelyjen vuoksi. Siirron takia puita täytyi typistää ankarasti, ja nämä hiukan kummitusmaisiksi rungoiksi leikatut puut erottuvat selvästi muista lehmuksista stadionin aluetta ja Töölön kisahallia (silloista Messuhallia) esittävässä valokuvissa.
- 139 Fries & Hermelin, s. 159.
- 140 Korttelin 523 kohdalla olevan puistikon järjestelyehdotus, Kv. 523. Helsingin kaupungin rakennuskonttori.
- 141 Åkerman, s. 33 f.
- 142 Härö, s. 94 ff, 135.
- 143 Holopainen, s. 146 f, 210.
- 144 Helsingin kaupungin taidemuseon internet-sivu Helsingin julkisista veistoksista: <http://www.taide-museo.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=189>. Viitattu 7.6.2012

- 145 Rautio, s. 221.
- 146 Helsingin kaupungin taidemuseon internet-sivu Helsingin julkisista veistoksista: <http://www.taidemuseo.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=156&sortby=statue>. Viitattu 11.12.2012
- 147 Rakennusten tiedot Helsingin kaupungin paikkatietopalvelun mukaan.
- 148 KESKAS-tutkimus tehtiin Helsingin yliopiston puutarhatieteen laitoksella 1980-luvun lopulla. Sen päätavoite oli kestävien ja aitojen emokasvien hankkiminen ja kasvatuksen järjestäminen puisto- ja maisemakasveista Suomessa viherrakentamisen tarpeisiin. Kestäviä kasvikantoja etsittiin erityisesti vanhoista puistoista ja puutarhoista. Yliopiston hankkeen jälkeen Helsingin kaupunginpuutarhalla toteutettiin jatkohanke 1990-luvun alussa. Siinä lisättiin Helsingin kaikki tärkeimmät rekisteröidyt kasvikannat.
- 149 Tegel 2000, s. 67–68. KPOA: VIO860, Linnanmäen ja Sturenkadun välinen alue, vihersuunnitelma. 8.4.1965 ja VIO861, Linnanmäen ja Sturenkadun välinen alue, taimisuunnitelma. 9.4.1965. A. Hieta-kangas.
- 150 Kaupungin luonnonhoito ei ole puuttunut asiaan. Luonnonhoitosuunnitelmassa hoito-ohjeena avokallioalueelle on teksti 'ei hoitotarvetta'. Alppipuisto ja Leninipuisto – luonnonhoitosuunnitelma. HKR. KPO. 3.5.2007.
- 151 Palmgren 2007, s. 54–55.
- 152 KPOA: VIO5571/1–22, Leninipuisto. 15.9.2011. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy, M. Liski.
- 153 Helsingin kaupungin taidemuseon internet-sivu Helsingin julkisista veistoksista: <http://www.taidemuseo.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=156>. Viitattu 7.6.2012
- 154 Erkamo, V., s.20
- 155 Linnanmaki.fi
- 156 KHKK 1956 II, s.34
- 157 KHKK 1956 II, s.34
- 158 Esim. Kööpenhaminan Tivoli tarjoaa osviittoja alueen vastaiselle kehittämiselle. Siellä vieraillee vuosittain yli 4 miljoonaa kävijää. Tivoli on pinta-alaltaan kuitenkin pieni, mikä osoittaa, että tasokas ohjelma vetää enemmän kävijöitä puoleensa kuin alueelle hankittujen laitteiden määrä. Tivoliin saavutaan yleensä julkisilla kulkuneuvoilla. Tivolilla on laajempi ”haaraosasto” Dyrebakken eli ”Bakken” Kööpenhaminan ulkopuolella, jonne on sijoitettu Linnanmäellä nyt olevan kaluston tapaisia suuria laitteita.

Päärata Eläintarhan alueella

- 1 YLE, Elävä arkisto – Rautatiet 150 vuotta. Rautateiden synty Suomessa. Ohjaus ja kuvaus Esko Töyri.
- 2 Hirvikoski, H., s. 13. Asiaan lienee vaikuttanut, kun Stjernvallin isäpuoli C.J. Walleen omisti Hakasalmen huvilan Töölönlahden länsirannalla.
- 3 Hirvikoski, H., s. 13. Hän myös ehdotti, että ratapihan itäpuolelle tulisi tori (nykyinen rautatietori).
- 4 YLE, Elävä arkisto – Rautatiet 150 vuotta. Rautateiden synty Suomessa. Ohjaus ja kuvaus Esko Töyri.
- 5 Valtion rautatien pääjohtajan Jalmar Castrénin lehtihaastattelu. Lehden nimi ja päivämäärä eivät ole tiedossa, mutta samaisessa artikkelissa viitataan rakenteilla olevaan postitaloon, joten ajankohta on todennäköisesti vuosien 1935 ja 1938 väliltä, jolloin postitaloa rakennettiin.
- 6 Artikkelin `Helsingin ratapihakysymysten kehitysvaiheita jälkeen vuoden 1931`. Artikkelin kirjoittaja tai aika ei ole tiedossa.
- 7 Useita lehtiartikkeleita Kansallisarkiston Rautatiehallituksen kokoelmasta `HC:1 Helsingin ratapihakysymystä koskevat asiakirjat`
- 8 Hirvikoski, H., s. 22
- 9 Kansallisarkisto. Sopimus Rautatiehallituksen ja Helsingin kaupungin välillä Alppilan alikulkutunnelin ja sen alitse johtavan tien suunnittelusta, rakentamisesta ja kunnossapidosta (N:o 1848/35/69). Alikulun piirustus 6135, 9.10.1968.
- 10 Sopimuksen lisäys 2.2.1970.
- 11 Helsingin sanomat 12.8.2012, Vanhat junat vievät menneeseen.

Vesihuoltoa Eläintarhan alueella

- 1 Erävuori, J., s. 10–11
- 2 Säännöllinen, jatkuva veden pumppaaminen kaupunkiin aloitettiin 1.12.1876, jolloin avattiin kaksi vedenjakelupostia, toinen Bulevardin ja Albertinkadun kulmassa ja toinen Erottajalla sijaitsevan kaivon luona. Erävuori, J., s. 14
- 3 Herranen, T., s. 32–33, 73
- 4 Erävuori, J., s. 29
- 5 Herranen, T., s. 32–33, 73
- 6 Herranen, T., s. 74
- 7 Erävuori, J., s. 44. 18.7.1938 päivätty piirustus vesisäiliön kattopuutarhaksi, joka saatettiin osaksi tehdä vesisäiliön naamioimiseksi. Talvisodan loppupuolella uuden vesisäiliön naamioimiseksi sen ”katoille, maahan säiliöiden ympärille, seinille sekä katolta maahan vinoon vedettyihin teräsköysiin sijoitettiin kuusia.”
- 8 KHKK 1939, s. 260. Olssonin päivälle 27.5.1939 päivätyn ehdotus vesisäiliön ympäristöksi.
- 9 Helsingin kaupungin historia, s. 204–206
- 10 Kaupunkilaiset suhtautuivat varsin epäillen puhdistamoiden tuloksellisuuteen ja mm. Uusi Suometar piti puhdistamoja kalliina kokeiluna, jonka tuloksesta ei ollut takeita. Puhdistamoiden nähtiin olevan jopa leikkikaluja, joita annettiin kaupungin hallinnolle mielenviihdykkeeksi. Laakkonen, S., s. 184
- 11 Laakkonen, S., s. 184
- 12 Herranen, T., s. 88–89
- 13 Herranen, T., s. 89. Laakkonen, S., s. 188
- 14 Laakkonen, S., s. 188
- 15 Hackzell, K. ja Toppari, K., s. 172–173
- 16 Hackzell, K. ja Toppari, K., s. 172. Tilakeskus/Lehto 22.11.2012.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Arkkitehtuurimuseo

Maj-Lis Rosenbröijerin kokoelma

Paul Olssonin kokoelma

HKA = Helsingin kaupunginarkisto

KHKK = Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta, vuodet 1875–1930

KPOA = Katu- ja puisto-osaston arkisto

Kokoelmatietokanta Sinetti, Internet-lähde

Maistraatin pöytäkirjoja eri vuosilta

HKM = Helsingin kaupunginmuseo

Kuva-arkisto

Puistokortisto

Helsingin kaupungin paikkatietopalvelu, Internet-lähde

KA = Kansallisarkisto

Helsingin ratapihakysymystä koskevat asiakirjat

Ratatoimistossa hyväksytyt Helsingin ratapiirin urakkasopimukset – sarjan osia

Rautatiehallituksen radanrakennuskartat ja -piirustukset (kokoelma) – sarjan karttoja

Yleiset rautateitä koskevat kartat – sarjan osia

Yksityisarkistot: Finska Trädgårdsföreningen

KSV = Kaupunkisuunnitteluvirasto

KMO = Kaupunkimittausosasto

Nykytilanteen kantakartat

Nykytilanteen ilmakuvat

Topografikunnan historialliset ilmakuvat

MV = Museovirasto

Historian kuva-arkisto

SLS = Svenska Litteratursällskapet i Finland - Historiska och litteraturhistoriska arkivet

TPB = Thölö Parkbolaget. Pöytäkirjat ja vuosikertomukset 1847–1877.

SUM = Suomen urheilumuseo

Painamattomat lähteet

Historiallisia tietoja Helsingin kaupungin puistoista, käsikirjoitus. Helsingin rakennusvirasto. (Tekijä tuntematon, laadittu ennen vuotta 1976.)

Pisara-rata Yleissuunnitelman tiivistelmä, Yleissuunnittelu ja ympäristövaikutusten arviointi.

YLE, Elävä arkisto – Rautatiet 150 vuotta. Rautateiden synty Suomessa. Ohjaus ja kuvaus Esko Töyri.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Huom. viitteissä kertaalleen mainittuja sanomalehtiartikkeleita ja internet-lähteitä ei ole toistamiseen mainittu seuraavassa luettelossa.

Alanko, Pentti. Alppilan puistojen erikoisuuksia, Alppipuisto. Toim. Tapio Lindholm. Helsinki 1986, a.

Alanko, Pentti. Alppilan puistojen puuvartist kasvit, Alppipuisto. Toim. Tapio Lindholm. Helsinki 1986, b.

Aranko, J.E. Muistelmia Helsingin kaupunginpuutarhan vaiheista viimeisen neljännesvuosisadan varrelta, Puutarha 39, 1936.

Byman, Eeva ja Ria Ruokonen. Eläintarha. Yleissuunnitelman tarkistus. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki 2002.

Byman, Eeva, Sirja Hakala ja Niina Strengell. Uimastadionin maisemahistoriallinen selvitys. Liikuntavirasto, sarja B 39. Helsinki 2010.

Elmgren, S.G. S.G. Elmgrenin muistiinpanot. Julk. Aarno Maliniemi. Suomen historian lähteitä II, Helsinki 1939.

Erkamo, V. Ehdotus Helsingin seudun luonnonsuojelukohteiksi. Helsinki 1949.

Erävuori, Jukka. 100 vuotta vesilaitostoimintaa Helsingissä. Helsingin kaupungin julkaisuja no 28. Helsinki 1976.

Fries, Magnus ja Sven A. Hermelin. Parker, trädgårdar och skogsförsök i södra Finland. Föreningens för Dendrologi och Parkvärd Finlandsexkursion 1953. Lustgården 35–36, 1954–1955.

Haapanen, Eero. Villisorsista pullasorsiksi. Eläinten kotiutumista kaupunkiin, teoksessa Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla. Toim. Simo Laakkonen *e. a.* Helsinki 2001

Hackzell, Kaija ja Kirsti Toppari. Töölöntullin molemmin puolin. Helsingin vanhoja kortteleita 5. Sulkava 1997.

Helsingin kaupungin historia. Ajanjakso 1875–1918. IV. osa – jälkimmäinen nide. Toim. Ragnar Rosén, Eirik Hornborg, Heikki Waris, Eino Jutikkala. Helsinki 1956.

Helsingin kaupunginvaltuuston painetut asiakirjat. Helsinki, eri vuosilta.

Helsingin Olympiastadion. Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon Oy. Helsinki 1941.

Herranen, Timo. Vettä ja elämää. Helsingin vesihuollon historia 1876–2001. Helsinki.

Hertzberg, Rafaël. Helsinki herra Hertzbergin silmin. Toim. Ralf Martinsen. Entisaikain Helsinki 16, 2004.

Hirn, Sven. Huvia ja herkkuja. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1120, 2007.

Holopainen, Eeva-Kaarina. Saisko lipun karuselliin. Linnamäki 1950–1990. Helsinki 1990.

Hoving, Victor. Henrik Borgström, en storborgare i det gamla Helsingfors. Helsingfors 1949.

Härö, Mikko. Olympiakisojen suorituspaikat, teoksessa Olympiakaupunki Helsinki 1952, Memoria 7, 1992.

Häyrynen, Maunu. Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Entisaikain Helsinki XIV, 1994.

Högström, Hilikka. Helsingin olympialaisten kisapaikat. Liikuttavat ympäristöt. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:24.

Ilmanen, Kalervo. Ensimmäisenä liikkeellä. Helsingin kaupungin liikuntatoimi 1919–1994. Helsinki 1994.

Ingervo, Paavo. Puutarhanäyttely kallioilla, Puutarha 64, 1961.

Jung, Bertel. Förslag till Centralpark för Helsingfors, omfattande Kaisaniemi, Hagasund, Hesperia, Djurgården samt södra delen av Grejus skogsmarker, Arkitekten 9, 1911.

Jyränkö, Pekka. Leninipuiston rakentamisvaiheista, Alppipuisto. Toim. Tapio Lindholm. Helsinki 1986.

Kairamo, Maija, Ulla Kinnunen, Esa Laaksonen, Timo Tuomi ja Gareth Griffiths. Docomomo – modernismin merkkiteoksia Suomen arkkitehtuurissa. Helsinki 2002.

Karhu, Niilo. Alppilan poppeli, Alppipuisto. Toim. Tapio Lindholm. Helsinki 1986.

Karhu, Niilo. Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. Suomen Dendrologisen Seuran Julkaisuja 7, 1995.

Kepsu, Saulo. Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1027, 2005.

Knapas, Marja-Terttu. Korkeasaari ja Seurasaari. Helsingin ensimmäiset kansanpuistot. Entisaikain Helsinki X, 1980.

Kopomaa, Timo. Kaupunkipuiston käytöt. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995:5. Helsinki 1995.

Koskinen, Juha. Kallion historia. Helsinki 1990.

Koskinen, Juha. Terveyslähde ja kaivuhuone Helsingin Töölössä. Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja – Hippokrates 16, 1999.

Koskinen, Juha. Myhrin niittyjen terveyslähde ja kaivuhuone Alppipuistossa 1700-luvun lopun taitteessa. Suomen lääketieteen historian seuran vuosikirja – Hippokrates 17, 2000.

Laakkonen, Simo. Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928. Helsinki 2001.

Lehto, Leevi. Elämää helsinkiläismetsissä. Helsingin kaupungin metsänhoidon syntyhistoriaa. Memoria 3, 1989.

Liski, Matti, Eeva Ruoff, Jere Saarikko. Hakasalmen ja Hesperian puistot. Puistohistoriallinen selvitys. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut 2010:10.

Lundén, Ossian. Suomen ensimmäinen järjestetty koulupuutarha, Tampereen Sanomat 13.5.1910, nro 108, s. 3.

Makkonen, Leena. Modernismia Helsingissä. Helsinki 2012.

Markkula, Pekka. Alppipuisto – lyhyt historiikki, Alppipuisto. Toim. Tapio Lindholm. Helsinki 1986.

Mäkinen, Anne. Puistojen koristus ja katutilan kaunistus – Helsingin kioskien historiaa. Tieteessä tapahtuu 2, 2003. S. 19– 24. Helsinki.

Möller, Sylvi. Anders Byström, täysverinen kustavilainen ja aikansa edustaja, Narinkka 1981, 1982.

Nummi, Aimo. Puutarhakaupan historia. Vantaa 1997.

Olsson, Paul. Blommande murar, Finska Trädgårdsodlaren 9, 1915.

Olsson, Paul. Dammanläggningarna i Djurgården uti Helsingfors, Finska Trädgårdsodlaren 8, 1914.

Olsson, Paul. Suomen puutarhataidetta. Helsinki 1947.

Olsson, Svante. Förslag till idrottspark i Djurgården i Helsingfors, Finska Trädgårdsodlaren 8, 1914.

Parland-von Essen, Jessica. Affärer, allianser, anseende: Konsten att tillhöra elite i Helsingfors ca 1740–1820. Helsingfors 2010.

Railavo, Toini Maria. Rakkautentunnustus Helsingille. Rovaniemi 1972.

Rakas Helsinki. Kuvia kaupunginmuseon kokoelmista 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Toim. Marja-Liisa Rönkkö. Helsinki 1986.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki 1993.

Rautio, Antero. Löytöretki muistomerkeille. Pääkaupunkiseudun julkiset teokset. Helsinki 2006.

Reuter, O.M. Finland i ord och bild – dess natur, folk och kultur. Stockholm 1901.

Salmela-Järvinen, Martta. Kun se parasta on ollut. Lapsuuden muistelmia. Viides painos. Porvoo 1966.

Schauman, August. Från sex årtionden I Finland. Levande minnen II. Helsingfors 1922.

Seinäjoen Östermyra. Ruukinkartanosta kaupunkipuistoksi. Toim. Tellervo Lahti. Vaasa 2004.

Simonen, Seppo. Suomen puutarhatalouden historia. Helsinki 1961.

Stenius, Olof. Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Helsinki 1969.

Suneson, Torbjörn. Knut Forsberg (1829–95), teoksessa Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år. Red. Thorbjörn Andersson, Tove Jonstoj, Kjell Lundquist. Stockholm 2000.

Suojellut talot. Rakennussuojelulla suojellut rakennukset ja alueet 1965–1990. Toim. Irma Lounatvuori. Helsinki 1991.

Tegel, Satu. Helsingin puistojen kestävätkä kaunottaret. Keskas-raportti. Helsinki 2000.

Toinen Stadionkilpailu. Arkkitehti, 11/1933, s. 170-173. Helsinki.

Törmä, Jonne. Viheralueet – vain kallista ylellisyyttäkö?, Puutarha 62, 1959.

Vaattovaara, Mari. Helsingin seutu uhkaa revetä liitoksissaan, Helsingin Sanomat 19.7.2012, s. A2.

Åkerblom, Rudolf. Anteckningar om Helsingfors under 1800-talet, Helsingfors i forna tider II, 1958.

Åström, Sven-Erik. Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier i stadens inre differentiering. Helsingfors 1957.

Sarjassa aikaisemmin julkaistu:

2013:1 Vartiosaaren kulttuuriympäris
töselvitys - Inventointikortisto

ISSN 2243-092X

